

गुरु नानकदेव कृत

जपजी.

२२४८२

सौ. बालदेवी लक्ष्मणन त्रिवेदी

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૫૮૨૩૧ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ જ ૫૫

વિષય ૫૮૨૩ ૨ જાણી

ગુરૂ નાનકદેવ કૃત

જપજી

અનુવાદક — સૌ. બાનુમતી દલપતરામ ત્રિવેદી.

સાન્દાકુંઝ

પ્રકાશક — શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સેવા સંઘ તરફથી,
વેણીશંકર વહાલજી પઢીયાર. ૩ ચોરવાડ.

આવૃત્તિ ૧ લી. પ્રત ૧૧૨૫

સવત્ ૧૯૮૦ સન ૧૯૨૪

મૂલ્ય આઠ આના.

આમદાવાદ—શ્રી હાયમ હ ન્યુબિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ બગલાદે બાંધ્યું

સુરજબી બાઈશી
ગિરજશંકર ભગવાનજી ત્રિવેદી
બી એ ને
પુસ્તકી રીતે સાધારણ બ્રહ્મોસમાજધર્મ
અંગીકાર કરવાની જાહેર હિમ્મતથી
આકર્ષાઈ બહુ માનપૂર્વક
અપણ કરે છું.

બાબુમતી.

સીખોને શૂર સૈનિકો તરીકે જ આપણે બાધ્યા હતા. ધર્મ જાગર્તિયે અકાલીફલને જગાડ્યું અને સીખોને શાત મનોબલવાળા, આશ્ચર્ય સાથે, આપણે ઢીઠા. તેમના અતુલ બલવાળી આ જાતિના હૃદય પર સામ્રાજ્ય લોગવી રહેલો જે ધર્મવિચાર; ગુરૂ નાનકની શરી ધ્રુવમાથી જન્મેલો જે ધર્મવિચાર, ઇસ્લામની આતુરી અને હાકેમી જ્યારે હિન્દુત્વની ઉજ્જવલતાઓ ઓસારવા મથતી હતી તે કાળે ઉદ્ભવેલો જે ધર્મવિચાર; આ દેશમા આર્યોના પ્રથમ નિવાસસ્થાન, વેદોની જન્મભૂમિ, આર્યોવર્તપર થતા પરદેશી પ્રહારો હ મેશા પ્રથમ ઝીલનાર પ્રાત પબજમા પ્રસરેલો જે ધર્મવિચાર, નિરજન નિરાકાર એક ઈશ્વરવાદી જે ધર્મવિચાર, તેને બાણુવાની ગુજરાતને આજ જરૂર ઇચ્છા હશે.

અંગાળી ભાષાના અભ્યાસમાથી “ મિસર કુમારી ” અને “ જ્યોતિ ” બે પુસ્તકો ગુજરાતને આપી શકાયા. આ ત્રીણું, હિન્દુઓના ચિર વંદનીય વેદો જેલુ, ઇસ્લામી પવિત્ર કુરાન જેલુ, બૌદ્ધોના ધમ્મપદ જેલુ, સીખોનું પ્રિય, વંદ, નિત્યપાઠ્ય “ જપણ ” ગુજરાતને આપવાલુ સદ્-ભાગ્ય, વડીલ સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવભાઈની કૃપાથી, પ્રાપ્ત થતાં, મને આનંદ થાય છે.

વિક્ષાવ બાળુ અવિનાશચન્દ્ર મહુમહારે આ ગ્રંથને બંગાળી ભાષામાં જિતારતાં અતિ શ્રમ ઉઠાવ્યો છે, એમ ફરેક વાચનારને પણ જણાશે જ. બંગાળી ભાષાનું મારું અધૂરું જ્ઞાન, મ્હારી કમ તાકાત લેખની, ઘર ધધામાં રહેતી રોકાણ, એ બધાને વાચનાર ભાઈ બહેનો ધ્યાનમાં ગળી સીખોનું આ ધર્મપુસ્તક વાચશે તો તેઓ સદ્વિચારો મેળવતા મ્હારી કૃતિમાં આવી ગયેલી જાનતાઓ ભૂલી જશે; એ વીરભક્તિ પ્રતિ હશે તેથી વધારે માન અને પ્રેમ આવશે, યુદ્ધિ અને હૃદયમાં વિશાળતા વધશે; એવી આશા રાખુ છું.

ન ભૂલાય, ન વાળી શકાય, ન ગોપવી શકાય એવા કેટલાક ઋણ હોય છે. તે કહી દીધે જ છટકો. પિતાભાવે સાક્ષર શ્રી નરસિંહરાવભાઈએ, મ્હારા પ્રયત્નોની સામાન્યતા સામે ન બેતા, તેમાં રહેલા મ્હારા પ્રેમને લક્ષમાં રાખી, મને જે બહુવિધ મદદ કીધી છે તે માટે પ્રથાનુસાર નહિ પણ હૃદયથી ઉપકાર માનુ છું.

રામજયતિ, મં ૧૯૮૦ }
શાન્તિભાવન-ચોરવાડ

સૌ. ભાનુમતી ત્રિવેદી.

ગુરુ નાનક.

(સંક્ષિપ્ત જીવનરેખા.)

જે મહાપુરૂષે 'જપજી' રૂપી અમૃતસ્રોતના પ્રવાહથી હજારો માનવ બંધુઓના હૃદયની આગ ઠારી છે; જેમના ચારિત્ર્યબળે જન્મતને સત્યની તગ્ધ જવા પ્રબળ ઉત્સાહ આપ્યો છે; જેમની અતુક પાત્રે ભિન્ન ભિન્ન માનવસંધોને એકત્ર થવાની સરળતા કરી આપી છે, તેમના જીવનની રૂપરેખા 'જપજી'ની સાથે છાપવાથી ઉપકારક થશે.

ગુરુ નાનક રાજકુળદીપક રાજા રામચંદ્રજીના વશમાથી બિતરી આવ્યા હતા તેમના પિતાનું નામ કાલુ (કલ્યાણચંદ્ર) અને માતાનું નામ તુમાજી હતું તેમનું જન્મસ્થાન અનિર્ણીત છે. કોઇ કહે છે તેમના મોસાળ કનાક્ય (કાણકૂચા)માં અને કોઇ કહે છે તલવદીમાં તેમને જન્મ થયો તલવદીમાં જ્યાં એમને જન્મ થયો મનાય છે તે સ્થાન 'નાનકાના સાહિબ' એ નામથી ઓળખાય છે. તેમના જન્મદિવસે ત્યાં મહોટો મેળો ભરાય છે.

કલિયુગના નામધારી ગુરુથી એ સ્થાન ધેરાયું હતું. આર્યત્વનો અખંડ દાવો કરતા, બહાદુર વીર અઠાલીઓએ પોતાનું નિર્દોષ લોહી રેડી એ નામધારી ગુરુના પાશ્વમાથી એને છોડવું સારથી તે જગમશદ્ધર બન્યું છે પુણ્યને નામે પાપ શુન્નરાતમાં નથી થતા એમ કાણુ કહી શકશે ? પણ શુન્નરાતમાં અઠાલીઓનું ધર્મબળ ભગવાને હજી વાર હોય એમ લાગે છે.

પુત્રજન્મથી માતા પિતાને ધણો આનંદ થયો જ્યોતિષીએ કહ્યું: “ મહો બહુ સારા છે, તમારો પુત્ર મહાપુરૂષ થશે. હિન્દુ મુસલમાન બંને તેના પરમભક્ત બની રહેશે. ”

એઓ છ વર્ષના થયા ત્યારથી તેમનું શિક્ષણ શરૂ થયું. તે વખતમાં ત્રણ શિક્ષણસ્થાન હતા પડ્યાની ગામઠી શાળા, વેદપાઠ-શાળા અને ફારસી અરબી શીખવાના મૌલવીઓના મકતબખાના આ ત્રણેનો લાભ લેવા ઉપરાંત બીજું પણ ઘણું જ્ઞાન તેમણે મેળવ્યું હતું.

જ્યાં જ્યાં તે શીખવા ગયા ત્યાં ત્યાં પોતાની વિલક્ષણ બુદ્ધિને લીધે શીખવનારને તેઓ અચંબો પમાડતા. શિક્ષકો પણ પોતાના શિષ્યની તીવ્ર બુદ્ધિના વખાણ કરતા, અને શીખવવા પાછળ બહુ લક્ષ આપતા.

નવ વર્ષની ઉંમરે તેમના પિતાએ તેમને સમ્પૂર્ણ શીખવા પડિતજી પાસે મોકલ્યા ત્યાં તેમણે પ્રાથમિક જ્ઞાન ઉપરાંત વેદાન્ત જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

તે વખતની રાજભાષા ફારસી હોવાથી રાજ્યનું બધું કામકાજ ફારસીમાં ચાલતું તેમના પિતા રાજ્યમાં કારકુનની નોકરી કરતા. તેમણે ધાર્યું, કે જો નાનકે ફારસી શીખે તો રાજ્યમાં મહોટા હોટા મેળવી શકે તેથી તેમણે ગુરૂજીને મૌલવી પાસે ફારસી શીખવા મોકલ્યા. આ વખતે એમની ઉંમર અગીઆર વર્ષની હતી. અહિં તેમણે ફારસી ઉપરાંત ગણિતશાસ્ત્રનું જ્ઞાન મેળવ્યું.

આ શિવાય તેમના પિતાના એક પરમમિત્રની મદદથી એઓએ ઉત્તમ ફારસી ગ્રંથોનું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું ઉપરાંત સર્વ પ્રકારનું નૈસર્ગિક વિજ્ઞાન શિક્ષણ પણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું.

અધ્યયન પૂરું થઈ રહ્યા પછી તેમના પિતાએ તેમને સાસારિક કામે લગાડ્યા સાધુસંગતિ, જ્ઞાનચર્યા, ઉપદેશ અને એકાન્ત સેવન એ જ એમના પ્રિય પ્રસંગો હતા. તેથી એમનું ચિત્ત સોપેલા કામોમાં ચોટતું નહિ.

તેમનું આવું વર્તન જોઈ કંઈક વધારે જવાબદારીનું કામ સોંપવાનું પિતાના મનમાં આવ્યું, અને પુત્રને ખેતરનું રખેવાળું સોંપ્યું.

સ સારની ધડમથલથી દૂર એકાન્ત સ્થાનમાં નિવૃત્તિથી પ્રભુને બળશે એમ ધારી નાનકે ખુશીથી તે કામ ઉપાડી લીધું. કામે ચઢ્યા. પણ તેમનું દયાપૂર્ણ હૃદય પખી ઉપર પથરો ફેંકતા ધૂણી ગિઠ્યુ તે પથરો ફેંકી ન શક્યા. પણ ચારેબાજુએથી એના વરસતા વરસાદ વચ્ચે, ચડકતે હૃદયે અને શિથિલ પાખે ગિઠતા પક્ષી-ઓની દયા આવી તેમણે પોતાનું ખેતર તેમના વિસામાંનું ધામ બનાવ્યું. ગુરૂના ખેતરમાં પક્ષીઓના ટાંગેટાળા ગિતરવા લાગ્યા. એ જોતાં આનંદમાં આવી જઈ, ગુરૂ તેમને સંબોધી કહેવા લાગ્યા “ તમે રામના પખીઓ છો, આ ખેતર પણ રામનું છે, માટે હું પખીઓ ! પેટ ભરી ભરીને ખાઈ શ્યો. ”

એક દિવસ પિતાએ આવીને જોયું તો દાણા વિનાના દીંડવા લટકતા હતા. ગુરૂએ થઈ તેમણે નાનકને કહ્યું, “ આહિ પણ તું આજસુ થઈ ખેસી રહ્યો છાએ છે ! ”

ગુરૂએ જવાબ આપ્યો, “હું આજસુ બની ખેસી રહેતો જ નથી. માફ કામ હું ક્યેં જ બહુ છું આ શરીર માફ ખેતર છે. મનો-નિગ્રહ રૂપી હળથી હું તેને ખેડી રહ્યો છું. વિનયરૂપી જળનું તેમાં સિંચન કરું છું પવિત્ર મત્તરૂપી બીજ મેં તેમાં વાવ્યા છે. તેનો પાક એવો ગિતરશે કે જે શાશ્વત મહારી પાસે જ રહેશે આ જમતમાં કોઈના અનમદારો તેની સાથે જતા નથી. પણ હું તો એવું અનાજ એકઠું કરી રહ્યો છું કે જે સદૈવ મહારી સાથે જ રહેશે કોઈ કશું પણ તેમાંથી ખુચવી શકશે નહિ. ”

તેમનું આવું જ્ઞાન પિતાને ગમ્યું નહિ.

દિવસો જતા ગયા તેમ તેમ સાધુ, સત, ફકીર સાથે તેમના સમાગમ વધતો ગયો. આથી તેમના પિતાને બહીક લાગી કે રખે ને

મહારો પુત્ર પણ સાધુ ઘર્ષ જાય તેથી તેમને બીજો ધણે ચડાવવા થોડાક રૂપીયા આપી એક મિત્ર સાથે પરચૂરણ સામાન ખરીદવા મોકલ્યા. જતી વખતે કહ્યું, “જેમાથી સારો નફો મળે એવું ખરીદજો.”

પાત્ર છ ગાઉ ચાલ્યા પછી ખજર મળી કે અહીં કોઇ સાધુ-ઝોની જમાત પડી છે સૂરજ દર્શને ગયા. સાબણુ કે તેઓ ત્રણ દિવસના ભૂખ્યા છે. તરતજ નાનકે પેલા મિત્ર પાસે ગયા અને કહ્યું, “બાઈ, ભૂખ્યાને બોજન આપી તેમનો આશીર્વાદ લેવો એના જેવો નફાકારક માલ આપણને બીજો ક્યા મળશે ? તારી પાત્રે રૂપીયા છે તે લાવ. ’

રૂપીયા લઈ સતકર્મમા વાપર્યાં. સાચો નફો મેળવી નાનકે ઘેર આવ્યા આવા કામો જોઈ શુ કરવું તે ન સૂઝવાથી તેમના પિતાએ તેમને તેમના બહેનેવી પાસે મોકલ્યા બીજાને આશ્રયે રહેવું તે નાનકને ઠીક ન લાગ્યું તેથી બહેનેવીની લાગવમથી સુલતાનપુરના નવાબને ત્યાં મોદીખાનામા બહારીપદે નોકરી રજા આ વખતે તેમની ઉમ્મર વીસ વર્ષની હતી

નોકરીએ ગઢા પછી સદાવત ખોલ્યું. હજારો ગરીબોની ઠૂં આગણામા જમી હોય, અન્ન અપાતુ હોય, લેનારા આનંદ પામતા આશીર્વાદ આપતા ચાલ્યા જતા હોય, એમ રચના યઈ.

તેમની ઉદાર મનોવૃત્તિને ન સમજનારા લોકોમા વાતો બીડી કે આ તો નવાબનું લૂટાય છે. એ વાત પિતાના કાન સુધી પહોંચી. તેમને લાગ્યું કે ગબ્બની નોકરી રહી પુત્રની કમાણી ખાવા વખત આવે તે પહેલા જ હશે તે પણ તારાજ યઈ જશે. એવી બ્હીકથી પુત્રને ઠપકો દેવા આવ્યા. આવીને જોયું તો સાબળેલી વાતો સાચી લાગી. આગણામા હજારોની સખ્યામા માણસોને બોલેલા દીઠા તેમના પોધનો પાર ન રહ્યો નાનકે ધણુય સમજાવ્યા પણ સમજ્યા નહિ. છેવટે ચોપડા હાજર કર્યા, સૂરજના રૂપીયા જમે નીકળ્યા. કંઈક ક્ષાન્ત પડ્યા પણ પુત્રને સુધારવાની ચિન્તા તો એની એ જ રહી.

રમણીના સ્નેહપાશમાં બંધાવાથી ઠેકાણે આવશે એવો વિચાર સૌને સુણ આવ્યો. લગ્ન કર્યાં. તેમની પત્નીનું નામ સુલક્ષ્મી હતું. બે પુત્રો થયા. મ્હોટાનું નામ શ્રીચંદ્ર અને ન્હાનાનું નામ લક્ષ્મીચંદ્ર. સૌને લાગ્યું કે ગુરૂજીનું ગાકું ચીકે ચઢ્યું પણ જ્ઞાનની પ્રુષ્ઠિથી મત બનેલા આત્માને બંધનો ફેડતા વાર શી ?

એક દિવસ પ્રાતઃકાળે ગુરૂજી સ્નાન કરવા ગયા. ત્યાં તેમને પોતાના કર્તવ્યનું જ્ઞાન થયું. ત્યાંથી તે અદૃશ્ય થયા, તે ત્રણ દિવસ કર્યા હતા તે કોઈ જાણી શક્યું નહિ. ચોથે દિવસે પાછા આવ્યા અને ગામ બહાર આખાવાડીયામાં આસન વાળ્યું ત્યારથી તે સંસારી મટી સાધુ થયા અને લોકોને ઉપદેશ આપવા લાગ્યા.

તેમનો ઉપદેશ હિન્દુ મુસલમાન કે કોઈ અમુક પ્રકારની બંધિતો માટે ન હતો. પણ આખી મનુષ્ય જાત માટે હતો જેણે જેણે એમના ઉપદેશોથી ધર્મરત્ન સત્યસ્વરૂપમાં જોળખ્યો તે બધા ય તેમના શિષ્ય થયા. તેથી તેમના શિષ્યોમાં હિન્દુ મુસલમાન બન્યા હતા.

ગુરૂ નાનક તે વખતમાં સુધારક ગણાતા. તેમની ધૃત્તિ કોઈ નવો સપ્રદાય બોલો કરવાની ન હતી. પણ જે છે તેને માણસો સત્ય-સ્વરૂપમાં જોઈ શકે એ માટેના એમના પ્રયાસો હતા હું જે માત્ર છું તેને લોકો સત્ય તરીકે કબુલ કરે છે કે નહિ એવી રીતના તે અહંભાવી ન હોતા. પણ લોકો જે માને છે—આચરે છે તેમાં સત્ય કેટલું છે તે બતાવી આપવા તેઓ મહેનત કરતા, અને જે જે અસત્ય લાગતું તે નિડરપણે કહી બતાવતા.

એક વખત કાજીએ નવાખના કાન બહેમોં કે “નાનક કારો-ને સુવારી એક ધર્મરત્નો બોધ આપે છે. પણ મુસલમાનોને તો તેમના પવિત્ર ધર્મથી બ્રહ્મ કરે છે ”

નવાખે ગુસ્સે થઈ નાનકને બોલાવ્યા, પણ આવ્યા નહિ બીજી વખત સીપાઈને મોકલ્યા કહ્યું કે “ન આવે તો પરાણે પકડી લાવજો ”

ગુરુજી આઝ્યા, પણ માયુ નમાવ્યુ નહિ. ગુરુસામા નવાળે પૂછયુ, “ પહેલા મેકહેલા દૂત સાથે તુ કેમ ન આઝ્યો ? ”

ગુરુજીએ શાન્તિથી ઉત્તર આપ્યો, “ કારણ હવે હું તમારો નહિ પણ ઈશ્વરનો સેવક બન્યો છુ. ”

“ તુ એક ઈશ્વરને માને છે કે કાશ્મીરની માણક અનેકને ? ”

“ હું એક, અવ્યય, નિરંજન, નિરાકાર, સ્વયંભૂ, સર્વ-વ્યાપક, પરમાત્માને બળું છુ. ”

“ ત્યારે તારો અને મારો ખુદા એક જો એમ જ હોય તો મારી સાથે નિમાજ પઢવા ચાલ. ”

“ ચાલો ”

નાનક મરિજદમાં ગયા બધા નિમાજ પઢવા લાઝ્યા, પણ તે તો તેમના તેમ જ ઊભા રહ્યા બંદગી પૂરી થતા ગુરુસે થઈ નવાળે નિમાજ ન પઢવાતુ કારણ પૂછયુ ગુરુજીએ જણાવ્યુ.

“ જો ખરા અંત કરણથી પ્રેમ આણી પરમાત્માને બળે છે, તેમની ભક્તિમા હું બળુ છુ. પણ જો કેવળ બાહ્યાડબર જ કરી ઈશ્વરને છેતરે છે તેમની ભક્તિમા ભાગ લઈ પાપનો ભાગીદાર બની શકતો નથી તમે ભક્તિ કરતા હતા પણ તમારૂં મન તો સંસારના કામોમા ભટકતું હતું ”

ત્યારપછી કાજી અને ગુરૂ નાનક વચ્ચે કેટલોક સવાદ થયો. ગુરુજીએ દેખાવ ખાતરના આચારની નિષ્કળતા સ્પષ્ટ કરી બતાવી. નવાળે તેમના ચરણોમા શિર ઝુકાવ્યુ, અને તેમનો અનુયાયી થયો.

અહિં ગુરુજીના ધણા શિષ્યો થયા. ત્યારપછી તેમને દેશભ્રમણ કરવાનો વિચાર થયો અને હરદ્વાર તરફ જવા નીકળ્યા. માર્ગમાં જ્યાં જ્યાં ઉતારો થતો ત્યાં તેમના દર્શને માણસો આવતા. ગુરુજી તેમને ઉપદેશ આપતા. તેમની ઉપદેશ આપવાની શક્તિ અને ખુદિ એટલી તીવ્ર હતી કે સાબળનારના મનમા બહુ ઊંડી અસર થતી.

આવી રીતે કોઇ ગામમા ઉતારો થતા, ગુરૂજને ખબર પડી કે કોઇ ફકીર આ ગામનો નાશ કરના માટે સંકલ્પની સાધના કરી રહ્યો છે. ગુરૂજએ તે ફકીરને બોલાવી તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું.

ફકીરે કહ્યું: “આ ગામના માણસો અમત્યવાદી છે. એક વખત એક ચીજ આપવાની કલ્પા પછી નથી આપતા. ”

“ બધા માણસો એવા છે ? ”

ફકીરે ‘ હા ’ પાડી.

ફકીરના દેખતા જ, ગુરૂજએ એક શિષ્યના હાથમા બે પૈસા આપી કહ્યું, “ ગામમા જઈ એક પૈસાનું જૂઠું અને બીજા પૈસાનું સાચ લઈ આવ. ”

શિષ્ય દુકાને દુકાને ફર્યો, પણ કોઈ તેને જોઈતી હતી તે ચીજ આપી શક્યું નહિ. છેવટે એક દુકાનદારે તે પૈસા લીધા; અને કાગળ ઉપર લખી આપ્યું “ મરવું તે સાચ અને જીવવું તે જૂઠું. ”

શિષ્યે તે કાગળ ગુરૂજના હાથમા આપ્યો. વાચી ફકીરના હાથમા આપતા તે બોલ્યા, “ જુઓ સાધુઆવા, તમે કહેતા હતા કે દરેક માણસ જૂઠો છે પણ તેમ નથી એકના અપરાધે બધાનું અનિષ્ટ કરવામા મુશ્કિરનો કેપ ઊતરે છે. ”

ફકીરે કહ્યું “ બોલવે તો બધા સુચત્તર છે. ”

ગુરૂજએ તે દુકાનદારને બોલાવ્યો. અને પૂછ્યું, “ ભાઈ, સાચ અને જૂઠું સમજવા છતા કેમ સસારમા લપટાઈ રહ્યો છું ? ” બીજો પણ ઉપદેશ આપ્યો. એ ભક્તારામાએ સંસાર તજ્યો. શિષ્ય થયો. આ જોઈ ફકીરે પણ નાનકને ગુરૂ ગણ્યા.

ફરતા ફરતા ગુરૂજ હરદાર આવી પહોંચ્યા. ગંગાસ્નાન કરવા ગયા. પડયાજીથી ઘેરાયલા યાત્રાળુઓને તે પડયાજીના કહેવા પ્રમાણે વિવિધ અભિનયો કરતા દીકા. ગુરૂજ ગંગાના જળમા ઊતર્યા અને પાસેના યાત્રાળુઓ કરતા હતા તેથી ઉલટી રીતે પશ્ચિમ તરફ પાણીના ખોખા ભરી ભરી ટોળવા લાખા.

આવું વિચિત્ર વર્તન જોઇ એક પંડ્યાએ ઘાટે તાણી પૂછ્યું:
 “ શી ગાતિનો છે ? ક્યાથી આવે છે ? ”

શુશ્રુએ જવાબ આપ્યો, “ મારી કંઇ ગાતિ નથી. જ્યાં દિવસ કે રાત્રિ નથી એવા વિચિત્ર પ્રદેશમાંથી હું આવું છું. પર-
 દેશી મુસાફર છું કૃપા કરી કહેશો કે આ બધા પૂર્વ તરફ શા માટે
 પાણી ઢોળે છે ? ”

તેમની અજ્ઞાનતા ઉપર હસીને પડ્યાજીએ ઉત્તર આપ્યો,
 “ એટલું ય સમજતો નથી ? એ બધા પોતાના પિતૃઓને જળ
 પહોંચાડે છે ”

“ ત્યારે હું પણ આ ઠીકજ કરું છું. આ રીતે હું મારે મામ
 માફ ખેતર છે તેમાં જળ સીંચું છું. ”

“ તારું મામ અહિંથી કેટલું દૂર ? ”

“ સો કોશ કરતા વધારે ! ”

“ તમે ય કોઈ ભારે દેખાઓ છે ! એટલે દૂર આ પાણી શી
 રીતે પહોંચશે ? ”

“ જે રીતે આ બધાનું પાણી એમના પિતૃઓને પહોંચશે
 એ રીતેસ્તો. ”

આ સવાદથી શુશ્રુની બુદ્ધિનો ખ્યાલ સદને આવી શકે છે.
 ગુરુવાક્ય પ્રમાણમ્ એ અધશ્રદ્ધાની પડી ગએલી રૂઢિની પર-
 પરાએ મનુષ્યબુદ્ધિને એટલી સક્રિય કરી નાખી છે કે હવે પાત્ર-
 બેદ પારખવાનું પણ ભૂલી ગયા છીએ. ત્યાં બુદ્ધિબેદની વાતો શી
 રીતે થાય ? પણ ગમે તે સ્થળ અને કાળમાં, ત્યારે નહિ તો પછીથી,
 જે સત્ય હશે તે સત્ય તરીકે કબુલ થવાનું જ.

ત્યાથી તે દિલ્લી ગયા તે વખતે સિકન્દર લોદી રાજ્ય
 કરતો હતો. પહેલા તેના શુરૂએ અને પછીથી તેણે નાનકને પૂજ્ય માન્યા.

મુસાફરી કરતા તે જમનાથપુરીમાં આવ્યા. સધ્યાની આરતી

વખતે શુદ્ધ પોતાની આરતી ગાવા લાગ્યા. તેના ભેદ વિષે પૂછતા તેમણે જણાવ્યું, “ જગનાથ નામ સર્વ જગતના સ્વામીનું છે. તે જગનાથ એક સ્થળે રહી શકતા જ નથી. તે તો સર્વ સ્થળે વિદ્યમાન છે. હું તે જગનાથને બચ્ચું છું એટલે મારા જગન્નાથ સ્વતઃસિદ્ધ છે ત્યારે તમારા એકદેશીય હોઈ કૃત્રિમ છે. તેથી મારી તમારી આરતીમાં મણો ફરક છે. મારી આરતી આપોઆપ જ થયા કરે છે. શાળી રૂપે આ સમગ્ર આકાશ છે. ચંદ્ર સૂર્ય તેમા પ્રવલિત હોય છે તારામંડળ એ મહાયાળમા મોતી રૂપે ગોઠવાયલા છે. મલય-ગિરિના સુમંધિત વૃક્ષો ધૂપને સ્થાને છે. પાંચ પ્રકારના અનહદ નાદ, તમારા ધટ, મૃદંગ, બેરી ઇત્યાદિને સ્થાને છે એ મહાપ્રભુની આરતી કરવાની મનુષ્યમા શક્તિ નથી પણ કુદરતી રીતે થતી એ બધું આરતીને જોઈ પ્રભુના અગાધ સામર્થ્યનું સ્મરણ કરીને જ કૃતકૃત થવાનું છે. ”*

નાનકે ધણી વખત હિન્દુસ્તાનની મુસાફરી કરી હતી. તેઓ સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રભુધેલા નરસિંહ મહેતાને મળ્યા હતા તેઓ બન્ના બન્ના બધા ત્યાં ઉપદેશ આપતા. શિષ્ય થવા ઇચ્છતા ને શિષ્ય કરતા. સૌ કોઈ પોતાની ઇચ્છાશક્તિ પ્રમાણે તેમને ચરણે ભેટ ધરતા. પણ નાનકે તેને સંધરો નહિ કરતા તરત જ ગરીબોમા વહેંચી દેતા.

* ગગનમે થાલ રવિચંદ્ર લીપક બને
 તારિકામંડલ જનક મોતી ।
 ધૂપ મલયાગલો પવણ સ્વરો કરે
 સગલ બનરાઈ ફૂલંત ઝ્યોતી ॥ ૧ ॥
 કેસી આરતી હોઈ મલસંહના તેરી આરતી ।
 અનહતા સ્વદ બાજંત મેરી ॥ ૨ ॥

મન્ય શાહેવ.

તેમના વખતમા ગુરૂ ગોરખનાથના યોગબળના મતનું પ્રાપ્ત્ય લગભગ આખા પંજાબમા પ્રવર્તતું હતું તે પથના માણસો અમુક ચિન્હો ધારણ કરે એટલે યોગી તરીકે ઓળખાતા, અને કોઈકે તેમને સત્કારતા ધીમે ધીમે તે ચિન્હોનો ઉપયોગ આજીવિકાના સાધન તરીકે થવા લાગ્યો. યોગને ન ઓળખતા હોય તેવા પણ ચિન્હો ધારણ કર્યે યોગી કહેવાવા લાગ્યા.

ગુરૂ નાનક આ બધા બહિશ્ચિન્હની વિરુદ્ધ હતા એ માટે યોગીઓના ચિન્હને અતુરૂપ કરી ધામિકના લક્ષણ ‘જપણ’મા કલા છેન્સંતોષ તે કાનની મુદ્રા લગ્ગળ અને વિનય તે ઝોળી ધ્યાનને અંગની વિશૂતિ બનાવ. મૃત્યુની કથા પહેર અને પવિત્ર ચરિત્ર અહાયર્ય અવસ્થાવાળી તારી કાયાને વિશ્વાસનો મુક્તિદડ બનાવ.

તે કહે છે કે સાચા યોગી થવું હોય તો સંતોષ, વિનય, ધ્યાન પવિત્રતા અને જ્ઞાન જોઈએ

નાનકને હિન્દુઓ નાનકસાહિબ ‘ગુરૂજી’ એ નામથી, અને મુસલમાનો “ નાનક પીર ” ‘નાનકબાબા’ના નામથી પૂજતા અને તે ધર્મ કે જાતિનો માણસ ઈશ્વરને સત્યસ્વરૂપમા ઓળખી તેમનો શિષ્ય થઈ શકતો. આથી તેમનો સપ્રદાય ‘ શિષ્ય ’નું અપભ્રંશ, સૌખ્ય નામથી ઓળખાયો.

ધણી વખત નાનક કયા વર્ણ અને ધર્મના છે તેનો જાતિ-જાતિ વચ્ચે વાદવિવાદ થતો. એક વખત કાશીમા તે સંબંધી ખુલાસો કરવા ઓત્તમંડળી વચ્ચે પકિતજીએ પૂછ્યું. નાનકે જવાબ આપ્યો.

“ તે હું બરોબર જાણતો નથી પણ પરમાત્મા સાથે મારે સૌથી વધારે સબધ છે માટે તે જે વર્ણાશ્રમના હોય તેજ વર્ણાશ્રમ મારે ધારવો ”

જત્રા કરવા તેઓ મક્કા ગયા હતા ત્યાં પણ કાજીએ તે સંબંધી સવાલ પૂછ્યો હતો જવાબમા ગુરૂજીએ જણાવ્યું

“ આ પચતરવના પૂતળામા હિન્દુપણાનું કે મુસલમાન-પણાનું અભિમાન એ કૃત્રિમતા છે. હિન્દુઓ પૂજા કરતી વખતે સ્વચ્છ બની વરદુઓ ઝાઝઝમાળ બનાવે છે પણ તેમનું અંતર તો કામ, ક્રોધ, લોભ, મદ, મોહ આદિ મલિન વાસનાઓથી મરપૂર હોય છે. તે પ્રમાણે તે પોતાની જાતને છેતરે છે. જ્યારે મુસલમાનો મોટેથી બાગ પોકારી પોતાને જ ખરા આસ્તિક માની લે છે આ બનેલાથી હું બચુ એ માટે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરું છું ”

તેમણે જીદગીના છેલ્લા વર્ષો, રાખી નદીને કાંઠે પોતે વસાવેલા કર્તારપુર ગામમા બહુ શાન્તિથી ગાળ્યા. છેવટ સુધી તેમણે પોતાના કુટુંબને સાથે જ રાખેલું. પોતાના પછી જાદીના વારસ તરીકે પુત્ર નહિ પણ શિષ્ય લહનાને પસંદ કર્યો હતો. વિક્રમ સવત ૧૫૪૫ ના આશ્વિન માસમા તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. ગુરજીના દેહોત્સર્ગ પછી લહનાએ તેમનું સ્થાન લીધું અને શોભાવ્યું.

સીખો નાનકના ઉપદેશના પ્રયોગને પૂજે છે તેને લેખો ‘અથ સાહિબ’ કહી માન આપે છે. દુઃખની વાત એટલી જ છે કે જેણે એક ઉપાસ્ય અલ્લાની પૂજના સ્થાપનના પ્રયત્નો કર્યા તેને જ તેના શિષ્યોએ પાછળથી અવતારથી પણ અધિક માન્યો. નાનક એટલે “ જેને અનક (=અન્યક) અર્થાત્ દૈત જેવું દુઃખ નથી તેજ ‘નાનક’ અલ્લાસ્વરૂપ. ”

આ ‘જપજી’ તે તેમના બધા પ્રયોગ દોહન છે. આમા આઠત્રીસ ‘પંજોડી’ અને છેલ્લે એક શ્લોક છે. બધા સીખો આ પંજોડીઓ મ્હેરો કરી રાખે છે. અને પરોઢમા સ્વચ્છ બની તેનો પાઠ કરે છે.

ગુરુ નાનકની ગાદીએ દસ ગુરુઓ થયા. ત્રીજા ગુરુ અમર-દાસની પુત્રીના કહેવાથી એ પુત્રીના વશમા વશપરપરા ગાદી ભીતરી. પણ એક પછી એક બધા ગુરુઓ સુદૃઢ અને એવા આત્મ-

બળવાળા પાક્યા કે જેથી તે સંપ્રદાયની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ જ થયે
મઈ છેલ્લા ગુરુ ગોવિન્દસિંહના વખતમાં દિલ્લીની ગાદીએ ધર્માન્ધ
રાજા ઔરંગઝેબ હતો. તેના આચરણે હિન્દુઓ બિઠળી બિઠ્યા હતા.
ગુરુ ગોવિન્દસિંહના પિતા નવમી ગુરુ તેગબહાદુરને ઔરંગઝેબે કેદ
પકડી શિરચ્છેદ કરાવ્યો. આ બધા કારણોથી સીખ સંપ્રદાયનું મુખ્ય
કર્તવ્ય મુસલમાનોના ધર્મઝનૂલ સામે લડવાનું થઈ પડ્યું.

ગુરુ ગોવિન્દસિંહે એ શિષ્યોને આત્મબળવાળા સૈનિકો બનાવ્યા.
કિરપાણુ (હાથ જેવડો લાંબો છરો) પાસે હોય તો જ સીખથી
ડગલુ બરાય, ધાર્મિક અથવા વાચી શકાય, કે નિત્યપાઠ કરી શકાય.
એનો હેતુ રાત્રિવસ સશસ્ત્ર રહેવા માટેનો હતો. ત્યારનાં મૂળહણ
એટલા જાડા છે કે એ જાતિમાં બળ અને તેમના પ્રત્યેનું માન
હિન્દુસ્તાનમાં અખડિત રહ્યું છે.

જેના ઉપદેશે માનવજાતના વિચારોને કપાયમાન કરી મૂક્યા,
મ્હોટા મ્હોટા નવાબો, અને રાણાઓના શિર ઝુકાવ્યા, તે નાનકે-
નું મન—

“ નાનકે નાના હો રહે જૈસી નાની દૂબ;
ઔર ધાસ સુક જયગા દૂબ ખૂબહી ખૂબ. ”

હે નાનકે! ન્હાનો હરિયાળાં ધાસ (ધરો) જેટલો થઈને રહે-
કારણ કે માણસોને દાટી કે એવું પ્રચલ ધાસ (અભિમાન) સુકાઈને
નાશ પામશે, જ્યારે નાનું ધાસ ફાલતું અને ફૂલતું જ રહેશે.

* સ. કૃપાળ=તરવાર, સીંચીને માટિ અવસ્થા અમ પાણી કઠોળા
ગણાય છે: ૧ કિરપાણુ, ૨ કહુ, ૩ કેશ, ૪ કગાહ (કાસડી), અને
૫ કચ્છો.

ગુરુ નાનકને કૃત

જપજી.

બીજમંત્ર.

एक ॐ सतनाम करता-पुरखु निर्भउ निर्वैर अकाल-
मूरति अजूनी सैमं गुरप्रसादि ॥ जप ॥

આદિ સચુ જુગાદિ સચુ હૈ મી સચુ નાનક દોસી
મો સચુ ॥

આ જપ સીખધર્મ અને સીખ શ્રેયનું બીજ છે, પ્રત્યેક
સીખે પ્રાત કાળમાં એ જપનો પાઠ કરવો એવો આદેશ
છે. પ્રાયઃ બધા સીખો આને મુખસ્થ કરી રાખે છે. અર્થ
સમબંધ કે નહિ તોપણ આનો પાઠ કરવો ઉચિત સમજી
કરતા રહે છે. જેમ કુદ્ર બીજમાં પ્રકાશક અશ્વત્થ વૃક્ષ
શાખા પ્રશાખા સહિત હોય છે, તેમ આ બીજમંત્રમાં
ગુરુ નાનકનો સમસ્ત ઉપદેશ સમાયલો છે. ગુરુ નાનકના
જીવનચરિત્રમાં (જનમ શાખીમાં) લખ્યું છે કે બ્યારે
તેઓ સુલતાનપુરમાં નવાબ હૌલતખાનના મોદીખાનામાં
નિયુક્ત હતા ત્યારે એક દિવસ પ્રાતઃકાલે સ્નાન પછી અદસ્થ
થયા અને ત્રણ દિવસ કયાં હતા તે કોઈ બાણી શક્ય નહિ.
એ અવસરે તેઓ ભગવત્-સન્મુખે પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે
ભગવત્-સ્તોત્રનો પાઠ કર્યો. આ બીજમંત્ર ત્યાથી ગવાયો.

આ બીજમંત્ર ભગવત્-આરાધનમાંથીજ જન્મે અને તેમજ છે એવો અમને વિશ્વાસ છે. પ્રભુ શિવાય શુરુ નાનકનો બીજો કોઈ શુરુ ન હતો. આથી આ બીજમંત્રમાં શુરુ શબ્દ પ્રભુનેજ ઉદ્દેશી બોલાયલો છે એમ સમજવું. જ્ઞાની સીજો એમજ કહે છે. સાધારણ સીજો “શુરપ્રસાદ” નો અર્થ “શુરના પ્રસાદે” અર્થાત્ “શુરની કૃપાએ” એવો કરે છે. હું પ્રથમ અર્થજ સ્વીકારુ છું.

શબ્દાર્થ.

એક હૈં=એક પ્રભુજ હૈં, હા તમે છે. સતનામ=તમારું નામ સત્ય કરતા પુરુષ=કર્તા પુરુષ નિર્લેષ=લયશન્ય, નિર્લેય નિર્વૈર=વૈર-ભાવ રહિત અકાલ-મૂરતિ=અકાલ મૂર્તિ અનૂની=અયોનિ, જન્મરહિત, માતૃગર્ભે જન્મે નહિ તે સૈલ=સ્વયંભૂ. શુર=શુર, પરમાત્મા, ઉપદેશ પ્રસાદિ=પ્રસન્નતા, કૃપા જપ=જપ આદિ સચુ=આદિથી સત્ય જુગાદિ સચુ=યુગાદિથી સત્ય, સૃષ્ટિની આદિથી સત્ય હૈલી સચુ=વર્તમાને સત્ય નાનક=નાનક હોસી લી સચુ=રહેશે પણ સત્ય, ભવિષ્યમાં પણ સત્ય

ભાવાનુવાદ.

હે ભગવન્ ! હૈંકાર સ્વરૂપ ! તારું નામ સત્ય, તું જગતના કર્તા-પુરુષ રૂપે વિદ્યમાન, અભયદાતા (તારી નિકટ આવતા ભય નથી થતો), કોઈ પ્રતિ તારે વૈર નથી, (તું કોઈનુંય અનિષ્ટ કરતો નથી), તું અકાલ મૂર્તિ (દેશ અને કાલ તમને લોપી થકતા નથી), તું માતૃ-ગર્ભે જન્મતો નથી, તું સ્વપ્રકાશ (તું પોતા વડેજ પ્રકાશિત છે), તું ઉપદેશ, કૃપામય પરમેશ્વર ! તારી આરાધના કરું છું આદિ (ત્રિકાલાતીત) સત્ય, ભૂતકાલે તું સત્ય હતો, વર્તમાનમાં સત્ય રૂપે અવસ્થિત છે, ભવિષ્યમાં પણ સત્ય રહીશ. એજ નાનકનું નિવેદન.

લખાય છે એક હૈં પણ બોલાય છે એક હૈંકાર; એક હૈંકાર એ રીતે બોલવાનું કારણ એમ હોઈ શકે કે

શુરે નાનકના સમયમાં હૈં શબ્દના નાના પ્રકારના અર્થ થતા. કોઈ કહેતા કે હૈં શબ્દનો અર્થ પ્રદા, તો કોઈ કહેતા કે હૈં કહેતાં પ્રચલિત ત્રિમૂર્તિ પ્રદા, વિષ્ણુ અને મહેશ. બીજા કેટલાક એમ ધારતા કે હૈં શબ્દ આત્માની ત્રણ અવસ્થા બાંધત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિનો સૂચક છે. શુરે નાનકે આ બધા ભ્રમભાથી બચવા માટે “એક ઐકાર” ને પ્રદા પ્રતિપાદક કહી વ્યવહાર કરે છે.

શુરે નાનકે ભગવાનને ત્રિકાલાતીત જણાવવા માટે ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યથી અતિરિક્ત ‘આદિસત્ય’ કહેવા છે મનુષ્ય માટે કાલ ત્રણ, પરંતુ પ્રદા સંજોગે એ ત્રણ કાલ શિવાય બીજા એક કાલ છે.

“કર્તા-પુરુષ”—હિન્દુ ધર્મની ચિરપ્રચલિત કથા છે કે ભગવાન સૃષ્ટિકર્તા, આદિમા કંઈ હતું નહિ, તેમણેજ સૃષ્ટિ રચી તે જ આ પ્રદાણકના કર્તા-પુરુષરૂપે વિદ્યમાન રહી સૃષ્ટિ રચી પ્રતિપાલન કરે છે, અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે એના રૂપનું પરિવર્તન કરે છે. જેમ ઘરનો વડીલ કર્તા* નામથી ઝોળખાય છે તેજ ભાવે પરમેશ્વરને કર્તા કહેવા છે. પુરુષ અને પ્રકૃતિની કથા હિન્દુ-શાસ્ત્રમાં રહેલી છે, તેની વિશેષ વ્યાખ્યા કરવાનું પ્રયોજન લાગતું નથી. પ્રભુ પુરુષ અને પ્રકૃતિ અથવા માયા તેનીજ રચેલી. એ પ્રકૃતિની સહાયથીજ આ વિશ્વ સૃજાય છે.

* બંગાળમાં કુટુંબના મુખ્ય માણસને કર્તા કહેવામાં આવે છે. આ ભાષાન્તરકાર બંગાળી હોવાથી આ કલ્પના એમનીજ જણાય છે.

ભક્તિશાસ્ત્રમાં પ્રભુને પુરુષ અને આત્માને તેની સહધર્મિણી સ્ત્રી કહી ઉદ્દેશ થાય છે. ભક્ત નાનકદેવે પ્રભુને પુરુષ, પતિ અથવા કાન્ત અને પોતાને તેને અધીના પ્રેમાકાક્ષિણી પત્ની કહી અનેક સ્થલે તે વ્યક્ત કર્યું છે. કર્તા-પુરુષ એ શબ્દપ્રયોગમા સૃજનકારી અને પ્રેમકારી કાન્ત, એ ઉભય ભાવ વ્યક્ત કર્યો હોય એમ અનુમિત છે.

“ગુરુપ્રસાદ” — જપપ્રકાશ એ શબ્દની સાત વ્યાખ્યા આપે છે. જેનો યથાવત્ અનુવાદ આપું છું. (૧) “ગુ” અર્થાત્ અન્ધકારમાથી, “રુ” અર્થાત્ પ્રકાશકર્તા; અર્થાત્ જ્ઞાનરૂપ દીપ પ્રભવલિત કરી જે પ્રકાશ પાડે તે ગુરુ. (૨) ગૌરવયુક્ત અર્થાત્ પૂજ્ય. (૩) પૃથ્વી, ઇન્દ્રિય, વેદ, એ બધાનો પ્રકાશક તે જ ગુરુ તે જ પ્રસાદી અર્થાત્ આનન્દ સ્વરૂપ. (૪) ગુરુ અર્થાત્ જૂઠ્ઠા. (૫) ભક્તિરૂપ ભંડાર. (૬) જે અતિશય પ્રસન્નતાપૂર્ણ, પ્રદ્યોત્તમ, પ્રદ્યોત્તમ પ્રદ્યોત્તમ વક્તા તે જ ગુરુ. તેની કૃપાથી જ પરમેશ્વરની પ્રાપ્તિ થાય. (૭) ગુરુપ્રસાદ વસ્તુનિર્દેશ મગલાચરણ માત્ર. એ ગુરુની (પરમાત્માની) માગ ઉપર કૃપા થાય.

અમે તો ગુરુ નાનકને ઐતિહાસિક કાલના પુત્ર રૂપે અને સાધુપુરુષ તરીકે સ્વીકારીએ છીએ. એવા ઘણા સીખ છે, જેઓ નાનકના નામના નાના અર્થ કરી તેમને પ્રભુનો અવતાર કહે છે. એક અર્થ આપું છું — “જેને અનક (અન્યક) અર્થાત્ કૈત જેણે હું ખ નથી તેજ નાનક. તેજ પ્રદ્યોત્તમ.” જેણે એક નિરાકાર પ્રદ્યોત્તમ પૂજ્ય-પ્રતિષ્ઠા કરવાનો ઉદ્દેશ કર્યો તેનેજ તેના શિષ્યોએ અવતાર માન્યો.

પહિલી પઢદી.

સાચે સોચિ ન હોવઈ જે સોચી લલ્લ વાર ।
 ચુપૈ ચુપિ ન હોવઈ જે લાઈ રહા લિલ્લતાર ।
 મુલ્ખિઆ મુલ્લ ન ઉતરો જે વન્ના પુરીઆ માર ।
 સહસ સિઆળપા લલ્લ હોદિત ફક ન ચલૈ નાલ ।
 કિલ્લ સચિઆરા હોઈએ કિલ્લ કૂદે તુટૈ પાલ ।
 ફુકમિ રજાઈ ચલણા નાનક લિલ્લિઆ નાલિ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ.

પહિલી=પ્રથમ પઢદી=પઠ્યથિયુ સોચૈ=વિચારતા સોચિ ન હોવઈ=
 વિચારમા આવે નહિ જે સોચી=જો વિચારીએ લખવાર=લક્ષવાર,
 ચુપૈ=ચૂપ રહીએ. ચુપિ ન હોવઈ=મૂક રહેવાય નહિ જે લાઇ રહા=જો
 ધારણ કરીએ. લિલ્લ-ધ્યાન તાર=એક દૃષ્ટે જોઈ રહેલુ લિલ્લતાર=ધ્યાનમા
 એકતાર થયેલી મૌનાવસ્થા. મુલ્ખિઆ=મૂખ્યાની મુખ ન ઉતરી=મૂખ
 ભાગે નહિ જે-જો બન્ના=બાધે, વહન કરે પુરીઆ-પુરીનો ભાર=
 ભાર, બોલો સહસ=સહસ્ર, સિઆળપા=ચતુરતા લખ હોદિ=લખ
 હોવા છતાં પણ. ત ફક=તેમની એક પણ. ન ચલૈ નાલ=કામ લાગે
 નહિ કિલ્લ=શી રીતે સચિઆરા=સત્યનુ, સત્યવાન હોઈએ=ચવાય
 રૂંદે=અસત્યનુ તુટૈ=તુટે, નાશપામે પાલ=આવરણ, ફુકમિ=ફુકમ, આજ્ઞા.
 રનક=ધન્ય અનુસારે ચલણા=ચાલવાથી નાનક=હે નાનકે લિલ્લિઆ=
 લખેલુ નાલિ=હિતકારક

ભાવાનુવાદ.

વિચારતા વિચારમા આવે નહિ, લખવાર વિચારીએ તો પણ
 આવે નહિ. મુખ બંધ રાખી તપ્પણીભાવ ધારી ચૂપ પણ રહેવાય નહિ.
 આથા ઉપર પુરીનો ટોપલો રાખવાથી ક્ષુધાર્તની ક્ષુધા જાય નહિ; કરોડો
 ચતુરતાઓ હોવા છતાં એક પણ કામ આવે નહિ; ત્યારે સત્યવાન
 શી રીતે ચક્ર શકાય ? કેમ કરી મિથ્યાતત્ત્વનુ આવરણ બેદી શકાય ?
 નાનક કહે છે, પ્રભુની આજ્ઞા અને ઇચ્છા (જે તારા અંતઃકરણમા
 લખી છે તે) અનુસારે ચાલવાથી. ૧.

પૂરી ન ખાતાં કોઈ તેને માથે મૂકી લઈ આવે તેથી તેની ક્ષુધા શમે નહિ. ઘણા લોકો આ પદનો અર્થ એમ કરે છે કે સમસ્ત પૃથ્વીભાર માથે ઉપાડવાથી આધ્યાત્મિક ક્ષુધા નિવૃત્ત થાય નહિ. “ન ચલે નાલ”-કોઈ કોઈ આનો અર્થ એમ કરે છે કે “જેઓ સાથે જાય નહિ.” પ્રચલિત અર્થ એ છે કે વિષયબુદ્ધિ લગવાનની પ્રાપ્તિનો ઉપાય નથી.

“નાનકે લિખિયા નાલિ”-એનો અર્થ કોઈ એવો કરે છે કે હે નાનક, જે નશીબે લખ્યું છે, તો કોઈ એવો કરે છે કે નાનક કહે છે કે લખ્યું છે. વળી કોઈ એવો અર્થ કરે છે કે નાનકે લખ્યું છે કે ઉપર લખ્યા આદેશ અનુસારે ચાલવું. કોઈ સોચેનો અર્થ “શોચે” અર્થાત્ શુદ્ધ થઈને, પવિત્ર થઈને કરે છે. ગુરુમુખીમા તાલવ્ય શ્વેત્ત્વે દંત્ય સ્વ એવો લેહ ન હોવાથી આ પ્રમાણે અર્થમાં ગોટાળો થાય છે.

બ્રહ્મ ચિંતનનો વિષય નથી, ચિંતનથી તેને મેળવી શકાય નહિ, તેથી પ્રાણુમા જે ભાવનો તરંગ ઊઠે છે તેને સૂપ થઈ રહેતાય રોકી શકાય નહિ. પૃથ્વીનું રાજત્વ પામતાં તેને પ્રાપ્ત કરી શકાય નહિ. શતસહસ્ર ચતુરતા તેની પ્રાપ્તિનું કારણ થાય નહિ ત્યારે શું કરવું ? કેમ કરી તેની પ્રાપ્તિ થાય ? નાનક પોતેજ પ્રશ્ન કરી ઉત્તર આપે છે કે તેના આદેશ અનુસારે જીવન ચલાવવાથી તેમ થાય. એ આદેશ તમારા અંતરમાજ છે. સીજો હિંદુઓ પેઠે પ્રારબ્ધને માને છે ગુરુ નાનક પણ શુ એ મતનું જ સમર્થન કરે છે ? હુંકુમનો અર્થ અદૃષ્ટના લેખ; હું વિવેક વાણી કરે છું.

દૂજી પડદી.

હુકમી હોવનિ આકાર, હુકમુ ન કહિઆ જાઈ ।
 હુકમો હોવનિ જીઅ, હુકમિ મિલે વહોઆઈ ।
 હુકમી ઉત્તમુ નીચુ, હુકમિ લિખિ દુઃખ સુખ પાઈ અહિ ।
 ફકના હુકમી વલ્લસીસ, ફકિ હુકમી સદા ભવાઈ અહિ ।
 હુકમૈ અન્દર સમકો, બાહર હુકમ ન કોઈ ।
 નાનક હુકમૈ જે બુઝૈ, ત હુકમૈ કહે ન કોઈ ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ.

દૂજી=ખીજી. હુકમી=આજ્ઞાથી હોવનિ=ધાય આકાર=આકાર, સૃષ્ટિ. હુકમુ=આજ્ઞા ન કહિઆ=ન કહી બર્ધ=નય જીઅ=જીવ મિલે=મળે વહિઆઈ=વહાપણ, માન. ઉત્તમુ નીચુ=ઉત્તમ અને અધમ લિખિ=લેખે દુખ સુખ પાઈઅહિ-દુખ સુખ મળે ઇકના=એક જણને હુકમી=આજ્ઞાથી. બપસીસ=ક્ષમા, સુકિ ઇકિ=એક જણને સદા ભવાઈઅહિ=સર્વદા ધૂમાવે છે, જન્મ જન્માન્તર આપે છે હુકમૈ=આજ્ઞાની અન્દર=અભ્યન્તર. સમકો=બધાજ બાહર હુકમ=આજ્ઞાની બહાર ન કોઈ=કોઈ નથી. નાનક=નાનક કહે છે, અથવા હે નાનક હુકમૈ=આજ્ઞાને જે-જે બુઝે=સમજે. ત=તો. હક મૈ=હુ કુ, અહ એવું અભિમાન કહે ન કોઈ=કોઈ કહે નહિ

બાવાનુવાદ.

ભગવાનની આજ્ઞાથી સૃષ્ટિ ઉપજી. તે આજ્ઞા શબ્દથી વર્ણી નય તેમ નથી. ભગવાનની આજ્ઞાથી જીવની ઉત્પત્તિ થઈ એ આજ્ઞા પાગવાથી શુભ થાય ભગવાનની આજ્ઞાથી કોઈ ઉત્તમ કોઈ અધમ થાય. તેની આજ્ઞા પ્રમાણે દુખ સુખ પ્રાપ્ત થાય. કોઈને આજ્ઞાદારા ક્ષમા કરે છે, કોઈને આજ્ઞાદારા સર્વદા ધૂમાવે છે. બધા આજ્ઞાને વશવર્તી છે, આજ્ઞાની બહાર કોઈ નથી. ૨ નાનક! જે આજ્ઞા સમજે છે તે પછી અહિભાવની વાત કરે નહિ. ૨.

હુકમ જે છે તે બાવામાં આવી શકે નહિ. તેથી જે હુકમ અનુસારે ચાલવું જોઈએ તેનું નિર્દેશન શુરુ નાનકે

કરી દીધું છે કે જે હુકુમ સમજે તે “ અહં ”નો પરિ-
ત્યાગ કરે. હું કંઈ નહિ, બધુય તે બ્રહ્મનું, એવો ભાવ
આમા રહેલો છે.

તીજી પઝઢી.

ગાવૈ કો તાણુ હોવૈ કિસૈ તાણુ ।
ગાવૈ કો દાત જાણૈ નીસાણુ ।
ગાવૈ કો ગુણ વહિઆઈ આચાર ।
ગાવૈ કો વિદિઆ વિસમુ વીચાર ।
ગાવૈ કો સાજ કરે તનુ સેહ ।
ગાવૈ કો જીઅ લૈ ફિરિ દેહ ।
ગાવૈ કો જાપૈ દિસૈ દૂરિ ।
ગાવૈ કો વેલૈ હાદરા હદૂરિ ।
કથના કથો ન આવૈ તોટિ ।
કથિ કથિ કથી કોટી કોટિ કોટિ ।
દે દા દે લૈદે થકિ પાહિ ।
જુગા જુગન્તરિ સ્વાહો સ્વાહિ ।
હુકમી હુકમુ ચલાપ રાહુ ।
નાનક શિગસૈ વેપરવાહુ

॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ.

તીજ=ત્રીજ ગાવૈ=ગાય શકે કો=કોણ તાણુ=શક્તિ હોવૈ=
જે હોય કિસૈ=કોઈની પણ દાત=દાન નાણૈ=જે નાણે નીસાણુ=
ચિન્હ ગુણુ=ગુણ વહિઆઈ=મહિમા આચાર=આચાર, વ્યવહાર, વિધિ
કર્તવ્યતા વિદિઆ=વિદ્યા, જ્ઞાન, વિમુખ=વિષમ, કઠિન વીચારુ=વિચાર
સાજ કરે=સન્નિવૃત્ત કરે, તૈયાર કરે તનુ=શરીર ખેહ=ક્ષય કરે જીઅ=
જીવ લે=લે છે ફિરિ=પુન ફેહ=શરીર નાપૈ=પાસે નાણૈ ફિસૈ=ફેંખાય.
દૂરિ=દૂર વેખૈ=જુએ હાદરા હદૂરિ=સમુખવર્તી કથનાકથી=વાક્યમા
બોલતાં. ન આવૈ તોટિ=અન્ત આવે નહિ કથિકથિકથી=કહ્યું છે, બોલ્યા

છે કોટીકોટિકોટિ=કોટિ મનુષ્ય કોટિ પ્રકારે. દેહાન્તે આપે દે-આપે છે. લેહે=જેઓ મહાણુ કરે ચક્રિ પાહિ=ચાકી બચ. જુગ જુગન્તરિ=યુગ યુગાન્તર. ખાહીખાહિ=આહાર કરે છે હુકમી=આજ્ઞાદાતા હુકમુ=આજ્ઞા દ્વારા ચલાએ=ચલાવે છે રાહુ=વિધિ નાનક-હે નાનક. વિગસે= વિદસિત થાય વેપરવાહુ=કોઇ પણ તરફ નજર નાખ્યા વિના

ભાવાનુવાદ.

ગાન શક્તિ હોય તેઓ ભગવાનની શક્તિનું ગાન કરે. દાનનો પરિચય પામ્યા હોય એઓ ભગવાનના દાનની માથા ગાય. કોઇ તેના ગુણ મહિમા અને વિધિનું ગાન કરે. કદિન ચિન્તનથી જણાય તેવા જ્ઞાનના વિષયનું કોઇ ગાન કરે ભગવાને સૃષ્ટિ કેમ સરજી અને શરીરનો નાશ કેમ કરે છે, તેનું કોઇ ગાન કરે. જીવ પુનઃ કેમ શરીર પારણુ કરે તેનું ગાન કોઇ કરે છે. કોઇ ભગવાનને દૂર માની નિકટતા માટે ગાન કરે છે. કોઇ ગાન કરે છે કે ભગવાન સર્વદા સમુપ દેખાય છે અનેક રીતે લોકમા તેની કથા ચાલે છે, કિન્તુ તેનો અન્ત નથી. કોટિ કોટિ મનુષ્યો કોટિ કોટિ પ્રકારે તેની કથા કથે છે દાતા દાન કરે છે, મહીતા લેતા લેતાં થાકે છે. યુગ યુગાન્તર તેના દાનનો ભોજ કરે છે. આજ્ઞાદાતા પ્રજા નિબંદેશે પૃથ્વીને ચલાવે છે રે નાનક! ભગવાન કોઇ તરફ દષ્ટિપાત ન કરતા સ્વય પ્રકાશિત છે. ૩.

એકલીક સાહેબ તેના ઇચ્છિત અનુવાદમા કેા શબ્દનો અર્થ “ કોણુ ? ” કરે છે. જેમકે “ કોણુ ભગવાનનું જ્ઞાન્તગાન કરી શકે ? કોની એટલી શક્તિ છે ? ” ઇત્યાદિ.

“ હુકમુ ” જેણે બાણ્યો તેણે અહિ ભાવ પરિત્યાગ કર્યો. સકલ શાસ્ત્રમા ભગવાનનો મહિમા-કીર્તનનો ઉપદેશ આપ્યો છે. ગુરૂ નાનક કહે છે કે ભગવાનના મહિમા-કીર્તન માટે જેને શક્તિ હોય તે તેમ કરો કંઈક લોકો કંઈક પ્રકારે એની ગાથા ગાય છે. તે નિરપેક્ષપણે સ્વેચ્છાથી

સૃષ્ટિ ચલાવે છે અને ભક્તની પાસે પ્રકટ થાય છે, અને ભક્તને એ વાત બાજુવા દે છે. એ જ્ઞાન તેજ તેનો “હુકમુ.”

ચૌથી પડઢી.

સાચા સાહિબુ સાચુ નાહ, માલિઆ માડ અપાર ।
આલ્હિ મગલિ દેહી દેહી, દાતિ કરે દાતાર ।
ફેરિ કિ અગે રલ્હોઐ, જિતુ દિસે દરબાર ।
મુહો કિ બોલણુ બોલીઐ, જિતુ સૂણિ ધરે પિઆર ।
અમૃત વેલા સચુ નાહ, વઢીઆહ ઘીચાર ।
કરમી આવે કપડા, નદરી મોલુ દુવાર ।
નાનક પવે જાણીઐ, સમુ આપે સચિઆર ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ.

ચૌથી=ચોથી સાચા=સત્ય. સાહિબુ=પ્રભુ સાચુ નાહ=નામ સત્ય
ભાખિઆ=બોલવાથી ભાલ=ભાવ અપાર=અપાર આખલિ=પ્રાર્થના
કરે મગલિ=લિક્ષા માગે, દેહી દેહી=આપો આપો. દાતિ=દાન કરે=
કરે દાતાર=દાતા ફેરિ=ત્યારે ઢિ=કોણ પદાર્થ અગે=સમુખ રખીઐ=
રાખુ જિતુ=જે દ્વારા દિસે=જેઠ શકાય દરબાર=તેમનું વિસ્તૃત
ભુવન, રાજદરબાર. મુહો=મુખે કિ બોલણુ=શી વાણી બોલીઐ=
બોલીઐ જિતુ સૂણિ=જે સામળી ધરે પિઆર=પ્રેમ કરે અમૃતવેલા=
બ્રાહ્મ મુહૂર્ત. સચુ નાહ=સત્ય નામ વઢીઆહ=મહિમા વીચાર=વિચાર કરે,
ધ્યાન ધર કરમી=કર્મ કર્મે આવે=આવે કપડા=કાપડ, સન્માન
નદરી=દૃપા થયે મોખુ દુવાર=મોક્ષદાર નાનક=નાનક. એવે=એ પ્રકારે.
બાણીઐ=બાણી શકાય સમુ=અધુ, આપે સચિઆર=સ્વય સત્ય ને

સાવાનુવાદ.

પ્રભુ સત્ય, તેનું નામ સત્ય, તે નામ લેવાથી અપાર ભાવ
પ્રાણુમા ભેદ પ્રાણી નામ લે, પ્રાર્થના કરે, આપો આપો, અને તે
દાતા આપતા રહે ત્યારે બીજુ શુ તેની સમુખ રાખુ જેથી તેનું
દર્શન પામુ મુખથી એવુ શુ બોલુ જે સામળી તે પ્રેમ કરે.

બ્રહ્મમુહૂર્તે સત્ય નામ અને પ્રભુના મહિનાતુ ધ્યાન કર. જેઓ કર્મ કરે તેઓ સન્માનપાત્ર થાય. તેની કૃપા થયે મુક્તિ થાય. ૩ નાનકે ! એ રીતેજ (કૃપા-બળે) બધા બળશુરે જે તેજ સત્ય સ્વરૂપ સ્વયં સર્વમય છે. ૪.

કરમી=સેવક જેઓ ભગવાનની સેવામાં નિયુક્ત છે, તે સેવાને પ્રકૃષ્ટ સાધન ધારે, તેઓ “ કપડા ” અર્થાત્ રાજ-ઠરબારમાંથી પોષાક પામે, કિન્તુ મુક્તિ તો ભગવાનની કૃપાથીજ મળે. કેઈએવો અર્થ કરે છે કે પૂર્વ જન્મના કર્મફલે આ માનવદેહ મળ્યો છે, કિન્તુ મુક્તિ ભગવાનની કૃપા ઉપર આધાર રાખે છે.

શેષ પંક્તિનો અર્થ આ રૂપે પણ થાય કે, નાનકે કહે છે કે ઉપર્યુક્ત પ્રકારે બળશુરે કે સમસ્ત તેજ સત્ય-સ્વરૂપ પરમેશ્વર છે, તેના શિવાય કંઈજ નથી.

“ સચિઆરુ ” અર્થાત્ સત્યવાન કેમ થઈ શકાય ? એવો પ્રશ્ન કરી તેનો ઉત્તર કહ્યો છે કે બધા એ પ્રકારે અર્થાત્ તેની કૃપાથી સત્યવાન થઈ શકે.

પંજરી પડદી.

થાપિઆ ન જાઈ કીતા ન હોઈ ।

આપે આપી નિરજનુ સોઈ ।

જિનિ સેવોઆ તિનિ પાઈઆ માનુ ।

નાનક ગાવીઐ ગુણીનિધાનુ ।

ગાવીઐ સુણીઐ મનિ રહીઐ માન ।

દુસુ પરહરિ સુસુ ઘરિ હૈ જાઈ ।

ગુરમુખિનાઈ ગુરમુખિ વેદ, ગુરમુખિ રહિઆ સમાઈ ॥

ગુરુ હસરુ ગુરુ ગોરસુ ચરમા, ગુરુ પારલતી માઈ ।
 જે હડ જાણા આજ્ઞાનાદિ, કહણા કથનુ ન જાઈ ।
 ગુરા હક દેહિ બુઝાઈ ।
 સમના જીઆ કા હકુદાતા, સો મૈ વિસરિ ન જાઈ ॥૫॥

શબ્દાર્થ.

પંજરી=પાવમી થાપિઆ=સ્થાપિત કરવું ન ભય=ભય નહિ
 કીટા=(સુષ્ટિ) કરવું બનાવવું, મહિત નહોય=થાય નહિ આપે
 આપિ=સ્વય પોતે, સ્વય ભૂ નિરભયુ=જ્યોતિર્મય, માયાતીત સોધ=
 તેઓ જિનિ=જેઓ સેવિઆ=સેવા કરી છે વિનિ=તેઓ પાઈઆ
 માનુ=માન પામ્યા છે નાનક=રે નાનકે માવીએ=માન કરે ગુણીનિધાનુ=
 ગુણનિધાન માવીએ=માન કરી સૂણીએ=અવણુ કરી મનિ=મનમા
 રખીએ ભાહ=ભાવ રાખવાથી દુખ પરહરિ=દુખ પરિહાર કરી સુખ
 ધરિ હે ભઈ=સુખ ઘેર લઈ જઈશ, મેળવીશ. ગુરમુખિ=ગુરના અર્થાત્
 પરમેશ્વરના મુખમા નાદ=શબ્દ વેદ=વેદ રહિઆ સમાઈ=બધાની
 અંદર પ્રવેશ કર્યો છે ગુરુ=ગુરુ ઈસુરુ=(ઈશ્વર) મહેશ ગોરખુ=
 ગોરખનાથ બરમા=બ્રહ્મા પારખતી માઈ=પાર્વતી માતા જે=જે હડ=
 હું ભણા=ભણુ આખા નાહી=ખોલે નહિ કહણા=કહેવા છાછે
 કથનુ ન ભઈ=કહુ ભય નહિ. ગુરા=ગુરુ ઇક=એક વાત દેહિ=દીધી છે
 છુઝાઈ=સમજવી સહના=સહલ જાઆકા જવના ઇકુદાતા=એક દાતા
 સો=એ વાત મૈ=હું વિસરિ ન ભય=ભૂલી ન ભય

ભાવાનુવાદ.

તેને સ્થાપિત કરી શકાય નહિ, તેને કંઈ બનાવી શકે નહિ.
 તે જ્યોતિર્મય સ્વય ભૂ છે જેણે તેમની સેવા કરી છે તેણેજ માન
 મેળવ્યું છે. નાનક ! તેજ ગુણનિધાનનું નામ માન કરે માન
 કર્યેથી, સાબજ્યેથી, મનમા તેમનો પ્રેમ થવાથી દુખ દૂર થઈ સુખ
 પામીશ ગુર-પરમેશ્વરના મુખમાથી શબ્દની ઉત્પત્તિ, તેમના
 મુખથી વેદ વા જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ, પરમેશ્વરનું મુખ સર્વત્ર ઓતપ્રોત
 રહ્યું છે; તેજ ગુર-પરમેશ્વરથી જ મહેશ વિષ્ણુ અને બ્રહ્મા તથા

પાર્વતી માતા ઉત્પન્ન થયા છે. જે એમને જાણે છે તે કષ્ટ કહે નહિ, કહે પણ કહ્યું જાય નહિ. એક ગુરુ-પરમેશ્વરે એજ સમજાવી દીધું છે કે સકલ જીવના એક દાતા, તેમને જાણે હું ન જૂલી જાઉં. ૫.

બીજામંત્રમાંજ કહ્યું છે કે નાનકે ગુરુ શબ્દ પરમાત્મા-નેજ આરોપિત કર્યો છે. તેના પ્રમાણ તરીકે કહી શકાય કે નાનકે કહે છે કે ગુરુના મુખમાંથી નાદની ઉત્પત્તિ, વેદની ઉત્પત્તિ, પ્રજ્ઞા, વિજ્ઞુ, મહેશની ઉત્પત્તિ. ગોરખ શબ્દનો અર્થ જે પૃથ્વીની રક્ષા કરે અર્થાત્ વિજ્ઞુ. સીખો આ ઠેકાણે અર્થમાં ગોટાળો કરે છે. તેઓ પરમેશ્વરાદિષ્ટ સાધુ પુરૂષને ગુરુ કહે છે અને નાનકે દેવને આદિગુરુ માને છે.

“ ગુરુ મુખ નાદં ગુરુમુખવેદં ગુરુમુખ રહિઆ સમાઈ ” એ પંક્તિના ભિન્ન ભિન્ન અર્થ કરવામાં આવ્યા છે. કેટલાકે નીચે આપું છું.

ગુરુ જેનું મુખ તે નાદની દ્વારા, (શ્રી પરમાત્મા) વેદ દ્વારા (જ્ઞાન કર્યું છે) ગુરુમુખ (સર્વત્ર) પ્રવિષ્ટ થયું છે—ખિહારીલાલ.

ગુરુમુખ નાદ (અર્થાત્ પ્રજ્ઞાવાણી), ગુરુમુખ વેદ (અર્થાત્ પરમેશ્વરનું વાક્ય) ગુરુમુખ અર્થાત્ પરમેશ્વરનું મુખ, સર્વ સ્થાને ઓતપ્રોત છે—લછમન પ્રસાદ.

ગુરુનું મુખ (વચન)જ નાદ, ગુરુનું વચનજ વેદ, કારણ ગુરુના મુખમા પરમાત્મા સ્વયં પ્રવિષ્ટ થયા છે.—જોષિસિંહ.

ગુરુના મુખમાથી ઝંકારરૂપી નાદ અર્થાત્ શબ્દ જેઓએ સાંભળ્યો છે, અને ગુરુના મુખમાથી ઝંકારનો અર્થ વેદ અર્થાત્ જાણ્યો છે, તેજ ગુરુમુખપુરૂષ અર્થાત્ ગુરુમાં શ્રદ્ધા-

વાનુ ગુરૂષ ઝંકારના અર્થને પામે અથવા ઝંકારના અર્થમાં તેનુ ચિત્ત સ્થિર થઇ જાય-પરમાનંદ

જેઓ ગુરુમુખ છે તેઓ કીર્તનાદિ નાદદ્વારા ભક્તિ કરે, વળી વેદશાસ્ત્રાદિ ધર્મ પુસ્તકદ્વારા ભગવાનનો કથાપાઠ કરે, અનંતર સમાધિસ્થ થઇ ભગવત્સ્વરૂપમાં નિમગ્ન થઇ જાય-જપ પ્રકાશ

સાધુઓ “ ગુરુમુખ ” અને તદ્વિપરીત “ મન્મુખ ” એ બે વાતનો વ્યવહાર કરે છે. ગુરુમુખ સાધુ-પ્રકૃતિના માણસો ગુરૂના વાક્યમાં વિશ્વાસ રાખે, અને મન્મુખ લોક પોતાની પ્રવૃત્તિ અનુસારે વિષયના અનુવર્તી થાય. સીખો પોતાને ગુરુમુખ કહે છે અને ગુરૂ અહણુ કરવો એ જીવનનું પ્રધાન કાર્ય ગણે છે. ગુરૂ ન હોય તો ધર્મ પામી શકાય નહિ. નાનકડેવે કોઇ ગુરૂ કયો નથી, પરમેશ્વરને જ “ સતગુરૂ ” કહ્યો છે આ રીતે લાગે છે કે તેમણે ભગવાનને ગુરૂરૂપે અહણુ કરવા કહ્યું છે તેનાથી જ સીખોમા ગુરૂભાવ વિકસિત થઇ ગુરૂ સપ્રદાય પ્રતિષ્ઠિત થયો છે.

“ પારખતી માઈ ” કોઇ કોઇ તેનો અર્થ એવો કરે છે કે ત્રણ દેવતાની શક્તિ સ્વરૂપિણી-પાર્વતી, લક્ષ્મી અને સરસ્વતી ‘ જે હઉ જાણાકથનુ ન જાઈ ’, તેનો અર્થ કોઇ કોઇ કરે છે કે, અમે જાણીએ છીએ છતાં બોલી શકતા નથી.

છેરી પડદી.

તીરથિ નાવા જે તિસુ માવા, વિણ માળે કિ નાઈ કરી ।
જેતી સિરઠિ ઉપાઈ વેલા, વિણ કરમા કિ મિલે લઈ ।

મતિ વિચિ રતન ઝવાહર માળિક, જે રૂક ગુરકી સિલસુળી ।
ગુરા રૂક દેહિ બુઝાઈ ।
સમના જીઆ કો રૂકુ દાતા, સો મૈ વિસરિ ન જાઈ ॥૬॥

શબ્દાર્થ.

છેરી=ઢૂરી તીરથિ=તીર્થ ન્હાવા=નહાવું, સ્નાન કરવું જે=જો.
તિસુ ભાવા=તેનો અનુભવ કરે વિષ્ણુ ભાણે=વિના અનુભવે કિનાઈ
કરી=સ્નાન કરીને શુ કર જેલી=જેટલી સિરકિ=સુષ્ટિ ઉપાઈ=
ઉપાય વેખા=જોઈ વિષ્ણુ કરમા=કર્મ વિના, અદૃષ્ટ વિના, કૃપા વિના
કિ મિલે લઈ=લેવાથી શો લાભ મતિ=મન વિચિ=મા રતન=રત્ન
જવાહર=જવાહીર માણિક=માણિક જે=જો ઇક=એક ગુરકી=ગુરની
સીખ=શિક્ષા, ઉપદેશ સુણી=સામળી

ભાવાનુવાદ.

તીર્થ સ્નાન કરી શકું, જે તેનો અનુભવ મળે, વિના અનુ-
ભવે સ્નાન કરવાથી શુ ? જેટલી સૃષ્ટિ અને ઉપાય વા વિધિ છે
તે જોઈ છું, પણ જે પરમેશ્વરની કૃપા ન મળે તો એ બધું લઈ શો
લાભ ? મનમા રત્ન મણિ માણિક્ય અમૂલ્ય પદાર્થ છે, જે એક ગુર
પરમેશ્વરનો ઉપદેશ શ્રવણ કરિયે અને ગુરુએ એક વાત સમજાવી દીધી
છે કે સકળ જીવનો એક દાતા પરમેશ્વર છે, તેમને હું બૂલી ન જાઉં. ૬

બહારના કર્મકાણ્ડ કરવાથી શુ ફલ ? તીર્થસ્થાન તેમનો
અનુભવ કરવાને માટે છે. કોઈ કોઈ એવો અર્થ કરે છે કે
બહારથી સૃષ્ટિનો વ્યાપાર ગમે તેટલો દેખાય પણ કર્મ ન
કરે તો કંઈ લાભ થાય નહિ.

“ મત ”નો અર્થ મન, “ ભાગ્યોય ” નો અર્થ સંતુષ્ટ
કરવો અને “ કરમા ” નો અર્થ પૂર્વજન્મનાં કર્મ, એવો કોઈ
કોઈએ કયો છે.

સતરી પડદી.

જે જુગ ચારે આરજા, હોર દસુળી હોઈ ।
 નવા શંઢા ચિચિ જાણિએ, નાલિ ચલે સમુ કોઈ ।
 ચંગા નાહ રસાઈકૈ, જસુ કોરતિ જગિ લેઈ ।
 જે તિસુ નદરિ ન આવઈ, ત વાત ન પુછે કે ।
 કીટા અન્દરિ કીટુ કરિ, દોસી દોસુ ધરે ।
 નાનક નિરગુણિ ગુણ કરે, ગુણવન્તિઆ ગુણુ દે ।
 તેહા કોઈ ન સુઝાઈ, જિ તિસુ ગુણુ કોઈ કરે ॥૭॥

શબ્દાર્થ.

સતરી=સાતમી જે=જો જુગ=યુગ. ચારે=ચાર. આરજા=આયુ
 હોર=અર્થાથ વધારે દસુળી=દસગણી હોઈ=હોય નવા=નવ. ખડા=
 ખડ વિચિ=મા જાણીએ=પ્રસિદ્ધ થાય. નાલિ ચલે=સાથે આવે
 સમુ કોઈ=અધુન ચંગા=ઉત્તમ નાહ=નામ. રસાઈકૈ=રાખીને જસુ=
 ચસ કીરતિ=કીર્તિ જગિ=જગમા લેઈ=લેઈ, પ્રાપ્ત થઈ જે=જો
 તિસુ=તેનુ નદરિ=કૃપા. ન આવઈ=ન આવે વ=તેમ થયે વાત=વાત.
 ન પુછે=ન પૂછે દે=કોઈ કીટા અન્દર=કીટમા કીટુ કરિ=કીટ થયો છે.
 દોસી=દોષી દોસુ=દોષ ધરે=પકડે નાનક=રે નાનક નિરગુણિ=
 નિર્ગુણ વ્યક્તિઓ ગુણુ કરે=ગુણુવાન કરે ગુણુવન્તિઆ=ગુણુ સપત્ત
 વ્યક્તિઓને ગુણુ દે=ગુણુ દે તેહા=એ રીતે કોઈ=કોઈ વ્યક્તિ નસુઝાઈ-
 જોઈ શકે નહિ જિ=જો તિસુ=તેમના. ગુણુ=ગુણુ કોઈ કરે=કોઈ પ્રકારે.

ભાવાનુવાદ.

જો ચાર યુગનું આયુ હોય; તે કરતા દશગણુ વધારે જો
 પરમાયુ હોય, જો નવ ખડ પૃથ્વીમા વિખ્યાત હોય અને તેને માન
 આપવા બધા સાથે સાથે જાય; સુનામ પામી જગતમા ચસ કીર્તિ
 મેળવે, છતાં જો ભગવાનની કૃપા ન થાય તો કોઈ પૂજા પશુ ન કરે;
 અને કીટમા પશુ (અધમ) કીટ જેવો નીચ ગણાઈ પાપીમા પાપી
 બનાશે. રે નાનક ! પરમેશ્વરજ નિર્ગુણને ગુણુવાન કરી શકે અને

ગુણસમ્પન્નને વધુ ગુણ આપી શકે. એવી કોઇ વ્યક્તિ દેખાતી નથી જે તેમને કોઇ ગુણ આપી શકે અથવા તેના ગુણની વર્ણના કરી શકે.

પૈસાઢાર વ્યક્તિની પાછળ પાછળ બધુંય બાય એવો આ દેશનો નિયમ.

કોઇ કોઇ અર્થ કરે છે કે કીટમા પણ કીટને બનાવનાર પણ પરમેશ્વર છે, અને મહા અપરાધીના અપરાધનો પણ તેજ નિર્ણય કરે છે.

અઠરો પઝઢી.

સુણિઐ સિધ પોર સુરિ નાથ ।

સુણિઐ ઘરતિ ધવલ આકાસ ।

સુણિઐ દીપ હોઅ પાતાલ ।

સુણિઐ પોદ્દિ ન સકૈ ફાલુ ।

નાનક ભગતા સદા વિગાસુ ।

સુણિઐ દૂલ પાપકા નાસુ

॥ ૮ ॥

શબ્દાર્થ

અઠરી=આઠમી સુણિઐ=(પ્રભુનું નામ) શ્રવણ કરી સિધ= સિદ્ધ પુરૂષ. પોર=મુસલમાનોના સાધુ પુરૂષ. સુરિ=સુરશ્રણ નાથ= યોગીઓની એક શ્રેણી ઘરતિ=પૃથ્વી ધવલ=પૃથ્વીના આશ્રય સ્વરૂપ બળદ દીપ=દીપ હોઅ=હોઠ પાતાલ=પાતાળ પોદ્દિ ન સકૈ=કશેશ આપી શકે નહિ કાલુ=મૃત્યુ. ભગતા=ભક્તો સદા=સર્વદા વિગાસુ= પ્રસન્ન, વિકસિત. દૂઅપાપકા=દૂઅ અને પાપનો નાસુ=નાશ.

ભાવાનુવાદ.

ભગવાનનું નામ શ્રવણ કરી સિદ્ધ પુરૂષો થયા છે, પીર થયા છે, દેવતા થયા છે, યોગી શ્રેષ્ઠ (નાથ) થયા છે. ભગવાનના નામ શ્રવણે પૃથ્વી, પૃથ્વીનો આશ્રય અને આકાશ થયા છે. ભગવાનનું

નામ શ્રવણ કરી હીપ, લોહ અને પાતાલ થયા છે. ભગવાનનું નામ શ્રવણ કરવાથી મૃત્યુ ક્લેશ આપી શકે નહિ (મૃત્યુ ભય રહે નહિ). રે નાનક ! ભડતો સર્વદા પ્રસન્ન રહે, નામ શ્રવણ કરવાથી દુઃખ અને પાપ નષ્ટ થાય.

(૧) ગુરૂ નાનકે શ્રવણનું મહાત્મ્ય વર્ણન કર્યું છે, તેમણે ઉચ્ચારણ કર્યું છે. “સૂષ્ણિઐ” અર્થાત્ શ્રવણ કરી, ત્યાર પછી કેટલાક ક્રિયાવિહીન શબ્દોનો વ્યવહાર કર્યો છે, અત્યારે જેની જેવી ઈચ્છા તે તેવો અર્થ કરે છે. કોઈ અર્થ કરે છે કે નામ શ્રવણે આ બધી વ્યક્તિ થઈ અને જગતના સર્વ પદાર્થોની સૃષ્ટિ થઈ. કોઈ કોઈ અર્થ કરે છે કે નામશ્રવણે આ સકલ સૃષ્ટિનો ગૂઢમર્મ સમજાય. વળી સૂષ્ણિઐનો સંબોધન સૂચક અર્થ થઈ શકે “સાભળ.” અર્થાત્ સાભળી સાભળી સિદ્ધ પુરૂષો થયા ઇત્યાદિ કિન્તુ ચતુર્થ પક્તિમા સૂષ્ણિઐનો એ અર્થ બરોબર થતો નથી. તેનો અર્થ આમ કરવો પડશે, સાભળ્યાથી. પછી કાલ તમારો આસ કરી શકશે નહિ.

(૨) સિધ, પીર, ઐ યે શબ્દોનો સ્વતંત્ર પાઠ કરવાથી અર્થ એમ થાય કે સિદ્ધ પુરૂષ અને પીર થયા છે. એકત્ર પાઠ કરવાથી સિદ્ધોના પીર (ગુરૂ) થયા છે એમ અર્થ થશે. કોઈ કોઈ કહે છે, ગોરખનાથ, જેઓ સિદ્ધ પુરૂષોના ગુરૂ હતા, તે નામ શ્રવણે આવિર્ભૂત થાય છે. સુરિ, નાથ, આ યે શબ્દોનો સ્વતંત્ર પાઠ કરવાથી અર્થ એવો થાય કે, સુરગણ અને નાથ (યોગી) સ પ્રદાયના શ્રેષ્ઠ થયા છે. એકત્ર પાઠ કરવાથી સુરનાથનો અર્થ દેવતાઓના નાથ ઈન્દ્ર થાય છે.

(૩) પંખળી ભાષામાં બળદને “ધવલ” કહે છે. એ પ્રદેશના હિન્દુઓ માને છે કે પૃથ્વી બળદ ઉપર સ્થાપિત છે. તે પૃથ્વીનો આધાર અને આકાશ જે સમસ્ત પૃથ્વીનું વેન્ટન કરી રહ્યું છે.

નોર્થી પડદી.

સુણિએ હસરુ વરમા હન્દુ ।
 સુણિએ મુખિ સાલાહણ મન્દુ ।
 સુણિએ જોગ જુગતિ તનિ મેદ ।
 સુણિએ સાસત સિમૃતિ વેદ ।
 નાનક ભગતા સદા વિગાસુ ।
 સુણિએ દૂલ પાપકા નાસુ

॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ.

નોર્થી=નવમી સુણિએ=(નામ) શ્રવણ કરી ઈસરુ=ઈશ્વર, શિવ
 બરમા=બ્રહ્મા. ઇન્દુ=ઇન્દ્ર મુખિ=મુખ્ય, શ્રેષ્ઠ સાલાહણ મન્દુ=
 પ્રશસાને યોગ્ય જોગ જુગતિ=યોગનો ઉપાય. તનિ લેદ=શરીરની વિધિ
 સાસત=શાસ્ત્ર સિમૃતિ=સ્મૃતિ, પુરાણ વેદ=વેદ

ભાવાનુવાદ.

ભગવાનના નામશ્રવણે શિવ, બ્રહ્મા અને ઇન્દ્રે પોતપોતાના પદ મેળવ્યા છે. ભગવાનના નામશ્રવણે કોઈ શ્રેષ્ઠ પ્રશસનીય મનુષ્યો થયા છે. ભગવાનના નામશ્રવણે હૃદયમાં યોગનો ઉપાય અને શરીરની વિધિ વ્યવસ્થા જ્ઞાત થઈ ગય. નામશ્રવણેજ શાસ્ત્ર, સ્મૃતિ, વેદ ઉત્પન્ન થયા છે. રે નાનક ! ભક્તો સર્વદા આનન્દે વાસ કરે છે (પ્રસન્ન રહે છે); નામશ્રવણ કરવાથી દુ.ખ અને પાપ નષ્ટ થાય.

કોઈ એવો અર્થ કરે છે કે શિવ, બ્રહ્મા અને ઇન્દ્રની પદવી પ્રાપ્ત થઈ ગય.

મન્દ શબ્દનો અર્થ નીચ; જો સાલાહણુ અને મન્દ, એમ લિન્ન લિન્ન પાઠ કરીએ તો એમ અર્થ થાય કે નીચ વ્યક્તિ પ્રશંસિત થાય.

સાલાહણુ મન્દ=પ્રશંસાધારી. મુખિ શબ્દનો અર્થ શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિ. કોઈ એનો અર્થ મુખથી એમ પણ કરે છે, અર્થાત્ નીચ પણ નામ શ્રવણે લોકમુખે પ્રશંસા મેળવે. વળી કોઈ મુખિ, સાલાહણુ એકત્ર પાઠ કરી એવો અર્થ કરે છે કે પ્રશંસિતોમા શ્રેષ્ઠ. દ્રુપ સાહેબે એક અદ્ભુત અર્થ કર્યો છે. તેમણે મન્દ શબ્દનો અર્થ “ મત્ર ” અર્થાત્ ગાયત્રી કર્યો છે ! સમસ્ત પદ્ધતિનો અર્થ તેમણે આમ કર્યો છે-“ સાલળી લોકો ગાયત્રી મંત્રદ્વારા ભગવાનનો મહિમા ઉચ્ચારણુ કરે. ” એ અર્થ બીજી કોઈ કરતું નથી.

અતુર્થ પંડિતનો અર્થ કોઈ કોઈ કરે છે કે વેદ-શાસ્ત્ર પાઠ કરવાથી જે જ્ઞાન થાય, તેજ જ્ઞાન નામ શ્રવણે થાય. વળી કોઈ કોઈ એવો અર્થ કરે છે કે નામશ્રવણુ કરવાથી વેદ પુરાણુ શાસ્ત્રનો અર્થ સુગમ થાય.

દસવી પડહી.

સુણિએ સતુ સન્તોલુ ગિઆનુ ।
 સુણિએ અઠસઠિ કા હસનાનુ ।
 સુણિએ પઢિહ પઢિ પાવહિ માનુ ।
 સુણિએ લાગે સહજિ ધિઆનુ ।
 નાનક ભગતા સદા વિગાસુ ।
 સુણિએ દૂલ પાપકા નાસુ ।

શબ્દાર્થ.

હસબી=હસમી. સુખિએ=(ભગવાનના નામ) શ્રવણે. સતુ=સત્ય.
સન્તોષુ=સ તોષ ગિઆનુ=જ્ઞાન અઠસડીકા ઇસનાનુ=અડસઠ તીર્થમાં
સ્નાન (કર્યાનું ફળ મળે) પડિહ પડિ=પાઠ કરીને પાવહિ માનુ=
માન પામે લાગે સહજિ ધિઆનુ=ધ્યાન સહજ લાગી જાય.

ભાવાનુવાદ.

ભગવાનનુ નામ શ્રવણ કરવાથી સત્ય, સન્તોષ અને જ્ઞાનને
લાભ થાય; તેમનું નામ સાબળવાથી અડસઠ તીર્થમાં સ્નાન કર્યાનું
ફળ મળે, તેમનુ નામ સાબળવાથી અને વારવાર પાઠ કરવાથી માન
પ્રાપ્ત થાય, તેમનું નામ સાબળવાથી સહજે ધ્યાનયુક્ત થવાય. ૨
નાનક ! ભક્તો સર્વદા પ્રસન્ન રહે, નામ શ્રવણ કરવાથી દુઃખ અને
પાપ નષ્ટ થાય

બહુ પાઠ દ્વારા પંડિતો જે માન મેળવે તે નામ
શ્રવણ કરવાથી મેળવી શકાય, તૃતીય પંક્તિનો આમ
અર્થ પણ થાય.

ગ્યારવી પઝડી.

સુજિએ સરા ગુણકે ગાદ ।
સુજિએ સેજ પીર પાતિસાદ ।
સુજિએ અન્હે પાવહિ રાહુ ।
સુજિએ હાથ હોબે અસગાહુ ।
નાનક ભગતા સદા વિગાસુ ।
સુજિએ દૂજ પાપકા નાસુ

॥ ૧૧ ॥

શબ્દાર્થ.

ગ્યારબી=અગિયારમી. સુખિએ=(ભગવાનનુ નામ) શ્રવણ કરવાથી.
સરા=સરોવર. ગુણા કે=ગુણના ગાદ=અમાધ, અહણ સેખ=સેખ,
માન્યવર વા રાક્તિરાહી વ્યક્તિ પીર=ગુરુ, ધર્મનેતા, પૂજનીય વ્યક્તિ.

પાતિસાહ=ખાદશાહ. અન્ધે=આધળા. પાવહિ=પામે. રાહુ=પથ.
હાયહોબે=પ્રાપ્તિ થાય અસગાહુ=અપ્રાપ્ય, અગાધ.

ભાવાનુવાદ.

નામ શ્રવણ કરવાથી ગુણ સરોવરનો (ભગવાનનો) મર્મ સમજાય તેમનું નામ શ્રવણ કરી શેખ, પીર, ખાદશાહ થયા છે. તેમનું નામ શ્રવણ કરવાથી આધળાઓ માર્ગ મેળવે છે. તેમનું નામ શ્રવણ કરવાથી અપ્રાપ્ય પ્રાપ્ત થઈ જાય. રે નાનક ! ભક્તો સદા પ્રસન્ન રહે, નામ શ્રવણ કરવાથી હુ.ખ અને પાપ નષ્ટ થાય

(૧) પ્રથમ પ કિતના નાના પ્રકારે અર્થ થાય. કોઈ કોઈ અર્થ કરે છે કે નામ સાંભળવાથી ગુણના સરોવરમાં ડુબકી મારી તેની ભીતરની ખખર મેળવાય છે. બીજો અર્થ એવો થાય કે નામશ્રવણકારી ગુણનો અગાધ સમુદ્ર થઈ જાય. તૃતીય અર્થ—શુભ ગુણ ગુણના સરોવર રૂપી જે શાસ્ત્ર સકલ તેમનું ગાન કરે છે. ચતુર્થ અર્થ—શ્રવણકારીના હૃદયે શુભ ગુણ આવી નિવાસ કરે. પંચમ અર્થ—અગાધ ગુણ જે યત્નલબ્ધ છે તે શ્રવણકારીના હૃદયે વિના પ્રયાસે આવે.

(૨) શેખ—મુસલમાન સાધુઓમાં શ્રેષ્ઠ પીર, મુસલમાનોના ગુરૂસ્થાનીય વ્યક્તિ. સાધારણ જીવિતાવસ્થામાં શેખ કહેવાય, પરલોક પામ્યે પીર થાય.

(૩) ચતુર્થ પ કિતનો કોઈ કોઈ એવો અર્થ કરે છે કે નામ સાંભળવાથી અગાધ સ સારસમુદ્ર તરી જવાય.

બારવી પડઢી.

મહેકી ગતિ કહી ન જાહ ।

જે કી કહૈ પિછૈ પછતાહ ।

કાગદિ કલમ ન લિખ્ય દ્વાર ।

મન્ત્રેકા વદિ કરનિ લોચાર ।

ઐસા નામુ નિરજનુ હોઈ ।

જે કો મન્નિ જાળે મનિ કોઈ ॥ ૧૨ ॥

શબ્દાર્થ.

બારખી=બારમી. મન્નેકી=મનનની, મનનકારીની. ગતિ=અવસ્થા
કહી=કહી, બોલી ન ભધ=ભય નહિ જે કો=જે કોઈ કહે=કહે, બોલે
પિછે=પાછળથી. પછતાઈ=પસ્તાય કાગદિ=કાગળ. કલમ=કલમ.
ન લિખ્યુહાડે=લેખક પશુ નથી મન્નેકા=મનનના, મનનકારીના બહિ=
બેસી કરની વીચાર=વિચાર કરવાથી ઐસા=એવું નામુ=ભગવાનનું
નામ. નિરજનુ=પવિત્ર હોઈ=છે જે કો=જેઓ મન્નિ=મનન કરે.
ભલ્લે=ભલ્લે મનિ=મનમાં. કોઈ=કોઈ કોઈ વ્યક્તિ

ભાવાનુવાદ.

મનનની અવસ્થા શબ્દોમાં કહી ભય નહિ જે કોઈ વર્તુના
કરે તો હાર માનીને પાછળથી પસ્તાય. કાગળે કલમે લખ્યું ભય નહિ;
એવો લેખક પશુ કોઈ નથી જે લખી શકે. એસીને મનનનો વિષય
વિચાર્યા કર. ભગવાનનું નામ એવું તો પવિત્ર છે કે કોઈ કોઈ
વિરલ વ્યક્તિ જેઓ મનન કરે છે, તેઓ મનમાં મનમાં એવો તો
આનંદ અનુભવ કરે છે, જે અપરને જણાવી શકે નહિ. ૧૨.

(૧) શુદ્ધ નાનક “મન્ને” શબ્દ વાપરે છે, એનો
અર્થ મનન. કારણ કે પ્રથમ નામ ગાનનો મહિમા કહ્યો.
ત્યાર પછી નામ શ્રવણનો મહિમા વ્યક્ત કર્યો. હવે મન-
નનો અર્થોત્ત તે નામનો મનમાં મનમાં ધ્યાન કરવાનો મહિમા
કહે છે. પંજાબી ભાષામાં મન્ના શબ્દનો અર્થ માની લેવું,
સ્વીકાર કરવો, વિશ્વાસ કરવો, મનન કરવું એવો થાય છે.

પ્રોફેસર બોધસિંહ એવો અર્થ કરે છે કે જે જ્ઞાનદ્વારા પ્રાપ્ત થાય તેને જીવનમાં ઉતારવું. સ્વામી પરમાનંદ કહે છે કે મનન કરવું અર્થાત્ અભ્યાસ કરવો. કિન્તુ અનેક “મન્ને”નો અર્થ મનનકારી કરે છે, અને તેમનો મહિમા કીર્તિત થયો છે એમ કહે છે.

(૨) નિરજન શબ્દનો અર્થ કોઈ કોઈ માયા-રહિત કરે છે.

(૩). અતિ અલ્પ વ્યક્તિજ મનન કરી શકે એવો શેષ પંક્તિનો ભાવ છે.

તેરવી પઝડી.

મંનૈ સુરતિ હોવૈ મન બુધિ ।

મંનૈ સગલ ભવણ કી સુધિ ।

મંનૈ મુહિ ચોટા ના સ્નાહ ।

મંનૈ જન્મ કૈ સાથિ ન જાહ ।

અંસા નામુ નિરંજનુ હોહ ।

જે કો મન્નિ જાણે મનિ કોહ ॥ ૧૩ ॥

શબ્દાર્થ

તેરવી=તેરમી મન=મનન કરવાથી સુરતિ હોવૈ=ચૈતન્ય આવે સગલ=સકળ ભવણ કી=લોક લોકાન્તરનું સુધિ=શુદ્ધિ (આવે વા બધી શકાય) મુહિ=મુખ ઉપર. ચોટા=લપડાક, આધાત. ના ખાઈ= ખાય નહિ જમકે=યમની સાથે=સાથે ન બધ=નય નહિ

ભાવાનુવાદ.

મનન કરવાથી મન અને બુદ્ધિ જાગૃત થાય, મનન કરવાથી સર્વ લોકોનું જ્ઞાન થાય. મનન કરવાથી મુખ ઉપર લપડાક ખાવી ન પડે (સન્તાપ થાય નહિ). મનન કરવાથી યમની સાથે (યમ

પુરી) જલુ પડે નહિ. ભગવાનનું નામ એવુ પવિત્ર છે કે જે કોઈ વિરલ વ્યક્તિ મનન કરે, તે મનમા મનમા આનંદ અનુભવ કરે, જે અપરને જણાવી શકે નહિ.

(૧) સુરતિ હોવૈ=ધ્યાન શક્તિ ઉત્પન્ન થાય. કોઈ કોઈ અર્થ કરે છે કે ચિત્તવૃત્તિ, મન અને યુદ્ધિનો વિકાસ થાય.

(૨) ચતુર્દશ ભુવન (લોક) છે એ હિન્દુઓની માન્યતા.

(૩) મુખ ઉપર લપડાક ખાય નહિ અર્થાત્ કોઈ સજા લોગવવી પડે નહિ.

(૪) મેકૉલિક સાહેબ (Mr Macauliffe) કહે છે કેયમપુરી જાય નહિ એટલે ભગવાનમા પ્રવેશ થઈ જાય.

ચૌદવી પડઢી.

મંને મારગિ ઠાક ન પાઈ ।

મંને પતિ સિલ પરગડુ જાઈ ।

મંને મગુ ન ચલે પન્થુ ।

મંને ધરમ સેતી સનબન્ધુ ।

એસા નામુ નિરંજનુ હોઈ ।

જે કો મન્નિ જાણે મનિ કોઈ ॥ ૧૪ ॥

શબ્દાર્થ.

ચૌદળી=ચૌદમી. મંને=મનન કરવાથી. મારગિ=માર્ગમા, પથમા ઠાક ન પાઈ=વિપ્રપાત થાય નહિ. પતિ સિલ=માન સહિત પરગડુ=પ્રકટિત, પ્રતિષ્ઠિત સ્થાનમા જાઈ=જાય, જમન કરે મગુન=મગ્ન. મગુ=માર્ગ પન્થુ=પંથ, સંપ્રદાય ન ચલે=ચાલે નહિ. ધરમ સેતી=ધર્મના સહિત. સનબન્ધુ=સખધ.

ભાવાનુવાદ.

મનન કરવાથી ધર્મપથે કંઈ બાધા કે વિધ્ન આવે નહિ; મનન કરવાથી સન્માન સાથે પ્રતિષ્ઠિત સ્થાને પહોંચાય; મનન કરવાથી આનંદ મને થતા ધર્મપથે ચલાય; મનન કરવાથી ધર્મની સાથે સંબંધ થાય ભગવાનનું નામ એવું તો પવિત્ર છે કે જે કોઈ સર્વ વિરલ બ્રહ્મિત્વો તેનું મનન કરે છે, તેઓ મનમા મનમા આનંદ અનુભવ કરે છે ૧૪.

(૧) દ્વિતીય પંક્તિના કેટલાક પ્રકારે અર્થ થાય.

૧. માન સહિત પરલોક ગમન કરે છે, ૨ સન્માન સહિત ભગવાનની સન્નિધાને વૈકુંઠમા ગમન કરે છે (આ જીવનમા), ૩. સન્માનયુક્ત પ્રતિષ્ઠિત પથે ગમન કરે છે.

(૨) મગ્ન અર્થે પન્થુ-“ન” ને મગ્નની સાથે પાઠ કરવાથી મગન અર્થાત્ મગ્ન થાય. જે “ન” નો શિન્ન પ્રકારે પાઠ કરીએ તો આમ અર્થ થાય-ચાલે નહિ. આખી પંક્તિનો અર્થ કોઈ કોઈ એવો કરે છે કે વિનાશના પથે જશે નહિ બીજે એક અર્થ થાય કે રાજમાર્ગે જશે, સ કીર્ણ પથે જશે નહિ, વા સાપ્રહાયિક પથે જાનીએ જશે નહિ. દ્રુપ સાહેબે “મગ્ન”નો અર્થ કયો છે કે ભાવનાયુક્ત; અર્થાત્ નિજ માર્ગે ભાવના યુક્ત.

પનરવી પડહી.

મનૈ પાવહિ મોક્ષ દુઆરુ ।

મનૈ પરવારૈ સાધારુ ।

મનૈ તરૈ તારૈ ગુરુ સિખ ।

મનૈ નાનક ભવહિ ન મિશ્ન ।

એસા નામુ નિરંજનુ દોહ ।

જે કો મન્નિ જાણૈ મનિ કોહ

॥ ૧૫ ॥

શબ્દાર્થ,

પનરખી=પ દરમી મન=મનન કરવાથી પાવહિ=પામે મોખ
દુઆર=મોક્ષદાર, મોક્ષપથ પરવારે=પરિવારનું સાધાર=ઉદ્ધાર, તારણ
તરે=તરી બચ, પાર પામે તારે=તારે સિખ=શિષ્યોને ભવહિ=ભમણ
કરે ન=ના લિખ=લિક્ષાને માટે.

ભાવાનુવાદ.

મનન કરતા મોક્ષદાર મળે. મનન કરતા માત્ર પોતાનો નહિ
પણ પરિવારનોય ઉદ્ધાર થાય મનન કરતાં ગુરુ પોતે પરિત્રાણ
પામે અને શિષ્યોને ઉદ્ધારને માર્ગે ચઢાવે. રે નાનક ! મનન કરના
પોતાની ગાદી માટે ભિક્ષા કરવા ભટકવું ન પડે ભગવાનનું નામ
એવું પવિત્ર છે કે જે કોઇ વિરલ વ્યક્તિયો તેનું મનન કરે છે તેઓ
મનમા મનમા આનંદનો અનુભવ કરે છે.

સાધારુ=આધાર સહિત, અવલંબન મેળવે. ભવહિ
ન લિખ=કોઈ અર્થ કરે છે કે જન્મ જન્માન્તરે સુક્તિ
માટે ભીખ માગતાં ભમણું ન પડે; વળી કોઇ કોઈ એવો
પણ અર્થ કરે છે કે વિવિધ દેવતાઓને દ્વારે ભીખ માગતા
કરવું ન પડે.

સોલવી પઠડી.

પંચ પરવાળ પંચ પરધાન ।
પંચે પાવહિ વરગહિ માનું ।
પંચે સોહહિ દરિ રાજાનુ ।
પંચાકા ગુરુ પકુ ધિઆનુ ।
જે કો કરે કરે ચીચારુ ।
કરતે કે કરણે નાહી સુમારુ ।
થોલુ થરસુ દહા આ કા પૂત ।
સન્તોણુ થાપિ રલિઆ જિનિ સૂતિ ।

जे को बुझै होवै सचिआर ।
 भवले उपर केता भार ।
 धरती होर परै होर होर ।
 तिसते भार तले कवणु जोर
 कीअ जाति रंगा के नाव ।
 सभना लिखिआ बुझी कलाम
 एहु लेखा लिखि जाणि कोइ
 लेखा लिखिआ केता होइ ।
 केता ताणु सुआलिहु रूप ।
 केती दाति जाणे कौण कुतु ।
 कीता पसाउ एकी कवाउ ।
 तिसते होप लख दरीआउ ।
 कुदरति कवण कहा बीचार
 वारिआ न जावा एकवार ।
 जो तुधु भावै साइ भलीकार ।
 तु सदा सलामति निरंकार ॥ १६ ॥

शेषार्थः.

सोखभी=सोखभी पय=पाय जलु, अण्ड, साधु परवाणु=परमाणु
 प्रमाणित. परधान=प्रधान पावडि=पागे. हरगडि=
 अमवानना हरगारभा. भानु=सन्मान सोढडि=शोभा आपे हरि=
 हरगार. शाननु=शान्त्योना पयाक्ष=पाय जलुना, अर्थात् साधुना
 नेको=नेको कहे=कहे करै पीयाइ=विचार करै करते है=सृष्टि कर्ताना,
 कर्ता पुरषना करणै=कार्यना, नाडीशुभाइ=जे सुभार, नेनी जलुना पाय
 नडि घाव=डगगवण, जणई धरमु=धर्म. इछआका पूत=दयानो पुन,
 इवाभाथी उपनेहो सन्तोषु=सन्तोष थापि रणिआ=स्थापित करी राप्प्या
 छे निनि=जे भने. सति=सून ने को=जे कोष्ठ व्यक्ति धुजे=जले,
 सभने होवै=थाय सचिआइ=सत्यपूर्ण, सत्यविद् भवले=जगदनी उपर=
 उपर केता=केवल. अक्ष=भार धरती=पृथ्वी होर=वणी परे होइ

હોરૂ=તેની પણ નીચે વળી. તિસતે=તેના. ભાર તલે=ભાર નીચે કવણુ
 જોરૂ=કંઈ શક્તિ જીવ=જીવ જાતિ=જાતિના રંગ કે=વર્ણનું. નાવ=
 નામ સભના=અધાનું વિભિઆ=વિષયુ છે તુડી કલામ=શાહી ભરી
 કલમે એહુ=એ લેખા=લખાણુ વિભિ જાણે=કાળી જાણે કોઈ=કોઈ
 લેખા=વર્ણન વિભિઆ=લખાણુ. કેતા હોઈ=કેટલુ થાય. કેતા=કેટલી
 વાણુ=શક્તિ સુઆવિહુ=સુન્દર રૂપ=રૂપ કેતી દાવિ=કેટલુ દાન જાણે=
 જાણે કોણુ કેતુ=કોની શક્તિ કીતા=કરી છે પસાઈ=વિસ્તાર એકો=
 એક માત્ર કવાઈ=આરખી શબ્દ, તેનો અર્થ શબ્દ વાસકદપ તિસતે=
 સેનાથી હોએ=થયા છે લખ દરીઆઈ=લક્ષ સમુદ્ર કુદરતિ=શક્તિ
 કવણુ=કયા કેટલી મોટી કહા=કયા કેટલી નાની વીઆરૂ=મનમ્મ જ્ઞાન
 વારિઆ=અવિદાન ન જવા=જાય નહિ એકવાર=એકવાર પણ જો=જો
 તુધુ=તમને બાવે=એમે, સાઈ લાગે. સાઈ=એજ બલીકાર=કતમ કર્મ.
 તુન્તમે સદા=સર્વદા સદામતિ=મગલમય, એક રૂપે વર્તમાન.
 નિરકાર=નિરાકાર

બાવાનુવાદ.

સાધુ પુરૂષો પ્રમાણિક વ્યક્તિ, સાધુ પુરૂષો પ્રધાન, સાધુ પુરૂષો-
 ને ભગવત્ સન્નિધાને સન્માન પ્રાપ્ત થાય. સાધુ પુરૂષો રાજદર-
 બારને શોભા આપે. સાધુ પુરૂષોનો ગુરૂ એક પરમેશ્વર-તેઓ તેનું
 ધ્યાન કરે. જો કોઈ કહે કે જ્ઞાન વિચારથી તેનું તત્ત્વ જાણી
 શકાય તો તે કર્તા પુરૂષના કાર્યોની ગણના કરી શકે નહિ પવિત્ર
 ઉર્જાવલ્લ ધર્મજ પૃથ્વીને ધારણુ કરે છે. તે દ્યાનો પુત્ર છે અર્થાત્
 દયાથી ઉત્પન્ન થયો છે. ભગવાન્ સતોષ દ્વારા (મધ્યે સતોષને
 સ્થાપિત કરી) સમસ્તને સુંખલાબદ્ધ કરે છે (પોતે સુત્રધાર થાય છે)
 જે કોઈ આ વાત સમજી શકે છે તે સત્યને પામે છે. બળદ ઉપર પૃથ્વી
 પ્રતિષ્ઠિત છે એમ કહીએ તો બળદ ઉપર કેટલો ભાર રહી શકે એમ પ્રશ્ન
 થાય. વળી તેની નીચે પણ પૃથ્વી છે અને તેની નીચે પણ છે તે બધાની
 નીચે કંઈ શક્તિ છે? જીવ, જાતિ અને બિન્ન બિન્ન વર્ણનું નામ,
 એ બધી બાબત તેણે સ્પષ્ટ કરી, ઉજ્જવલ અક્ષરે કીક શાહી પૂરીને લખી

છે. આ બધું લખાણ કોણ લખી જાયું? લેખ લખ્યે કંઈ પાર આવે ? જેટલું લખે તેટલું વધે; કદિ પૂરું થાય નહિ. કેટલી તમારી શક્તિ, કેટલું સુંદર રૂપ, કેટલું તમારું દાન ? કોનું સામર્થ્ય છે કે તેનું વર્ણન કરે! એક સ કદપથી પૃથ્વી પ્રસારિત કરી છે અને લાખો સમુદ્ર થયા છે. તમારી અસીમ શક્તિ, પણ અમારી વિચાર શક્તિ કેટલી ! અમે સર્વસ્વ આપીએ તોય તમારે ચરણે યોગ્ય ભેટ ધરી શકાય નહિ. જે તમારું અભિપ્રેત એજ અમારે પક્ષે મગળ. હે નિરાકાર ! તમે અમારા ચિર જીવન્ત જાગ્રત દેવતા.

(૧) પંચ શબ્દનો અર્થ પાંચ; સંસારે પાંચ જણા જે કરે તે સાડ. કોઈ વિવાદનો વિષય ઉપસ્થિત થતા પાંચ પ્રતિષ્ઠિત પુરૂષ નીમી તેનો વિચાર માન્ય થાય. કોઈ કોઈ સમાજમા આવી મહાળીને પંચાયત કહે છે. આમાં પાંચનો અર્થ શ્રેષ્ઠ સાધુ પુરૂષ કયો છે. હિન્દુસ્તાનની કહેવત છે કે “પંચ ત્યા પરમેશ્વર” અર્થાત્ પાંચ સાધુ પુરૂષ જ્યાં મળે ત્યા ભગવાન બિરાજે આથી ગુરૂ નાનક સાધુ પુરૂષોની પ્રથ સા કરે છે અને લોકોને તેનો સત્સંગ કરવા ઉપદેશે છે. કોઈ કહે છે કે ઉપર જે પાંચ વ્યક્તિ વિષે ગુરૂ નાનક ઉલ્લેખ કરે છે તે નીચે પ્રમાણે છે:—(૧) જે ભગવાનનો આદેશ માને. (૨) જે તેનો મહિમા ગાય. (૩) જે તેની કૃપા ઉપર આધાર રાખે. (૪) જે તેનું શ્રવણ કરે. (૫) જે તેનું મનન કરે.

(૨) પડિત પરમાનંદ કહે છે કે સાધુને પાંચ બાલવાનું કારણ એ છે કે તેમાં સત્ય, સતોષ, દયા, ધર્મ, અને પવિત્રતા એમ પાંચ ગુણ વિદ્યમાન હોય છે. પ્રોફેસર બેધસિંહ એમ. એ. કહે છે કે, ગુરૂ નાનક આ પાઠમાં અરા શ્રદ્ધાવાન અને માત્ર મ્હોથી જ્ઞાન ચર્ચા કરવાવાળા

વચ્ચે લેઈ બતાવવા આમ લખે છે. જેઓ શ્રવણ કરી ભગવાનને માને તેઓજ શ્રેષ્ઠ કહેવાય. તેવુંજ નામ પાંચ. ચોથી પંક્તિનો અર્થ એમ પણ કહે છે કે, સાધુ પુરુષોને ધ્યાનજ એક શુર, ધ્યાનદારા તેઓ જ્ઞાન પામે. ટમ્પ સાહેબ અર્થ કરે છે કે સાધુઓને એક માત્ર ધ્યાનની વસ્તુ તે શુર. તેઓ શુરવું ધ્યાન કરે.

(૩) પાંચમી પંક્તિનો અર્થ કોઈ કોઈ કરે છે કે સકલ બુદ્ધિમાન ઋષિઓ વગેરે એ વિષયનો સારી રીતે વિચાર કરીને લખે છે.

(૪) પંજાબના હિન્દુઓ માને છે કે આ પૃથ્વી બળદના શીંગડા ઉપર રહે છે. બળદને પંજાબીમા ધવલ કહે છે. તેથી કોઈ કોઈ અર્થ કરે છે કે ધર્મ એજ બળદ, કે જેના ઉપર પૃથ્વી પ્રતિષ્ઠિત છે. તે ધર્મરૂપી બળદ હયાનો પુત્ર છે. જેને સૂત્રધાર સતોષરૂપી સૂત્રદારા ધારે છે. બળદને દોરીથી બાધી રાખવો જોઈએ એટલે ધર્મરૂપી બળદને સતોષરૂપી રબળુદારા બંધન કરી રાખ્યો છે. હયા અને સતોષ આ બે શુભ ઉપર ધર્મ પ્રતિષ્ઠિત અને પ્રચલિત છે. બહિર્જગત્ અને અન્તર્જગત્ આ નિયમદારા આબદ છે. શુર નાનકે સ્પષ્ટ કહે છે કે પૃથ્વી બળદની ઉપર સ્થાપિત છે, એવી પ્રચલિત માન્યતા એક ભૂલ છે ભગવાનનું દાન અને જે ખાદ્ય સામગ્રી તેમણે મૂકી છે તે કોણ બાળી શકે ? એક સંકલ્પ દ્વારા આ પૃથ્વીનો તેમણે પ્રસાર કર્યો છે.

“એકો કવાઉ” ના ભિન્ન ભિન્ન અર્થ: (૧) સ્ફુરણ દ્વારા સકલ જગત પ્રસારિત કર્યું છે, તે સ્ફુરણ તે ઝંકાર; તેથી

તે દ્વારા બધુ થયુ છે (૨) એક શક્તિદ્વારા (૩) એક પોષાક, પરિચ્છેદ અર્થાત્ સકલ માયાદ્વારા. (૪) એક ઇચ્છાદ્વારા. (૫) એક શબ્દદ્વારા. (૬) એક ઉપાધિદ્વારા.

(૫) “સલના લિખિઆ લુડી કલમ” “લુડી કલમ” નો એક અર્થ રૂબી કલમ, અર્થાત્ શાહી ભરી કલમ, લખતાં વિલંબ થાય નહિ. બીજો અર્થ પ્રયોજન લેખન, ત્રીજો અર્થ શાસ્ત્ર વિચાર કરીને સમસ્ત પકિતનો અર્થ બધાંયે લખ્યો છે કે, શાસ્ત્રના વિચાર ઉપર બધાંયે મોટા મોટા શાસ્ત્રો લખ્યા છે, અથવા બધાના નામ લખાયા છે. વડ (હંકુમ વા આદેશરૂપી) કલમદ્વારા.

(૬) “વારિઆ” શબ્દનો અર્થ બીજી ભાષામાં સમ-ભાવનો ઘણો કઠણ છે. કોઈ શુભ યોગમાં અથવા કંઈ કલેશ કે વિપદની આશંકા થવાથી એક પૈસો અથવા બીજી કોઈ સામગ્રી, જેના મગલની ચિન્તા હોય તેના માથા ઉપરથી ઉતારી દાન માટે નિરાળું રાખી પછી દાન કરવાની પંજાબમાં રીત છે. માથે અડાડવું અને ઉતારવું એને પંજાબીમાં “વારિઆ” કહે છે. ગુરૂ નાનક કહે છે કે હું એટલો તુચ્છ છું કે દાન માટે બિલકુલ યોગ્ય નથી.

(૭) “વાર” નો અર્થ વાળ એમ કોઈ કોઈ કરે છે, અને આ પકિતનો અર્થ એમ કરે છે કે એક વાળનું પશુ વર્ણન થઈ શકે નહિ. વળી કોઈ કોઈ અર્થ કરે છે કે એક વાળના પશુ દાનને યોગ્ય નથી.

સતારવી પડદી.

અસંસ જપ અસંસ માડ ।
 અસંસ પૂજા અસંસ તપતાડ ।
 અસંસ ગરથ મુખિ વેદ પાઠ ।
 અસંસ જોગ મન રહદિ ઉદાસ ।
 અસંસ ભગત ગુણ ગિઆન વીચાર ।
 અસંસ સતી અસંસ દાતાર ।
 અસંસ સૂર મુહ મલ્લ સાર ।
 અસંસ મોનિ લિલ લાહ તાર ।
 કુદરતિ કવણ કહા વીચાર ।
 ઘારિઆ ન જાવા પકવાર ।
 જો તુધુ માવે સાહ મલીકાર ।
 તુ સદા સલામતિ નિરકાર ॥ ૧૭ ॥

શીખડીથ.

સતારખી=સતરખી. અસખ=અસખ્ય જપ=જપ ભાડ=ભાવ.
 તપતાડ=તપસ્યા. ગરથ=અથ મુખિવેદ પાઠ=મુખસ્થ વેદપાઠ જોગ=
 યોગ મન રહદિ=મનમા રહે. ઉદાસ=ઉદાસીન વા દુખી ભગત=ભક્ત
 ગુણ=ગુણના ગિઆન વીચાર=જ્ઞાનના વિચાર સતી=સત્ પુરુષ. દાતાર=
 દાતાર, દાની સૂર=સૂર મુહ=મુખથી ભખ=બોલે, સાર=સત્ય, કંઠિલુ
 દ્રવ્ય. મોનિ=મૌની લિલલાઈ તાર=મુખ બધ કરી ધ્યાનસ્થ છે

ભાવ।તુવાદ.

હે ભગવાન! તમારી પ્રાપ્તિ માટે અસખ્ય જપ અને
 અસખ્ય ભાવ છે, અસખ્ય પૂજા અને અસખ્ય તપસ્યા છે. અસખ્ય
 અથ અને મુખસ્થ વેદ પાઠ થાય છે. અસખ્ય યોગ છે, જેનાથી મન
 સસારમાથી ઉદાસીન રહે. અસખ્ય ભક્ત ગુણના અને જ્ઞાનના
 વિચાર કરે છે. અસખ્ય સત્ પુરુષ અને અસખ્ય દાની છે.
 અસખ્ય શરવીર છે જેઓ સત્ય બોલે છે. અસખ્ય મૌની છે જેઓ

નિસ્તબ્ધ થઈ ધ્યાન કરે છે. ક્યા તમારો અપાર મહિમા અને ક્યા અમારી તુચ્છ ગાનશક્તિ ? હું જરા પણ તમારા ચરણોમા ભેટ (બલિ) ધરવા લાયક નથી. તમને જે સારૂ લાગે એજ અમારે પક્ષે મંગલ હે નિરાકાર ! તમે અમારા ચિર જીવન્ત ભગત દેવતા.

(૧) સાતમી પંક્તિનો ધણા અનુવાદ આમ કરે છે :
જેઓ મુખ ઉપર શત્રુનું આક્રમણ સહ્ય કરે અર્થાત્ સન્મુખ
સુદ્ધ આઘાત થાય તો પણ વીરત્વ પ્રકાશ કરે.

(૨) સતીનો અર્થ ગ્રોફેસર બેધસિંહે યતી કયો છે.

અઠારવી પડઢી.

અસંસ મૂરસ અંધ ઘોર ।
અસંસ ચોર હરામજ્જોર ।
અસંસ અમર કરિ જાહિ મોર ।
અસંસ ગલ બઢ હતિઆ કમાહિ ।
અસંસ પાપી પાપુ કરિ જાહિ ।
અસંસ કૂઢિઆર કૂઢે ફિરાહિ ।
અસંસ મલેછ મલુ મસિ જાહિ ।
અસંસ નિન્દક સિરિ કરહિ મારહ ।
જાનક નીચુ કહે ઘીચારહ ।
ઘારિઆ ન જાવા યકવાર ।
જો તુધુ માવૈ સાહ મલોકાર ।
તુ સદા સલામતિ નિરકાર. ॥ ૧૮ ॥

શીખડાર્થ.

અઠારવી=અઠારમી અસખ=અસખ્ય. મૂરખ=મૂર્ખ અંધ=અંધ.
ઘોર=ઘોર ચોર=ચોર હરામખોર=જેઓ વિના પરિશ્રમે ખાય. અમર
કરિ=અનુયાસન કરી ભઢિ=ભય. જોર=જોર કરી. મલબઢ=મલબી ઢાળી
મારે હતિઆ=હત્યા. કમાહિ=કમાય. પાપુ કરિ ભઢિ=પાપ કરી ભય.

ક્રૂડિઆર=મિથ્યાવાદી ક્રૂર=મિથ્યા કિરાહી=ક્રૂર મલેછ=મલેચ્છ મલ
ભાખિ=મલિન ખાલ ખાલિ=ખાલ નિન્દક=નિન્દાકારી. શિરિ=સિર ઉપર
કરહિ લાફ=સાર કરે નાનક=નાનક કહે=કહે છે વીચાર=વિચાર કરીને

ભાવાનુવાદ.

અસખ્ય મૂર્ખ છે જેઓ ધૈર્ય અધિકારમાં રહ્યા છે. અસખ્ય
ચોર પરદ્રવ્ય ચોરી વિના પરિશ્રમે પરના અન્નભોજ છે. અસખ્ય
પુરુષ એવા છે જેઓ અન્યાયથી બલપૂર્વક અને અત્યાચાર કરી
શાસન કરે છે. અસખ્ય લોક છે જે મળતી દાખી મનુષ્યને મારી
નાખે છે. અસખ્ય પાપી પાપ કરી જાય છે. અસખ્ય મિથ્યાવાદી
મિથ્યા બોલતા રહે છે. અસખ્ય મલેચ્છ મલિન ખાલ ખાય છે
અસખ્ય નિન્દાકારી પાપનો ભાર શિર ઉપર વહન કરે છે,
હું નીચ, અનેક વિચારે આ સિદ્ધાન્તે આવ્યો છું કે, હું જરાય
પથ તમારા ચરણે ભેટ ધરવા ચોખ્ય નથી. તમને જે સાડ લાગે
એજ અમરા પક્ષે મમલ. હે નિરાકાર ! તમેજ અમારા ચિર જીવન્ત
જમત દેવતા. ૧૮.

(૧) “ નાનક નીચુ કહે વીચારુ ” એનો અર્થ કેાઈ
કેાઈ કરે છે, નાનક કહે છે હું નીચ તમારી વાતો વિચારું
એટલી શક્તિ મારામાં કયા છે ? વળી એવો પણ અર્થ થઈ
શકે કે નાનક વિચાર કરી કહે છે કે, જેઓની ઉપર વર્ણના
કરી છે તેઓ નીચ. કિન્તુ નિરબિમાની નાનક આ રીતે
બોલે એવો સંભવ નથી.

उनीची पउढी.

असंख नाव असंख याव ।
अगंम अगम असंख लोह ।
असंख कहहि सिरि भारु डोह ।
अखरी नाम अखरी साखाह ।

અક્ષરી ગિઆનુ ગીત ગુણ ગાહ ।
 અક્ષરી લિલ્લણુ બોલણુ વાણિ ।
 અક્ષરા સિરિ સજોગુ વચ્ચાણિ ।
 જિન પહિ લિલ્લે તિસુ સિર નાહિ ।
 જિવ ફુરમાપ તિવ તિવ પાહિ ।
 જેતા કીતા તેતા નાહ ।
 વિણુ નાવે નાહો કો થાહ ।
 કુદરતિ કવણ કહા વીચારહ ।
 વારિઆ ન જાવા પકવાર ।
 જો તુધુ ભાવે સાર્હ મલીકાર ।
 તુ સદા સલામતિ નિરંકાર ॥ ૧૯ ॥

શબ્દાર્થ.

ઉનીખી=ઓગણીસમી અસખ=અસખ્ય નાવ=નામ યાવ=સ્થાન
 અગમ્ય=અગમ્ય લોહ=લોક કહહિ=કહે સિરિ ભાર હોહ=શીર
 (ભાર પ્રાપ્ત) આન્ત થઈ નય અખરી=અક્ષરદ્વારા સાલાહ=શુભ ગાન.
 ગિઆનુ=જ્ઞાન ગીત શુભ ગાહ=શુભ ગાથા ગાન વિખણુ=લખાણુ.
 બોલણુ=બોલણુ બાણિ=વાણી, શબ્દ સિરિ=શિરે સજોગુ=સજોગ, મિલન
 વખાણિ=બોલાયુ છે જિન=જે એહિ=એ લિખે=લખ્યુ છે તિસુ=તેમનુ
 સિર નાહિ=માથુ નથી જિવ=જે પ્રકાર ફુરમાએ=આદેશ કરે તિવ
 તિવ=તે પ્રકાર પાહિ=પામે જેતા=જેટલી કીતા=કરી છે તેતા=તેટલુ જ
 નાહિ=નામ વિણુ નાવે=નામ વિના નાહી=નથી કો થાહિ=કોઈ સ્થાન.

ભાવાનુવાદ.

હે પ્રભુ ! તમારા નામ અસખ્ય, તમારા સ્થાન અસંખ્ય.
 અગમ્ય અગમ્ય અસખ્ય લોક છે અસખ્ય અસંખ્ય કહેતા શિર આન્ત
 થાય કિન્તુ એ પૂરે થાય નહિ. અક્ષર દ્વારા તમારું નામ લખ્યુ છે,
 અક્ષર દ્વારા તમારું યશ કીર્તન થાય છે. અક્ષર દ્વારા જ્ઞાન લાભ
 થાય, શુભ ગાથા ગાન થાય. અક્ષર દ્વારા લખાણુ કથન શબ્દ

પ્રકાશિત થાય. અક્ષર દ્વારા મનુષ્યના લેખ (ભાષ્ય લેખ) લખાયા છે. જેમણે બધાના શીર્ષે એ લખ્યું છે તેમને શીર્ષ નથી. જેવી જેવી જેના પ્રતિ આજ્ઞા તેવું જ તે તેઓ પામે. જેટલી સૃષ્ટિ છે તેટલા નામ આપ્યા છે તેના નામ વિના ખાલી કોઈ સ્થાન જ નથી. ક્યા તમારો અપાર મહિમા અને ક્યા અમારી તુચ્છ ગ્લાન સ્મિત? હુ જરાય પણ તમારે ચરણે ભેટ ધરવા યોગ્ય નથી તમને જે સાફ લાગે તેજ અમારા પક્ષે મગલ હે નિરાકાર તમે અમારા ચિર અવન્ત જમત દેવતા. ૧૯

(૧) “સિરિ ભારુ હોઈ” ‘સમસ્ત મસ્તકના બલદ્વારા’ એવો અર્થ કોઈ કોઈ કરે છે અસંખ્ય લોક તમારો વિષય ચર્ચે છે પણ અન્ત નહિ પામતા આખરે માથે ભાર વધી પડે છે એવો અર્થ પણ કોઈ કરે છે. કોઈ કોઈ કહે છે કે માથું નીચું રાખી પગ જીએ રાખી તમારા અસંખ્ય નામ જપે છે. વળી કોઈ અર્થ કરે છે, તમારા અસંખ્ય નામ યોદ્ધી જણાવવાની ચેષ્ટા કરવા જતાં માથે પાપ-ભાર વધી પડે છે અને હારી જાય છે.

(૨) “સિરી સજેશુ” એનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી. એથી ભિન્ન ભિન્ન અનુવાદે ભિન્ન ભિન્ન અર્થ દેખાય છે.

(ક) અક્ષર દ્વારા મનુષ્યોને લલાટે સંયોગ લખાયો છે.

(ખ) પ્રારબ્ધાનુસારે પદાર્થ સાથે સંયોગ (મિલન) અને વિયોગ થાય છે.

(ગ) અક્ષર દ્વારા જ સંયોગ (તમારી સાથે યુક્ત હોવાની અવસ્થા), એમ કહ્યું છે.

(ઙ) આઠમી પદ્ધતિમાં “ સિર નહિ ” એનો અર્થ

કોઈ કોઈ કરે છે, મસ્તકે લખ્યું નથી અથવા જે પરમા-
ત્મા જે આ અક્ષર લખે છે તેનો અન્ત નથી.

વીસવી પઝડી.

ભરીએ હથુ પૈદ તનુ દેહ ।
પાણી ધોતૈ ઉતરસુ સ્નેહ ।
મૂત પછીતી કપડુ દોઈ ।
દે સાબૂણુ લહ્યે હુ ધોઈ ।
ભરીએ મતિ પાપાકે સગિ ।
ઉંદ ધોપૈ નાવૈ કૈ રંગિ ।
પુંની પાપી આજણુ નાહિ ।
કર કર કરના લિલિ તૈ જાહુ ।
આપૈ વીજિ આપેહી જાહુ ।
નાનક હુકમો આપહુ જાહુ ॥ ૨૦ ॥

શબ્દાર્થ.

બીસવી=વીસમી. ભરીએ=મલયુક્ત થતા. હથુ=હાથ પૈ=પગ
તનુ=તન દેહ=શરીર. પાણી=પાણી ધોતૈ=ધોતા ઉતરસુ=આંધો ભય.
બેહ=મેલ. મૂત=મૂત પછીતી=અપવિત્ર કપડુ=કુચ્છ, વસ્ત્ર હોષ=ચર્મ.
દે=દઈ સાબૂણુ=સાબુ. લહ્યે=લઈએ ઉડુ=એ. ધોઈ=ધોઈ મતિ=મન, બુદ્ધિ.
પાપાકે=પાપનો. સગિ=સાથે. ઉંદ=એ. ધોપૈ=ધોવાય. નાવૈ=નાશના.
રંગિ=રંગથી. પુંની=પુણ્ય. પાપી=પાપ આજણુ=બોલવાથી નાહિ=વાય
નહિ કર કર=કરી કરણા=કર્મ લિલિ=લખી. હૈ ભહુ=લઈ ભય.
આપૈ=પોતે બીજિ=વાવે આપેહી=પોતેજ આહુ=આય હુકમી=આદેશથી.
આવહુ=આવે ભહુ=ભય

ભાવાનુવાદ.

હાથ પગ મળયુક્ત થતા જલથી ધોતા મેલ ભય. મૂતથી
અપવિત્ર થયેલ વસ્ત્ર સાબુ લઈ ધોઈ શ્રેવાય. પાપથી મલિન થયેલું

મન નામના રંગથી ધોવાય. પાપ અને પુણ્ય માત્ર મ્હોથી બોલતા પાપ અને પુણ્ય ચર્ધજન્ય નહિ; કાર્યના અનુષ્ઠાનથી એ થાય. પ્રત્યેક કર્મ કરી તેના હિસાબ સાથે લર્ધ જન્ય આ લોકમા પોતે વાવે અને કર્મ પ્રમાણે ભોગવે. નાનક કહે છે આ સસારે જવું આવવું ભગવાનના આદેશથી થાય.

(૧) તન, દેહ બેઉ શબ્દો વપરાયા છે. ટીકાકારો તનનો અર્થ આખું શરીર અને દેહનો અર્થ સંયુખત્થ અંગ એમ કહે છે.

(૨) આત્મા નિર્મલ. તેનો કોઈ પાપ પુણ્ય સ્પર્શ કરે નહિ એ મતનું ખડન કરી શુદ્ધ નાનક પાપના સંસ્પર્શે આત્મા મલિન થાય એમ કહે છે. જેમ વસ્ત્રને ઉલ્લજવલ કરવા સાબુની જરૂર તેમ જ મલિન આત્માને નામ રંગ દ્વારા ઉલ્લજવલ કરવો જોઈએ. બાહ્યમલિનતા દૂર થઈ જતાં આત્મા ઉજ્જવલ પ્રતિભાસિત થાય એમ પંડિતો વ્યાખ્યા કરે છે.

(૩) સાતમી પંક્તિના અનેક અર્થ થાય. લોકો પાપી કે પુણ્યવાન કહે અથવા પોતે કહે તેથી કોઈ પાપી કે પુણ્યવાન થાય નહિ. વળી, ઉપર જે નામ ઉચ્ચારણની વાત કરી તે કેવળ મ્હોથી નામ લેતાં પુણ્ય થાય અને ન લેતા પાપ થાય એવો અર્થ પણ નથી. કાર્યાનુષ્ઠાન ઘણું જ આવશ્યક છે.

(૪) પ્રોફેસર જ્યેષ્ઠસિંહના મતે છેલ્લી લીટી માત્ર પાપીઓ માટેજ કહેવાઈ છે. તેઓ વારંવાર જન્મે અને મરે; સુક્તિ પામે નહિ.

(૫) એમ પ્રશ્ન ઊઠે કે મનુષ્ય જેવું કંઈ તેવું કંઈ થામે તેમાં ભગવાનનો હાથ ક્યા ? શુદ્ધ નાનક તેનો સિદ્ધાન્ત કરી દે છે કે એ સત્ય છે કે ફરેકનો ન્યાય કર્મ પ્રમાણે થશે. પણ છેવટનો ન્યાય કરવાને હાથે છે. જેની આજ્ઞા પ્રમાણે માણસ જન્મે, મરે અને મુક્તિ પામે.

ईकीसवी पडढी.

તીરથુ તપુ વદા આ વતુ વાનુ ।
 જેકો પાવે તિલ કા માનુ ।
 સુણિઆ મંનિઆ મનિ કીતા માડ ।
 અન્તર ગતિ તીરથિ મલિ નાડ ।
 સમિ ગુણ તેરે મૈ નાદિ કોઈ ।
 વિણુ ગુણ કીતે ભગતિ ન હોઈ ।
 સુઅસતિ આથિ વાળી વરમાડ ।
 સતિ સુદાણુ સદા મનિ વાડ ।

કવણુ સુવેલા વસતુ કવણુ કવણુ થિતિ કવણુ વાર ।
 કવણિ સિ રતિ માહુ કવણુ નિતુ હોઆ આ વાર ।
 વેલ ન પાઈં યા પંડતિ નિહોવે લેસુ પુરાણ ।
 વસતુ ન પાઈંકં કાદીઆ જિ લિસણિ લેસુ કુરાણ ।
 થિતિ વાર ના જોગી જાણે રતિ માહુ ના કોઈ ।
 જા કરતા સિરઠી કડ સાજે આપે જાણે સોઈ ।
 કિવ કરિ આસા કિવ સાલાહી કિડ વરણી કિવ જાણા ।
 નાનક આસણિ સમુકો આસે દૂદકુ સિઆણા ।
 વદા સાહેવ વદી નાઈ કીતા જાકા હોવે ।
 નાનક જેકો આપો જાણે અગે ગદા ન સોદે ॥ ૨૧ ॥

શબ્દાર્થ.

હકીસર્ખી=એકવીસમી તીરથુ=તીર્થે બ્રમણુ તપુ=તપસ્યા હંધઆ=હંધ્યા.
 દતુ=દંન્દ્રય દમન દાનુ=દાન જે કા=જે કોઈ પાવે=પામે તિલકા=તિલ
 જેટલું માનુ=સન્માન સુલ્ખિઆ=સાલગવાથી મ નિઆ=મનન કરવાથી,
 વિશ્વાસ કરવાથી મનિ=મનમા કીતા=કરવાથી. ભાઉ=ભાવ, પ્રેમ. અન્તર-
 ગતિ=અન્તર્ગત. તીરથિ=તીર્થમા મલિ=મેલ દૂર થાય (શુદ્ધ થવાય)
 નાઉ=નાહું, સ્નાન કરવું સભિ=મધા ગુણુ=ગુણુ તેરે=તમારા મે=હું.
 નાહિ=નહિ કોઈ=કંઈ વિણુ=વિના ગુણુ=ગુણુ, સત્કર્મ કીતે=કરવાથી
 ભગતિ=ભક્તિ ન હોઈ=થાય નહિ સુઅસતિ=સ્વસ્તિ, કલ્યાણુ આથિ=આદિ,
 માયા. બાણી=વાણી, સખડ, વચન બરમાઉ=બ્રહ્માની સતિ=સત્ય
 મુકાણુ=શોભાયમાન સદા=સર્વદા મનિ=મનમા. ચાઉ=ઉત્સાહ કવણુ=કોણુ
 સુ=તે વેલા=સમય વખતુ=વખત, સમય થિતિ=તિથિ વારે=દિવસ.
 સિ=તે રતિ=રૂપ માહુ=માસ જિતુ=જ્યારે હોઆ=થયુ આકારુ=સૃષ્ટિ.
 વેલ=વેળા, સમય નપાધયા=નહો નહિ, નાણી શકે નહિ પ કતિ=પડિતો.
 જિ=જે હોવે=યરો લેખુ=લેખ. પુરાણુ=પુરાણુમા વખતુ=વખત
 ન પાધઉ=નહો નહિ, નિર્ધારિત કરી શકે નહિ. કાદીઆ=કાળો જિ=જે.
 લિખણુ=લખી રાખત લેખુ કુરાણુ=કુરાણુના લખાણુમા. જોગી-ચોગી.
 જા=જે કરતા=સૃષ્ટિકર્તા સિરહીકઉ=સૃષ્ટિને સાજે=સન્નિજત કરે, રચના કરે
 આપે જાણે સોધ=તે પોતેજ જાણે કિવ કરિ=શું કરી આખા=કહું
 સાલાહિ=મહિમા ગાઉ. વરણુ=વર્ણુના કરે જાણા=જાણું આખણુ=કહેવાનું.
 સજીકે=મધા. આખે=કહે હક દૂધકુ=એકે કરતા સિઆણુ=અતુર.
 વહા=મોટા સાહિબ=પ્રભુ. વહી=મોટું. નાઈ=નામ કીતા=સૃષ્ટિ, રચના.
 જાકા=જેમનું હોવે=થાય છે આપો=પોતાને અને=આગળ. મધઆ=જતાં
 ન સોહે=શોભા પામે નહિ

ભાવાનુવાદ

તીર્થે બ્રમણુ, તપસ્યા, દયા દાન કરવાથી કિચિત્ ભાગ સન્માન
 પ્રાપ્ત થાય, પણ નામ શ્રવણુ કરવાથી, મનન કરવાથી અને હૃદય-
 મા ભગવતપ્રેમ કરવાથી અન્તર્ગત તીર્થે શુદ્ધ થઈ સ્નાન કરવાનું
 ણ મળે. હે ભગવાન ! તમારા જ બધા ગુણુ. હું કંઈ નહિ. તમે

શુષ્ક ન આપો તો મુક્તિ જ થાય નહિ. હે ભગવાન! તમે કલ્યાણ-સ્વરૂપ, તમે આદિ, તમે જ વાણીસ્વરૂપ, તમે પરબ્રહ્મ, તમે સત્ય-સ્વરૂપ, તમે મુદરસ્વરૂપ, તમે સદા આનંદસ્વરૂપ. હું શુ જાણું કે કંઈ વેળાયે, કયે સમયે, કંઈ તિથિયે, કયા વારે, કંઈ રૂપમાં, કયા માસે સૃષ્ટિ થઈ છે ? પડિતો તે વેળા જાણે નહિ જાણત તો પુરાણે લખી રાખત. મુસલમાન કાળજો તે સમય નહીં કરી શકે નહિ. જો કરી શક્યા હોત તો કુશનમાં લખી જત. જોગીઓ તે તિથિવાર, રૂપ, માસ કંઈ જાણે નહિ જેમણે સૃષ્ટિ કરી છે તે પોતે જાણે છે. કેમ કરી હું કહી શકું ? કેવી રીતે હું મહિમાનું માન કરું ? શુ વર્ણન કરવું તે કોણ જાણે ? નાનકે કહે છે કે બધા જે કહેવાનું છે તે કહે છે, એકની સરખામણીમાં બીજો સૂચવતું પ્રશ્ન મ્હોટા, તેનું નામ મ્હોટું કે જેણે આ સમસ્ત સૃષ્ટિ સરજી નાનકે કહે છે કે જે પોતાને જાણે છે તે પ્રભુની સાથે જતા શોભા પામે નહિ. (લગ્નથી તેજહીય થઈ જાય.)

(૧) “હતુ હાતુ” —પ્રથમ પંક્તિમાં આ બે અર્થ સમાયેલા છે. એક અર્થ—હાન, જે પ્રદત્ત થયેલું છે તે. મેકેલીફ સાહેબે હતુનો અર્થ વિશેષ કોઈ હાન એમ કયો છે—હાતુનો અર્થ સાધારણ હાન. પડિત પરમાનંદે હતુનો અર્થ ઇન્દ્રિય દમન કયો છે.

(૨) નાહિ=સ્નાન કરી મલિનતા દૂર કર, પવિત્ર થા.

(૩) “વિષ્ણુ શુષ્ક કીતે” —આ કીતે શબ્દ ઉપર બધાની નજર ખેંચાય છે. શુષ્કગાન કયાં વિના ભક્તિ થાય નહિ અને ભક્તિ ન થાય તો મુક્તિ મળે નહિ—પ્રો-ફેસર બેધચિંહ.

(૪) “સુઅસતિ આયિ વાણી ઘરમાઉ.” એ પદના બિન્ન બિન્ન અર્થ કયાં છે. કોઈ અર્થ કરે છે. “સુઅસતિ=સ્વસ્તિ, કલ્યાણ થાઓ” એ વાણી બ્રહ્મા આદિમાં ઉચ્ચારણ કરે છે. આયિ શબ્દના બે અર્થ, આદિ અને માયા. જેઓ માયા અર્થ ગ્રહણ કરે છે તેઓ કહે છે— પ્રથમ બ્રહ્માની ઉત્પત્તિ થઈ, ત્યાર પછી માયા થઈ. હે કલ્યાણ સ્વરૂપ! તમેજ પ્રથમ, તમારા થકી માયા, ત્યાર પછી વાણી, ત્યાર પછી બ્રહ્માદિ દેવતા સરભયા છે:— એ પ્રકારે અર્થ પણ કરાય.

(૫) “સતિ સુહાણુ સદામનિ આઉ.” સતિ=સત સ્વરૂપ. સુહાણુ=ચૈતન્ય સ્વરૂપ. સદામનિ આઉ=પ્રીતિ સ્વરૂપ સ્વચ્છિદાનક, બ્રહ્માનાં આ ત્રણ રૂપ શુદ્ધ નાનકે વર્ણવ્યા છે.

(૬) શેષપંક્તિમાં “આપૌ બાણૌ” એનો અર્થ બિન્ન બિન્ન થાય. કોઈ અર્થ કરે છે કે, પોતાને મોટા માને, કોઈ અર્થ કરે છે જે મનમાં આણે કે મેં બધું બાણું છે.

અંગેનો અર્થ ‘સંમુખે, પરંતુ ઘણાએ આ પૃથ્વી છોડી અપર દોહમાં’ એમ અર્થ કયો છે.

વાઈસવી પચહી.

પાતાલા પાતાક લલ આગાસા આગાસ ।

ઉંઢક ઉંઢક માલ થકે વેદ કહનિ રૂક વાન ।

સહસ અઠારહ કહનિ કતેલા અસુલ રૂક વાતુ ।

લેલા હોઈ ત કિલિમે લેલે હોઈ વિનાસુ ।

નાનક વઢા આલીઝે આપે જાણે આપુ ॥ ૨૨ ॥

સાબદાર્ય,

બાઇસબી=બાવીસમી પાતાલા પાતાલ=પાતાળના નીચે પાતાળ લખ=લેણ. આગાસા આગાસ=આકાશની ઉપર આકાશ ઉડક=અન્ત લાલ=ભેઈને થકે=થાકી નય. વેદ=વેદ કહનિ=કહે છે વાત=એક વાત. સહસ્ર અકારહ=અઠાર સહસ્ર કતેબા=પુસ્તક અસુલ=મૂળ, પ્રકૃત. ઇકુ=એક ધાતુ=વસ્તુ, બ્રહ્મ લેખા=લખવા હોઈત=માફુ તો લિખિએ=લખુ લેખે=લખાણ હોઈ=છે વિજ્ઞાસુ=વિનાશ વડા=મોટા, મહાન આખીએ=કહે આપે=પોતે બલે=બલે છે આપુ=પોતાને

સાવાતુવાદ.

લક્ષ લક્ષ પાતાળ છે; લક્ષ લક્ષ આકાશ છે. અન્ત ક્યા, અન્ત ક્યા, એ શોધતા બધા પરિશ્રાન્ત થયા. વેદ એ એક વાત જ કહે છે. અઠાર સહસ્ર પુરાણ કહે છે, મૂળ એક વસ્તુ બ્રહ્મ જ છે. લખવા માફુ તો લખી નાખુ લખાય, પણ તે લખાણ તો વિનાશને અધીન છે. નાનક કહે છે તેમને માત્ર મહાન કહે. તે પોતે પોતાને બલે છે અર્થાત્ કોઇ તેમને બળી શકે નહિ.

(૧) વેદ કહનિ=વેદ કહે છે. “ નિ ” નો સ્વતત્ર પાઠ કરવાથી એવો અર્થ પણ થાય કે વેદ એક વાત પણ કહી શકે નહિ.

(૨) કતેબાનો અર્થ પુસ્તક; મુસલમાન લોકોના કુરાન માટે આ શબ્દ સાધારણતઃ વપરાય છે.

(૩) ધાતુ=ધાતુ=મૂળ-બ્રહ્મસત્ત્વ છે.

(૪) “લેખે હોઇ વિજ્ઞાસુ”=અગત્યની ગણના શી રીતે સંભવે, એક બાબુ લખાય છે, બીજી બાબુએ બધા લખાણ લોપ થાય છે.

તેર્ણીસવી પડદી.

સાલાહી સાલાહ પતી સુરતિ ન પાડ્યા ।
 નદીઆ અને વાહ પવહિ સમુંદિ ન જાણિઅહિ ।
 સમુંદ સાહ સુલતાન ગિરદા સેતી માલુ ધન ।
 ફીઢી તૂલિ ન હોવની જે તિસુ મનહુ ન વીસરહિ ॥૨૩॥

શીખદાથ્.

તેર્ણીસળી=તેર્ણીસગી સાલાહી=પ્રશ સાકારીઓ સાલાહ=પ્રશ સા કરે.
 એતિ=જરા પણ સુરતિ=પરિચય ન પાડ્યા=પામે નહિ નદીઆ=નદી.
 અને=અને વાહ=પ્રવાહ પવહિ=પડે સમુંદિ=સમુદ્ર ન જાણિઅહિ=જાણે
 નહિ. સાહ સુલતાન=રાજા મહારાજા ગિરદા=ગિરિ, પર્વત સેતી=સમાન
 માલુ ધન=ધન સ પતિ કીડી=કીટ. તૂલિ=તુલ્ય ન હોવની=ધાય નહિ.
 જે=જે તિસુ=તેમને મનહુ=મનથી. ન વીસરહિ=વીસરે નહિ

જાવાનુવાદ.

પ્રશ સાકારીઓ સ્તોત્રદ્વારા તેમનું મહિમાગાન કરે છે કિન્તુ
 તેમના મહિમાનો એક જરાય પરિચય પામતા નથી નદી અને
 છુદ્ર છુદ્ર પ્રવાહ બધા સમુદ્રમાં પડે છે કિન્તુ સમુદ્રનો અન્ત ક્યા તે
 જાણતા નથી. જે કોષ્ટ સમુદ્ર સમાન મોટો રાજા હોય અને પર્વત
 સમાન ધન સ પતિનો અધિકારી હોય, કિન્તુ તે પણ એક કીટ
 સમાન નથી કે જે કીટ પોતાના હૃદયથી પ્રભુને વિસરતો નથી

(૧) ટમ્પ સાહેબે પ્રથમ પંક્તિનો અર્થ આમ કયો
 છે. માફ જરાય જ્ઞાન નથી જેથી તેમનું મહિમાગાન કરૂં.
 પંક્તિ પરમાનંદ અર્થ કરે છે: રે મન ! જ્યાં સુધી બુદ્ધિ
 તેમનો પરિચય ન પામે ત્યાં સુધી તેમનું મહિમાગાન કરે.

(૨) તૃતીય અને ચતુર્થ પંક્તિના બુદ્ધા બુદ્ધા અર્થ થાય.
 એક અર્થ:—ઈશ્વર રાજાના રાજા છે. સમુદ્રવત્ અન્ત

મહાન, પર્વત સમાન તેમની ધન સંપત્તિ છે, મનુષ્ય તેમની સંપુર્ણે એક કીટવત્ પશુ નથી, જે કીટ તે મહાનને હૃદય-માથી વીસરતો નથી. દ્વિતીય અર્થ:—એ કોઈ મનુષ્ય સમુદ્રનો રાજા બાહ્યાશાહનો બાહ્યાશાહ (સુલતાન) હોય અને પર્વત સમાન તેની ધનસમ્પત્તિ હોય તો પશુ તેણે મનમાં કોઈપશુ પ્રકારનું અભિમાન રાખવું નહિ, કારણ તે કીટવત્ પશુ નથી. જે કીટ ભગવાનને વીસરતો નથી. તૃતીય અર્થ:—ભગવાન રાજા સમુદ્ર સમાન છે, તેમનો ભંડાર અસીમ છે, પર્વત સમાન તેની ધનસમ્પત્તિ છે, એ રીતે ભગવાનને જે સર્વદા મનમાં રાખે તે કીટની સમાન નથી. એને હૃદય પદવીની પ્રાપ્તિ થાય.

(૩) અમારા દેશના વેદાન્ત મત પ્રમાણે જ્યોતિમાં જ્યોતિ મળી જશે, જલમાં જલ મળી જશે; એ મતનું સમર્થન ગુરૂ નાનકના આ વચનથી અનેક જણ કરે છે. એક ખિન્દુ જળ સમુદ્રને શી રીતે બાણી શકે ? તેનો ઉદ્દેશ તે જલમાં મળી જવું. ભગવાનનો અન્ત નથી. અમે રેણુ-વત્, કીટવત્, ખિન્દુમાત્ર તેમના ગુણ ગાતા ગાતાં તેમાં મળી જઈએ.

ચૌવીસવી પડદી.

અંતુ ન સિફતી કહણિ ન અંતુ ।

અંતુ ન કરણે દેણિ ન અંતુ ।

અંતુ ન વેણિ સુણણિ ન અંતુ ।

અંતુ ન જાપે કિઆ મનિ મંતુ ।

અંતુ ન જાવે કીતા આકાર ।

અંતુ ન જાપે પારા વાહ ।
 અંત કારણિ કેતે બિલછાહિ ।
 તાકે અંત ન પાપ જાહિ ।
 યહુ અંતુ ન જાણે કોઈ ।
 બહુતા કહીયે બહુતા હોઈ ।
 વઢા સાહિબ ડૂવા થાડ ।
 ડૂવે ઉપર ડૂવા નાડ ।
 ય વઢુ ડૂવા હોવે કોઈ ।
 તિસ ડૂવે કડ જાણે સોઈ ।
 જે વઢુ આપિ જાણે આપિ આપિ ।
 નાનક નવરી કરમી દાતિ

॥ ૨૪ ॥

શબ્દાર્થ.

ચૌબીસી=ચૌવીસમી અતુ ન=અન્ત નથી સિફતી=શુભનો
 કહણિ=કહેવાથી ન અતુ=અન્ત નથી કરણે=કાર્યનો વા કરણનો
 દેણિ=દાનનો વેળણી=જોવાનો મુણિ=સાક્ષીવાનો ન જયે=જાણી શકાય
 નહિ કિઆ=કુ, મનિ મતુ=મનનો અભિપ્રાય, મત્રણા કીતા આકાર=
 સૃષ્ટિ કરી છે પારાવાર=આ પાર પેલે પાર અતકારણિ=અન્ત નહુવા
 માટે કેલે=કેટલાય માણસો. બિલલાહિ=અધિકૃત ન પાએ નહિ=પામી
 શકાય નહિ એહુ=એહ ન જાણે કોઈ=કોઈ જાણે નહિ મહુતા=મહુ
 કહીએ=કહે હોઈ=બાકી રહે વડા=બોટા. સાહિબ=પ્રભુ થાઉ=સ્થાન
 જિયા=જિય, જિયે ઉપર=જિયાની ઉપર જિયા નાઉ=જિયુ નામ એ વડુ
 જિયા=એ કરતા જિયુ હોવે=હોય કોઈ=કોઈ, જો કોઈ હોય તિસ જિયે કહ=તે
 જિયને જાણે સોઈ=તે જાણે જે=કેટલો જાણે=જાણે આપિ આપિ=પોતે
 પોતાને નદરી=કૃપા દક્ષિથી કરમી દાતિ=કૃપાલાસ કરે

ભાવાનુવાદ.

પરમેશ્વરના શુભનો અન્ત નથી; તેમની વર્ણનાનોય અન્ત નથી,
 તેમના કાર્યનો અન્ત નથી; દાનનોય નથી. તેમને જોવા સાક્ષીવાનો

અન્ત નથી; તેમના મનનો શો અભિપ્રાય તેનો અન્ત જાણી શકાય નહિ. તેમની રચનાનો અન્ત પણ જાણી શકાય નહિ તેમની આ પાર પેલે પારનો અન્ત જાણી શકાય નહિ, અન્ત જાણવા માટે કેટલાય શોક આકુલ થઈ ભમે છે, તેમનો અન્ત પામી શકાય નહિ. એ અન્ત કોઈ જાણે નહિ, ધણું ઠણા પછી પણ ધણું બાકી રહી જાય. પ્રભુ મોટો, તેમનું સ્થાન ઉચ્ચ, ઉચ્ચથી ઉચ્ચ તેનું નામ. એમના કરતા જો કોઈ જાણુ હોય તો તે ઉચ્ચને જાણી શકે. તે કેટલો મોટો તે પોતે જ જાણે છે. રે નાનકે! તેમની કરુણા થકી બ્રહ્મકૃપા પમાય ૨૪

શેષ પંક્તિના કેટલાક અર્થ.-(૧) નાનકે કહે છે તેમની કૃપાદષ્ટિ દ્વારા તે જીવને કમંદૂળ આપે છે. (૨) નાનકે કહે છે કૃપાદષ્ટિ દ્વારા અનુગૃહીત કરવાથી દાન પ્રાપ્ત થઈ જાય. (૩) નાનકે કહે છે કૃપાદષ્ટિ દ્વારા જ બધા દાનલાભ કરે.

પચસવી પઝડી.

બહુતા કરમ લિખિઆ ના જાઈ ।
 બઢા દાતા તિલુ ન તમાઈ ।
 કેતે મગહિ જોધ અપાર ।
 કેતિઆ ગણત નહી થીચાર ।
 કેતે સ્વપિ તુટહિ વેકાર ।
 કેતે લે લે મુકર પાહિ ।
 કેતે મૂરખ સ્વાહી સ્વાહિ ।
 કેતિઆ વૂંચ મૂંચ સદ માર ।
 પહિ ભિ દાતિ તેરી દાતાર ।
 બન્ધિ જલાસી માળે હોઈ ।

હોર આજિ ન સકે કોઈ ।
 જે કો સ્વાઈ કુઆસણિ પાઈ ।
 ઉંદ જાળે જેતિઆ મુદિ સ્વાઈ ।
 આપે જાળે આપે દેઈ ।
 આસહિ સમિ કેઈ કેઈ ।
 જિસનો વસસે સિફતિ સાલાહ ।
 નાનક પાતસાહી પાતસાહુ ॥ ૨૫ ॥

શબ્દાર્થ.

પચીસવી=પચીસમી બહુતા=બહુ કરમ=કરુણા, દાન લિખિઆ=લખાણ ના ભય=ભય નહિ. બડા=મોટા વિદુ=તલમાત્ર ન તમાઇ=લોભ નથી, તમોભાવ નથી કેતે=કેટલાય માણસો મગહિ=મગ્ધ છે, લિક્ષા માગે છે ભેવ=ચોક્કા અપાર=અપાર કેતિઆ=કેટલા બહુત=બહુના. નહી વીચાર=વિચારમા આવે નહિ કેતે=કેટલા અપિ=નષ્ટ થઈ દુરહિ=ભ્રમ થાય વેકાર=નિષ્કર્મ, વિકારપ્રાપ્ત હૈ=લય મુકર પાહિ=અસ્વીકાર કરે મુરખ=મૂર્ખ ખાહી ખાહિ=ખાય છે કેતિઆ=કેટલા લોક દુખ=દુઃખ ભૂખ=ભૂખ સદમાર=સદા આઘાત ખાય છે એહિસિ=એ પણ દાતિ=દાન તેરી=તમાર દાતાર=હે દાતા બન્દિ=બન્ધનમાથી ખલાસી=મુક્ત ભાણે=તમારી ધન્યતાથી હોઇ=થાય હોર=ખીનુ કઇ આખિ=મોલી નસકે=થકે નહિ કોઇ=કોઇ જે કો=જે કોઇ ખાઇ=ખાઇ, ભોગ કરી કુઆખણિ=ખોટું ખાવે, અસ્વીકાર કરે પાઇ=પામે ઉદ=તે ભણે=ભણે કેતિઆ=કેટલા મુદિ=મુખ ઉપર ખાઇ=ખાયે, આઘાત પામશે આપે=પોતે ભણે=ભણે છે આપે દેઈ=પોતે આપે છે આખહિ=કહે સભિ=બધું કેઇ કેઇ=કોઇ કોઇ જિસનો=જેને બખસે=દાન આપી છે સિફતિ સાલાહ=મહિમા આનની શક્તિ પાતસાહી પાતસાહુ=આદરશાહનો આદરશાહ

ભાવાનુવાદ

તેમની કરુણા વિસ્તીર્ણ છે, એ લખ્યાથી પૂર્ણ થાય નહિ. તે મોટા દાતા. તેમને તલમાત્ર તમોભાવ નથી (અર્થાત્ પ્રતિદાનની

કંઈ પ્રત્યાશા નથી.) તેમની પાસે કેટલાય શક્તિશાલી યોદ્ધાઓ પ્રાર્થના કરે છે. તેઓની સંખ્યા અણી જાય નહિ. વળી કેટલાય માણસ નિષ્કર્મ સ્થિતિમાં ભગવાન પડ્યા છે (જાણે બિડી શકતા નથી) કેટલાય માણસ એ રીતે દાન લઈ અસ્વીકાર કરે છે. કેટલાય મૂર્ખ કેવળ ખાય છે કેટલાય માણસ સર્વદા દુઃખ અને ક્ષુધાનો ક્ષેત્ર સભા કરે છે. હે દાતા ! એ બધું તમારું દાન. ધન્ય થતા જ ધણા બંદિના બંધ છૂટે છે બીજાની 'કિન્તુ' કહેવાની કંઈ શક્તિ નથી. જો કોઈ દાનભોગ કરી નિન્દા કરે તો તે આઘાત પામશે. તે જ્યારે કે પોતાના મુખ ઉપર કેટલી લપકાકો પડી. તમે જાણો છો, તમે આપો છો, આમ બધા કહે છે; કિન્તુ યથાર્થ વિચારી કેટલા જણ છે ! જેમને નિજ મહિમા વર્ણન કરવાની શક્તિ દાન કરી છે, નાનક કહે છે, તે વ્યક્તિ રાજરાજેન્દ્ર. ૨૫

(૧) ભગવાન દાન આપે પરંતુ માણસના જેવો તેમનો વ્યવહાર નથી, તેમણે જેમને કંઈ આપ્યું છે તેમની પાસેથી તેના બદલામાં કંઈ પામવાની આશા રાખતા નથી આશા રાખવી તે દાનનો તમોભાવ.

(૨) તૃતીય અને ચતુર્થ પંક્તિમાં કહ્યું છે: કેટલાક લોક ભગવાનને દ્વારે પ્રાર્થના કરે છે. ચતુર્થ, પચમ, ષષ્ઠ અને સપ્તમ પંક્તિમાં જેઓ કદી પણ પ્રાર્થના કરતા નથી તેમની વાત કરે છે. તેની ગણના થાય નહિ. ત્હેમાં પ્રથમ જેઓએ વિષય વિકારે મત્ત થઈ શરીર મન નષ્ટ કર્યું છે, બીજા, જેઓ દાન પામી અસ્વીકાર કરે છે, ત્રીજા મૂર્ખાઓ જેઓ કેવળ ભોગ કરે છે અને ભગવાનને સંભારતા નથી, અને ચોથા, જેઓ ક્ષુધા અને કલેશકર યત્રણા ભોગવે છે અને ભગવાનને શરણાપન્ન થતા નથી.

(૩) “અન્દિ ખલાસી ભાણે કોઈ ” એનો અર્થ એમ પણ થાય કે, અન્ધન અને મુકિત એ અન્ધન અને મુકિત એ બન્ને તમારી ઇચ્છા ઉપર આધાર રાજે. એની પછીની પંક્તિનો અર્થ એ કે બીજા કોઈની પણ કંઈ વાત કહેવાની શક્તિ નથી.

(૪) “ ફૂઆખણિ ” નો અર્થ ‘જોડું જોડવું’, ભગવાનની નિન્દા કરવી, તેમજ હાન પામી અકૃતજ્ઞ થવું અથવા બધી વાતમાં તેનાં કાચે વિષે શંકા કરવી.

(૫) “આખણિ સભિ કેઈ કેઈ ” બધામાં કોઈ કોઈ એવા છે જેઓ સ્વીકાર કરે છે.

છવીસવી પઝડી.

અમુલ ગુણ અમુલ વાપાર ।
 અમુલ વાપારી પ અમુલ મંદાર ।
 અમુલ આવહિ અમુલ લઈ જાહિ ।
 અમુલ માઈ અમુલ સમાહિ ।
 અમુલ ઘરમ અમુલ દોવાણુ ।
 અમુલ તુલ અમુલ પરવાણુ ।
 અમુલ વસસીસ અમુલ નીસાણુ ।
 અમુલ કરમ અમુલ ફરમાણુ ।
 અમુલો અમુલ આસિઆ ન જાઈ ।
 આસિ આસિ રહે લિયલાઈ ।
 આસિહિ વેદ પાઠ પુરાણા ।
 આસિહિ પદે કરહિ લિયલાણા ।
 આસિહિ વરમે આસિહિ રૂન્દ ।

આશ્વહિ ગોષી તૈ ગોવિન્દ ।
 આશ્વહિ હૈસર આશ્વહિ સિધ ।
 આશ્વહિ કેતે કીતે કુધ ।
 આશ્વહિ દાનવ આશ્વહિ દેવ ।
 આશ્વહિ સુરિ નર મુનિજન સેવ ।
 કેતે આશ્વહિ આશ્વણિ પાહિ ।
 કેતે કહિ કહિ ડઠિ ડઠિ જાહિ ।
 પતે કીતે હોરિ કરેહિ ।
 તા આશ્વિ ન સકહિ કેહ કેહ ।
 જે વડુ ભાવૈ તેવડુ હોહ ।
 નાનક જાણે સાચા સોહ ।
 જે કો આશ્વે બોલુ વિગાડુ ।
 તા લિલોપે સિરિ ગાવારો ગાવાર ॥ ૨૬ ॥

શબ્દાર્થ

છવીસવી=છબીસમી અમુલ=અમૂલ્ય, મૂલ્ય રહિત વાપાર=વહેપાર
 (વાણિજ્ય), વ્યવહાર વાપારી=વહેપારી, વાણિજ્યકારી બ ડાર=બ ડાર
 આવહિ=આવે લઈ જાહિ=લઈ જાય લાઇ=લાવ સમાહિ=સમય, સન્તોષ,
 સહનશીલતા ધરમ=ન્યાય, ઇનસાફ દીબાણુ=ઇનસાફ થવાની અદાલત
 તુલુ=તુલન પરવાણુ=માપ, પ્રમાણ બખસીસ=કૃપાનું દાન નીસાણુ=ચિન્હ,
 કરમ=દયા કુરમાણુ = આદેશ અમુલોઅમુલુ=અમૂલ્યનુ અમૂલ્ય
 આખિઆ=કહ્યુ આખિ આખિ=કહેતા કહેતા રહે=રહે લિવલાઇ=ધ્યાન મગ્ન.
 આખહિ=કહે પરે=પદ્મ, વાચડું કરહિ વખિઆણુ=આખ્યાન કરવુ બરમે=
 બ્રહ્મા ઇન્દ્ર=ઇન્દ્ર ગોપી=ગોપીઓ ગોવિન્દ=કૃષ્ણ હૈસર=મહાદેવ સિધ=
 સિદ્ધ પુરશે કેતે=કેટલી કીતે=બનાવ્યા બુધ=બુદ્ધ, વા બુદ્ધિમાન વ્યક્તિ.
 દાનવ=દાનવ દેવ=દેવતા સુરિ=સુર, દેવતાઓ નર=મનુષ્ય મુનિ=મુનિ.
 જન=સકલ સેવ=સેવક આખણિ પાહિ=દક્ષાન્તદ્વારા ચલ કરે છે ઉઠિ
 ઉઠિ જાહિ=આવ્યા જાય વા મરી જાય એતે=આટલી. કીતે=કરી છે, હોરિ=

બીજી પણ કરેહિ=કરો છો. તા=તે આખિ ન સકહિ=કહી શકાય નહિ
કેઇ કેઇ=કેઇકે જેવડું=જેટલા મોટા ભાવે=ઇચ્છા થાય તેવડું હોઇ=તેટલા
મોટા થાઓ નાનકે જાણે=નાનકે જાણે છે સાચા સોઇ=તેજ સત્ય
જે કો=જે કોઇ આખે=કહે જોણું=વાત વિગાડું=મિથ્યા તા=તેની
લિખીએ=લખી આપે સિરિ=મસ્તકમા ગાવારા ગાવાર=મૂર્ખમા મૂર્ખ

ભાવાનુવાદ.

અમૂલ્ય તમારા ગુણ, તે ગુણનો બહેપાર પણ અમૂલ્ય તેના
બહેપારીઓ પણ અમૂલ્ય, રત્ન બહાર અમૂલ્ય અમૂલ્ય તેઓ કે જેઓ
એ બહેપાર કરવા આવે છે અને જે ધન લઈ જાય તે પણ અમૂલ્ય.
તેઓનો હૃદયપ્રેમ પણ અમૂલ્ય, તેઓનું ધૈર્ય પણ અમૂલ્ય. (તમારા)
ધનસાધ પણ અમૂલ્ય અને અદાલત પણ અમૂલ્ય એ તુલાદંડ (ત્રા-
જવાની દાડી) અમૂલ્ય, ત્રાપ પણ અમૂલ્ય, કૃપાદાન પણ અમૂલ્ય
અને બહારનું ચિન્હ પણ અમૂલ્ય. દયા અમૂલ્ય અને આદેશ
અમૂલ્ય. અમૂલ્યમા પણ અમૂલ્ય તે વાંચમા કશું જ નહિ. અમૂલ્ય
અમૂલ્ય કહી હાર માની મુખ બંધ કરી કોઇ કોઇ નિસ્તબ્ધ થઈ રહે.
વેદપાઠ અને પુરાણપાઠ એ બધી તો મ્હોડાની વાતો; વાચવું અને
બ્યાખ્યાન કરવું તે પણ મુખથી જ વાતો કહેવાની. જહા કહે છે,
ધન્ન કહે છે, ગ્રામીઓ કહે છે, કૃષ્ણ કહે છે, શિવ કહે છે, સિદ્ધ
જોગીઓ કહે છે, બીજા પણ ધણા બુદ્ધ જેઓને સરજ્યા છે તે
કહે છે, નારદ કહે છે, દેવતાઓ કહે છે સુર નર મુનિજન
સેવકો કહે છે. કેટલાકો બોલવાની શક્તિ મેળવી બોલે છે. કેટલાકો
બોલતા બોલતા ચાલ્યા જાય છે આટલી સૃષ્ટિ કરી છે, બીજી
પણ કરી છો, કિન્તુ કેઇ જ કહેવા સમર્થ નથી જે તમે શા
પ્રકારના છો? તમારી જેટલા મોટા થવાની ઇચ્છા હોય એટલા
મોટા થઈ જાઓ. નાનકે જાણે છે કે તે જ સત્ય. જો કોઇ
અન્ય પ્રકારે ઉલટી વાત કહે તો તેના મસ્તક ઉપર લખી આપુ કે
તે મૂર્ખમા મૂર્ખ.

(૧) પાછલી પછીમાં કહેવાયું છે કે જેઓ ભગ-
વાન્ની કૃપા પામે તેઓ મનુષ્યમાં રાજ રાજેન્દ્ર. આ
પછીમાં તેઓની ધનસંપત્તિ શી અને કારભાર શા પ્રકાર-
નો તે કહે છે.

(૨) “અમૂલ્ય” એનો અર્થ અમૂલ્ય; એક જણે
અર્થ કયો છે અનાદિ, વળી બીજા એક જણે અર્થ કયો
છે વિના મૂલ્યે પ્રાપ્ત થઈ જાય. સાધારણ અર્થ અમૂલ્ય જ
ગ્રહણ કરવો ઉચિત છે.

(૩) વાપારનો અર્થ વ્યાપાર, વ્યવસાય, વાણિજ્ય અને
જીવનના વ્યવહાર. વાપારીનો અર્થ વાણિજ્યકારી, વ્યવ-
સાયી. જીવનમાં આ ધર્મધનનો વ્યવહાર કોણ કરે ? જે
ભક્ત હોય તે કરે. અને એ ભક્તનો વ્યવસાય (કારભાર)
કયા થાય ? શુદ્ધ નાનકે કહ્યું છે ભક્ત મંડળીમાં સત્સંગે.
ભક્તો ભગવત્સન્નિધાને આવી શું લઈ જાય ? “સમાદિ” =
સમતા, સંતોષ, ધૈર્ય, પ્રેમ.

(૪) “તા આખિ ન સકહિ કેધ કેધ” આના બુદ્ધા
બુદ્ધા અર્થ થઈ શકે. એક અર્થ:-કોઈ વિરલ વ્યક્તિ પણ
કહી શકે નહિ. વળી બીજો એક અર્થ:-“કઈ કઈ” તમે
કેવા છો તે કોઈ પણ કહી શકે નહિ.

(૫) “નાનકે બાણે સાચા સોઈ” તેના પણ બુદ્ધા
બુદ્ધા અર્થ થાય.

(ક) નાનકે બાણે છે કે તે સત્ય સ્વરૂપ.

(ખ) નાનકે કહે છે તે જ સત્ય સ્વરૂપ પોતાને બાણે છે.

(બ) નાનક કહે છે જેણે તેને બહુયો છે તે સત્ય થયો છે.

(૬) વિગાડુ શબ્દના અર્થ-પરિવર્તિત, (ખડલાઈ ગયેલું), અશુદ્ધ, નષ્ટ, મિથ્યા. સત્ય શિવાય બીજું જે કંઈ કહેવાય એ મિથ્યા. જે કંઈ બીજી વાત કરે તો તે અસમાનો અજ્ઞ. ગાવારનો ખરો અર્થ આમવાસી, આમ્ય, અસમ્ય, મૂર્ખ.

સતાઈસવી પડહી.

સો દરુ કેહા સો ઘરુ કેહા જિતુ બહિ સરખ સમાલે ।
 ઘાજે નાદ અનેક અસસા કેતેવાવણહારે ।
 કેતે રાગ પરી સિડ કહીઅનિ કેતે ગાવણહારે ।
 ગાવહિ તુહનો પડણુ પાણી બૈસન્તરુ ગાવૈ રાજા ધરમુદુઆરે ।
 ગાવહિ ચિતુગુપતુ લિલિ ખાણહિ લિલિ લિલિ ધરમુ બીચારે ।
 ગાવહિ હંસરુ ઘરમા દેવી સોહનિ સદા સવારે ।
 ગાવહિ હન્દ હન્દાસણિ બૈઠે દેવતિઆ દરિ નાલે ।
 ગાવહિ સિંધ સમાધિ અન્દર ગાવન સાથ વિચારે ।
 ગાવનિ સતી સતી સન્તોષી ગાવહિ બીર કરારે ।
 ગાવનિ પંડિત પડન રચીસર જુગુ જુગુ ઘેદા નાલે ।
 ગાવહિ મોહનીઆ મનુ મોહનિ સુરગા મહ પહાલે ।
 ગાવનિ રતન ઉપાય તેરે અઠસઠિ તીરથ નાલે ।
 ગાવહિ જોષ મહાબલ સૂરા ગાવહિ જ્ઞાણી ધારે ।
 ગાવહિ શંડ મંડલ ઘર મહા કરિ કરિ રહે ધારે ।
 સેઈ તુધુ નો ગાવહિ જો તુધુ ભાવનિ રતે તેરે ભગત રસાલે ।
 હોરિ કેતે ગાવનિ સે મૈં ચિતિ ન આવનિ નાનકુ કિઆ બોચારો
 સોઈ સોઈ સદા સચુ સાહિબુ સાચા સાચી નાઈ ।
 હૈ બી હોસી જાઈ ન જાસી રચના જિનિ રચાઈ ।

ਰੰਗੀ ਰੰਗੀ ਭਾਤੀ ਕਰਕਰ ਜਿਨਸੀ ਮਾਝਾ ਜਿਨ ਉਪਾਏ ।
 ਕਰ ਕਰ ਵੇਖੈ ਕੀਤਾ ਆਪਣਾ ਜਿਵ ਤਿਸਦੀ ਬਡਿਆਏ ।
 ਜੀ ਤਿਸੁ ਭਾਵੈ ਸੋਏ ਕਰਸੀ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਰਨਾ ਜਾਏ ।
 ਸੋ ਪਾਤਿਸਾਹੁ ਸਾਫਾ ਪਾਤਿਸਾਹਿਬ ਨਾਨਕ ਰਹਧੁ ਰਜਾਏ ॥੨੭॥

ਸ਼ਬਦਾਰਥ.

ਸਤਾਖਸਵੀ=ਸਤਾਖੀਸਮੀ ਸੋ=ਤੇ ਫੰਡੇ=ਦਾਰ ਫੇਡਾ=ਥਾਪਾ ਧਰ=ਧਰ.
 ਜਿਤੁ=ਜਿਥਾ ਭਵਿ=ਭੇਤੀ ਸਰਭ=ਭਖੁ ਸਮਾਏ=ਸ ਭਾਯੇ ਓ ਵਾਲੇ=ਵਾਯੇ
 ਓ. ਨਾਏ=ਸ਼ਬਦ ਅਨੇਕ ਅਸ ਭਾ=ਅਨੇਕ ਅਸ ਭਯ ਕੇਤੇ=ਕੇਟਵਾਧ ਵਾਵਲੁ
 ਫਾਰੇ=ਵਯਾਡਨਾਰਾ. ਰਾਭ=ਰਾਭ ਪਰੀ=ਸ਼ਗਨੀ ਭੀ, ਰਾਗਿਯੀ ਸਿਫ=ਸਫਿਤ
 ਕਈਅਨਿ=ਕਫੇ ਓ. ਆਵਲੁਫਾਰੇ=ਆਥਕ ਆਵਲਿ=ਆਧ ਓ ਧੁਧਨੋ=ਤਮਨੇ.
 ਖਥਲੁ=ਖਵਨ ਪਾਲੀ=ਪਾਲੀ ਭੇਸਨਦਰ=ਅਭਿ. ਰਾਭ ਧਰਭੁ=ਧਰਮ ਰਾਭ.
 ਫੁਆਰੇ=ਦਾਰੇ ਬਿਤੁਧਪਤੁ=ਬਿਤੁਧਸ਼ ਵਿਭਿ ਭਨਫਿ=ਭਾਭੀ ਭਲੇ ਧਰਭੁ
 ਵਿਆਰੇ=ਧਰਮਨਾ ਵਿਆਰ ਕਰੇ ਓਸਰੇ=ਸ਼ਿਵ. ਭਰਮਾ=ਭਫਾ. ਫੇਵੀ=ਫੇਵੀ.
 ਸੋਫਨਿ=ਸੁਫਰ ਸਫਾ ਸਵਾਰੇ=ਸੁਰਫਾ ਰੋਭਮਾਭਾ ਓਫ=ਓਫ ਓਫਾਸਲੀ=
 ਓਫਾਸਨੇ ਭੇਡੇ=ਭੇਤੀ. ਫੇਵਤਿਆ ਨਾਏ=ਫੇਵਤਾਯੋ ਸਫਿਤ. ਫੰਡੇ=ਦਾਰੇ.
 ਸਿਖ=ਸਿਖ ਪੁਰਖੋ. ਸਮਾਧਿ ਅਫਰ=ਸਮਾਧਿਰਥ ਥਫਿ. ਸਾਧ=ਸਾਧੁ.
 ਵਿਆਰੇ=ਗਰਿਭ, ਬਿਨਥੀ ਭਟੀ=ਧਤਿ ਸਟੀ=ਸਤ੍ਥਵਾਫੀ ਸਨ੍ਤੋਭੀ=ਸਨ੍ਤੋਭੀ.
 ਵੀਰ ਫਰਾਰੇ=ਭਫਾਵੀਰ ਪੁਰਖੋ. ਪਫਿਤ=ਪਫਿਤ ਪਫਨ=ਪਾਠ ਕਰੀ ਰਭੀਸਫ=
 ਰਭੀਥਰ ਭੁਭੁ ਭੁਭੁ=ਭੁਭੁ ਭੁਭੁ ਵੇਫਨਾਫੇ=ਵੇਫਪਾਠ ਸਫਿਤ ਜੋਫਲੀਆ=
 ਜੋਫਨ ਕਾਫਿਲੀਯੋ ਭਧੁ ਜੋਫਨਿ=ਭਨ ਭੁਭੁ ਕਰੀ ਸੁਰਭ=ਸੁਰਭ. ਭਭ=
 ਭੁਧੁਯੋਫੇ ਪਭਆਏ=ਪਾਤਾਯੇ ਰਧਨ=ਰਧ. ਫਪਾਏ ਤੇਰੇ=ਤਰੇ ਸਰਭੇਫ.
 ਅਫਸਫਿ=ਅਫਸਫ ਫੀਰਥ=ਫੀਰਥ. ਨਾਏ=ਸਫਿਤ ਭੇਧ=ਯੋਫਾਫਾ ਭਫਾਭਭ=
 ਭਫਾ ਭਭਵਾਨ ਸੁਰਾ=ਸੁਰਵੀਰ. ਭਾਫੀਆਰੇ=ਭਾਰ ਭਾਧਥ, ਭਾਰ ਭਧਥਾਨਿ.
 ਭਫ=ਭਫ ਭਫਫ=ਭਫਫ. ਵਰਭ ਫਾ=ਭਫਾਫਾਫਾ ਕਰਿ ਕਰਿ=ਸੁਫਿ ਰਥੀ
 ਰਥੇ ਫਾਰੇ=ਫਾਰਥੁ ਕਰੀ ਰਾਭੀ ਓ ਸੋਫ=ਸੋਫਾ ਭ ਧੁਧਨੋ=ਤਮਨੇ ਭੇਫੇਫਾ.
 ਧੁਧੁ=ਤਮਨੇ. ਭਾਵਨਿ=ਭੀਤਿ ਕਰੇ ਰਥੇ=ਰਥਿਯ ਤੇਰੇ=ਤਮਾਰਾ ਭਭਫ=ਭਫਾ.
 ਫਸਾਏ=ਰਸਥੁਭ, ਭੇਭਿਕ ਫੋਰਿ ਕੇਤੇ=ਭੀਭ ਪਥੁ ਧਥੁ। ਸੋਭੇਫੇ ਭਾਰਾ
 ਬਿਤਿ ਨ ਆਵਨਿ=ਭਨਭਾ ਆਵਤਾ ਨਥੀ. ਫਿਯਾ ਫੀਆਰੇ=ਫੁ ਧਥੁਫੁ
 ਸੋਫ ਸੋਫ=ਸੋਫ ਤੇ (ਪਰਭੇਥਰ). ਸਫਾ=ਸਫਾ. ਸਥੁ=ਸਥੁ ਸਾਫਿਯੁ=ਸਥੁ

સાચા=સત્ય. સાચી નાઈ=નામ સત્ય હેખી=વર્તમાને છે હોસી=
ભનિધ્યમા રહેશે ભઈ=થઈ ગયું છે (ભૂતકાળમા) ન ભસી=જશે નહિ
રચના=સૃષ્ટિ જિનિ રચાઈ=જેલું રચી છે રચી રચી=બિન્ન બિન્ન
વર્ણની ભાતી=બિન્ન બિન્ન પ્રકારની કરકર=સૃષ્ટિ કરી જિનસી=
સામગ્રી. માન્યા=માયા જિનિ=જેમણે ઉપાઈ=ઉત્પન્ન કરી વેળે=
જ્યોત્સના છે. ક્રીતા આપણા=આપણું કૃત જિવ=જે પ્રકારે તિસદી=તેનું.
વહીઆઈ=મહત્વ. જે=જે તિસુ ભાવે=તેમની ઇચ્છા થાય સોઈ=તેજ.
કરસી=કરશે હુકમુ=આદેશ, આજ્ઞા ન કરણા ભઈ=કયું કામ લાગે નહિ
નો=તે પાતિસાહુ=આદેશાહ સાહા=પ્રભુ. પાતિ સાહિબ=રાજરાજેન્દ્ર.
રહણુ=છે રભઈ=કહામા, સતુષ્ટ

ભાવાનુવાદ.

તે દાર ગ્યા, તે ગૃહ ક્યા, જ્યા બેસી તમે તમારી સૃષ્ટિની
ગદા કરો છો. અનેક અસખ્ય વાદ વાગે છે, કેટલાય વાદકારી
બેઠા છે કેટલીય રાગ-ગાગિણી સહિત કેટલાય ગાયક ગાન કરે
છે. તમારા ગુણ પવન, પાણી, અગ્નિ ગાય છે. ધર્મરાજ તમારા
દ્વારે ગાય છે ચિત્રગુપ્ત જે લખી જાણે છે અને જેમના લખાણને
અનુરૂપ ધર્મરાજ વિચાર કરે છે તે પણ ગાય છે શિવ, બ્રહ્મા
અને સર્વદા શોભામના સુન્દરી દેવીગણ ગાય છે. ઇન્દ્ર ઇન્દ્રાસને
બેસી દેવતાઓ સહિત તમારે દ્વારે ગાય છે. સિદ્ધ પુરુષ સમાધિ-
સુકલ થઈ ગાય છે. વિનયી સાધુઓ ગાય છે યતિ, સત્યવાદીઓ,
સંતોષીઓ, બળશાળી વીરો ગાય છે, પડિત ઋષીશ્વર યુગે યુગે વેદ-
પાઠ સહિત ગાય છે. સુન્દરી મનમોહનીઓ સ્વર્ગે શ્રુત્ય લોકે અને
પાતાળે ગાય છે જે સકલ રત્ન તમે ઉત્પન્ન કર્યા છે તે અડસઠ
તીર્થ સહિત ગાય છે. યોદ્ધાઓ મહાબળ સુરગણો ગાય છે સમસ્ત
જીવ જન્તુ ગાય છે. ખડ મહલ બહાદુર રચી જે ધારણ કરે છે
તે પણ ગાય છે. તે તમને ગાય જે તમારા ભાવમા મગ્ન હોય.
તમારા રસિક બંધો તમારામા અનુરક્ત થઈ ગાય છે. બીજા પણ

ધણા લોક માય છે, જેઓની વાત હું મનમાં પણ લાવી શકતો નથી. નાનક શુ વર્ણવે ? તમે છો, તમે સદા સત્ય, તમે સત્ય પ્રભુ, તમારૂં નામ સત્ય. વર્તમાને તમે, ભવિષ્યમાં રહેશે તમે, અતીતમાં હતા તમે, ક્યારેય ગયા નથી, જશે નહિ તમે જ બધી રચના રચી છે. તમે ભિન્ન ભિન્ન વર્ણુ ભિન્ન ભિન્ન સાજે સકલ સામગ્રી સળવી છે. તમે તમારી માયા ઉત્પન્ન કરી છે. તમે સૃષ્ટિ કરી પોતાની સૃષ્ટિ પોતે જ દેખો છો જે તમારૂં અભિપ્રેત તેજ કરે છે. ખીમને તેમાં બોલવાનો અધિકાર નથી. નાનક કહે છે તમે બાદશાહના બાદશાહ, બધું તમારી ઇચ્છાને અધીન. ૨૭

(૧) “ ગાવૈ રાજા ધરમુ દુઆરે ” એનો અર્થ— ધર્મરાજ (યમ) ન્યાયાધીશ તમારે દ્વારે બેસી તમારો મહિમા ગાન કરે છે. ચિત્રગુપ્તનું કાજ બધાના કર્મ લખવાનું જે લખાણને અનુસરીને ધર્મરાજ ન્યાય કરે છે. ગુરૂ નાનક કહે છે, કેટલાય યમ કેટલાય ચિત્રગુપ્ત આ કાર્ય કરે છે. બધું જ તમારી ઇચ્છાધીન. મેકોલીફ સાહેબે લખ્યું છે જે સીખો ચિત્ર અને ગુપ્ત એ બે વ્યક્તિ દ્વયને માને છે. ચિત્ર જે પ્રકાશિત કાર્ય લખે અને ગુપ્ત અપ્રકાશિત કાર્ય લખી રાખે. ગુરૂ નાનકે આ બધી સક્ષમતાનો અનુભવ કર્યો છે કે નહિ એ સંદેહની વાત છે. પ્રચલિત સકળ દેવદેવી અને લોકોના વિશ્વાસાનુસાર બધાનાં નામનો ઉલ્લેખ કરી કહે છે જે બ્રહ્માદ્વારે એ બધાય અવસ્થિત છે.

(૨) “ ખાણી ચારે ” ચાર પ્રકારના છુવ જેવા કે:—(૧) ઉર્જિજ્જ. (૨) જરાયુજ. (૩) રવેહજ. (૪) અન્ડજ.

(૩) “ બાઈ ન બસી ” એના બિન્ન બિન્ન અર્થ થાય. એક અર્થ—તે ગયા છે તથાપિ બાણતા નથી; બીજો

એક અર્થ તેમને બહુયા બાય નહિ. તૃતીય, પૃથ્વી જશે
કિન્તુ જેમણે રચી છે તે નહિ બાય

(૪) શેષ પંક્તિના અર્થમા પણ મતભેદ છે. ભગ-
વાન્ રાજરાજેન્દ્ર, બધું તેની ઇચ્છાને અધીન, ત્હેને બદલે
કોઈ કોઈ અર્થ કરે છે કે, જેઓ ભગવાનને અધીન
તેઓ રાજરાજેન્દ્ર.

અઠાસવી પડદી.

મુન્દા સન્તોણુ સરમ પતુ ફોલી ધિઆનકી કરદિ બિમૂતિ ।
ચિન્થા કાલુ કુઆરી કાઠઆ જુગતિ ઢંઢા પરતીતિ ।

આઈ પન્થી સગલ જમાતી મનિ જીતૈ જગુ જીતુ ।

આદેસુ તિસૈ આદેસુ ।

આદિ અનીલુ અનાદિ અનાદતિ જુગુ જુગુ ષકો વેસુ ॥૨૮॥

શબ્દાર્થ.

અઠાસવી=અઠાવીસમી મુન્દા=મુદ્રા, કાનના કુશલ સન્તોણુ=
સન્તોષ. સરમ પતુ=સખ અને વિવય. ફોલી=ઝોળી. ધિઆનકી=ધ્યાન.
કરદિ=કર. બિમૂતિ=ભૂતિ. ચિન્થા=કથા (યોગીની કથા).
કાલુ=મૃત્યુ. કુઆરી=કુવારી કન્યા. કાઠઆ=કાથા, ચરીર જુગતિ=
ચુક્રિત, ઉપાસ ૩૩=૬૬ પરતીતિ=વિશ્વાસ. આઈપન્થી=અષ્ટ પન્થ.
સગલ જમાતી=સકલ મહાત્મા. મનિ જીતૈ=મન જીતવાથી. જગુ જીતુ=
જગ જીતાય. આદેસુ તિસૈ આદેસુ=યોગીઓનું નમસ્કારનું સંભાષણ;
નમસ્કાર તેમને નમસ્કાર. આદિ=આદિ. અનીલુ=વધુ રહિત.
અનાદિ=આદિરહિત. અનાદતિ=અવિનશ્વર જુગુ જુગુ=યુગે યુગે.
એક વેસુ=એક વેશ, એક જ આકારે અવસ્થિત.

ભાવાનુવાદ.

યોગીઓનો બહારનો વેશ નિરર્થક (એ સમજવવા માટે)
કહે છે: સન્તોષ કાનની મુદ્રા; શાંત અને વિનય ઝોળી; ધ્યાનને

અંમની વિભૂતિ બનાવ. મૃત્યુની કન્યા ધારી, પવિત્ર ચરિત્ર બ્રહ્મચર્યે
અવસ્થાવાળી તારી કાયાને, વિશ્વાસનો યુક્ત દંડ બનાવ માનવ-
સમાજને શ્રેષ્ઠ મંડલી મન જીતવાથી જગત જીતાય. પરમેશ્વર
આદિ અવર્ણ્ય અનાદિ અવિનશ્વર યુગે યુગે એક વેશધારી, નમસ્કાર
તેમને નમસ્કાર. ૨૮.

(૧) ગુરૂ નાનકના સમયમાં ચોગીઓ પરમ ધાર્મિક
ગણાઈ પ્રસિદ્ધ થયા હતા. પ્રોફેસર બેધસિંહ કહે છે જે
તે સમયે પ્રાય સમસ્ત પંબજ ચોગીઓનું અનુવર્તી થયું
હતું. તેઓનો બહારનો કેટલોક ચણચાર હતો. એ ધારણ
ન કર્યે કેઈ ચોગી તરીકે જાળખાતા નહિ તેથી એ
ચોગીઓ ચથાર્થ ધર્મલાભ કરતા નહિ. પરમેશ્વર સાથે
તેઓનો સંબંધ હોય નહિ, બાહ્યાડંબરથી જ જીવન જીવતા.
એઓનાં ચિન્હ શા શા હતાં—

૧. કાનની વચમાં વેહ પાડી એક મોટી મુદ્રા
(Ring) પહેરતા. ૨. એક જોળી હોય. ૩. ભસ્માન્જલિત
અંજ. ૪. કન્યા, ૫. હાથમાં એક ટંક. ૬. પોતાને શ્રેષ્ઠ
મંડળીના માણસ તરીકે જાળખાવે, એ શ્રેષ્ઠ પન્થનું નામ
“ આઈ-પન્થી ” હતું. ૭. મુખમાંથી વારે વારે જૂમ પાડી
જોલે “ આદેશ ! આદેશ ! ”

ગુરૂ નાનક આ બધાં ચિન્હની વિરુદ્ધ હતા એ માટે
ધાર્મિકના લક્ષણ ચોગીઓના ચિન્હને અનુરૂપ કરી કહ્યાં.

(૨) “ ખિન્થા કાહુ કુઆરી કાઈઆ ” એ પદના
બિન્ન બિન્ન અર્થ થયા છે. જેવા કે:—

(૧) કાયા કુમારી કન્યા, કાલની સાથે તેનો વિવાહ નહીં થયો છે, તે સર્વદા એ સંબંધી ચિન્તાવડે આવેશિત રહે છે, જેમ યોગીઓ કન્યા વડે પોતાનું શરીર ઢાકી રાખે છે તેમ.

(૨) કાયા કાલનો એક કોળીયો અન્ન છે, એવી ચિન્તાની કન્યા અર્થાત્ અંગાચ્છાદન કર.

(૩) બિહારીલાલ યુક્તિને આ પદની સાથે ઐક્ય કરી કહે છે જે યુક્તિ અર્થાત્ ચિન્તાને હજી સુધી જે કુમારી અર્થાત્ કાળની સાથે વિવાહ થયો નથી તે કાયાની કન્યા કર.

(૪) “આર્ધપન્થી” આર્ધ નામે ગોરખનાથની એક શિષ્યા હતી, તેના નામથી એક પંથ (મંડળી) પ્રસિદ્ધ થઈ છે, એ મંડળીનું નામ આર્ધપન્થી, પરમેશ્વરનો સાક્ષાત્કાર થયો છે તે માટેનો આર્ધ સંજ્ઞાનો જે શ્રેષ્ઠ પથ તે “આર્ધપન્થી સગળ જમાતી” Universal Brotherhood ને પ્રગટ કરે છે.

ટમ્પ સાહેબ કહે છે યોગીઓના દ્વાદશ સપ્રદાયમાં એક સપ્રદાયનું નામ આર્ધપન્થી, તેઓની સાધના “To live without enmity with all men” (સર્વ મનુષ્યો સાથે કલેશ રહિત રહેવું) એ હતી.

ચનતીસવી પચ્છી.

भुगति गिमानु दइआ भंडारणि घटघट वाजहि नाद ।
आपि नाशु बापी सम जाकी रिबि सिबि अबरसाद ।

સંજોગુ વિજોગુ દુઃકાર ચલાવહિ લેલે આવહિ ભાગ ।
 આદેસુ તિસે આદેસુ ।
 આદિ અનીલુ અનાદિ અનાદિતિ જુગુ જુગુ પકો વેસુ ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ.

ઉનડીસખી=ઓગણીસખી. ભુગતિ=ભોજન ગિઆનુ=જ્ઞાન
 દૂધઆ=દૂધ. બડારણિ=બડારી ધટ ધટ=ધટ ધટ વાજહિ=વાગે છે
 નાદ=શબ્દ આપિ નાધુ=પોતે જ નાથ નાથી=વીધનાર. સભ ભકી=
 સકલ સ્થાનના, બધાના રિધિ=રિધિ. સિધિ=સિધિ અવશ=જુદા
 પ્રકારનો સાદ=સ્વાદ સભેશુ=સંયોગ વિભેશુ=વિયોગ. દૂધ=એ
 કાર=કર્મ અલાવહિ=અલાવે છે લેખે=લખ્યા પ્રમાણે. આવહિ=આવે
 ભાગ=ભાગ.

ભાવાનુવાદ.

જ્ઞાન તે ભોજન સામગ્રી, દૂધ તે બંડારી. ધટ ધટ અથવા
 પ્રયેકના અન્તરમા ધટા વાગે છે (આહાર માટે ખૂબ પડે છે)
 સ્વયનાથ સકલ સામગ્રીના સ્વામી, તેની સાથે યુક્ત થવું એ જ
 કર્મ. રિધિ સિધિનો સ્વાદ જુદા જ પ્રકારનો છે. સંયોગ વિયોગ
 એ કામ નિરતર ચાલે છે જેના ભાગે જે આવે તે નમસ્કાર
 તેમને નમસ્કાર જે આદિ અવર્ણુ અનાદિ અવિનશ્વર યુગે યુગે
 જેનો એક જ આકાર રહ.

(૧) યોગીઓમા એવી વ્યવસ્થા પ્રચલિત છે કે તેઓ
 પોતે પોતાના આહાર માટે સચય કરે નહિ. ખાવા વખતે
 ધટ વાગે અને બધાને ખાવાનું મળે. એ રીતની વ્યવસ્થાને
 “ભાણ્ડારા” કહે છે. હજી પણ બધા સાધુઓમાં એ
 વ્યવસ્થા પ્રચલિત જોવામા આવે છે. હૃષીકેશ ગચેથી આ
 પ્રત્યક્ષ થાય છે. શુદ્ધ નાનકે આધ્યાત્મિક ભાણ્ડારાની વાર્તા

કહે છે. ઘટ ઘટનો એટલે પ્રત્યેક વસ્તુમાં વા પ્રત્યેક આત્મામાં. રિદ્ધિ સિદ્ધિ બીજાઓને માટે, ભક્તને માટે નહિ. તેથી તુએ છોડ એ અર્થ, અથવા રિદ્ધિ સિદ્ધિનો સ્વાદ જુઠા પ્રકારનો, અથવા રિદ્ધિ સિદ્ધિ ભક્તધામનો સ્વાદ નથી; બીજા માટે અર્થાત્ સંસારના લોકો માટે છે; ભક્તને માટે નથી.

(૨) સંયોગ વિયોગ ઇત્યાદિ. એ પંક્તિના કેટલાક અર્થ -

(ક) સંયોગ=યુક્ત થવું કેઈ વસ્તુ મેળવવી (Union); વિયોગ=વિયુક્ત થવું, કેઈ વસ્તુથી અળગું થવું, Separation; એ બે ભગવાન્ના ચેલા (શિષ્ય) એનાથીજ કામ ચલાવે છે, જેનાં ભાગે જ્યારે જે આગ્રહ્ય તે. ક્યારેક વસ્તુ મળે છે ક્યારેક તે થકી વિમુક્ત થવાય છે.

(ખ) આ પૃથ્વીમાં બે કર્મ છે સંયોગ કર્મ અને વિયોગ કર્મ; અદૃષ્ટના લખ્યા પ્રમાણે એ બે પ્રાપ્ત થશે; જે જેના અદૃષ્ટમાં હશે તેમ.

(ગ) વિયોગ=તેનાથી દૂર જવું, સંયોગ=તેની સાથે યુક્ત થવું, વિયોગમાંથી સંસારચાત્રા આરભાઈ છે તેની સાથે યુક્ત થવું એ જ ઉદ્દેશ. સંસાર એ મધ્યવર્તી સ્થાન, એ ઠેકાણે આ સંયોગ અને વિયોગનું કામ ચાલે છે. લખ્યા પ્રમાણે મનુષ્ય પામે છે. તેની પોતાની કંઈ જ શક્તિ નથી.

ત્રીસવી પઢદી.

યકા માઈ જુગતિ ચિઆઈ તિનિ ચેલે પરવાણુ ।
 ફકુ સંસારી ફકુ મંદારી ફકુ લાપ વીવાણુ ।
 જિવ તિસુ માવે તિવે ચલાવે જિવ હોવે ફુરમાણુ ।
 ઉંહુ વેસે ઉના નદરિ ન આવે મહુતા પહુ ચિંદાણુ ।
 આદેસુ તિસે આદેસુ ।
 આદિ અનીલુ અનાદિ અનાદિતિ જુગુ જુગુ પકો વેસુ ॥૩૦॥

શબ્દાર્થ.

ત્રીસવી=ત્રીસમી એકા=એક માઈ=માતા, પરમ માતા માયા.
 જુગતિ=ધમ્મ્યા દ્વારા વિઆઈ=પ્રસવ કર્યો, ઉત્પન્ન કર્યું તિનિ ચેલે=
 ત્રણ શિષ્ય, વા સંતાન પરવાણુ=પ્રસિદ્ધ. ઇકુ સંસારી=એક જન્મ
 સંસાર મારે. ઇકુ મંદારી=એક જન્મ રક્ષા કરે ઇકુ=એક જન્મ
 લાગે દીવાણુ=અકાલત બરી ઇનસાર કરે લાગે દી=લય કરવાથી.
 બાણુ=શક્તિ જિવ=જે પ્રકારે તિસુ ભાવે=તેને ગમે તિવે=તે
 પ્રકારે ચલાવે=ચલાવે છે જિવ=જે પ્રકારે હોવે=થાય ફુરમાણુ=
 આજ્ઞા. ઉંહુ=તે વેસે=જુએ ઉના=તેમને નદરિ ન આવે=નજરે
 આવે નહિ બહુતા=મોટું. એહુ=એ વિડાણુ=આશ્ચર્ય

ભાવાનુવાદ.

પરમ માતા એક જનનીએ ધમ્મ્યાથી જગત ઉત્પન્ન કર્યું છે,
 તેના ત્રણ સંતાન પ્રસિદ્ધ છે. એક જન્મ સંસાર સૃષ્ટિ કરે છે,
 બીજો એક જન્મ રક્ષા કરે છે અને ત્રીજો ઇનસાર કરી નાશ કરે
 છે. જે પ્રકારે તે માતાની ધમ્મ્યા તે પ્રકારે ચલાવે છે, તેઓને જેવી
 આજ્ઞા મળે તે રીતે કરે છે તે બધાને જુએ છે, તેમને કોઈ બેઈ
 શકતું નથી, એ જ મોટું આશ્ચર્ય નમસ્કાર તેમને નમસ્કાર. તે આદિ
 અવર્ણુ અનાદિ અવિનશ્વર યુગે યુગે એક જ આકારે અવસ્થિત. ૩૦

(૧) એક બ્રહ્મ છે તેમાથી માયા ઉત્પન્ન થઈ એ માયાદ્વારા બ્રહ્મે ત્રણ શક્તિ ઉત્પન્ન કરી. બ્રહ્મ પિતા, માયા માતા, એ માતા પિતાના સત્તાન બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ. એ પ્રચલિત મતને સાચવીને શુક નાનકે ઉપદેશ કર્યો છે કે બ્રહ્મ જ બધું; તેમને નમસ્કાર.

इकतीसवी पउढी.

આસણુ લોહ લોહ મંડાર ।
જો કિહુ પાઈઆ સુ પકાવાર ।
કરિ કરિ વેઠૈ સિરજનહાર ।
નાનક સચેકી સાચી કાર ।

आदेसु तिसै आदेसु ।

आदि अनीलु अनादि अनादति जुगु जुगु एको वेसु ॥३१॥

શબ્દાર્થ.

ઇકતીસવી=એકતીસમી. આસણુ=સ્થાન. લોહ=ગોડે, ભુવનમા ભંડાર=ભંડાર. જો કિહુ પાઈઆ=જે કંઈ રાખ્યું છે. સુ=તે એકવાર=એકી સાથે કરિ કરિ=કરી કરી વેઠૈ=જુએ સિરજનહાર=સરજનહાર, સૃષ્ટિ કર્તા સચેકી=સત્ય પુરુષનું. સાચી=સત્ય કાર=કાર્ય

ભાવાનુવાદ.

ભુવન ભુવને તેના આસન અને ભંડાર છે. તે ભંડારમા જે કંઈ રાખવાનું તે એકી વખતે રાખી દીધું છે. સૃષ્ટિકર્તા રચના રચી નજરે સૃષ્ટિ જુએ છે રે નાનકે ! સત્ય પુરુષની સત્ય સૃષ્ટિ. નમસ્કાર તેમને નમસ્કાર; તે આદિ અવર્ણ્ય અનાદિ અવિનશ્વર, યુગે યુગે તેના એક જ આકાર ૩૧

(૧) પરબ્રહ્મનું આસન અને ભંડાર સર્વ ભુવનમાં છે. એક ભુવનમા નિયંત્રિત નથી. લોહ લોહનો અર્થ કેટલાક આમ કરે છે:-આલોક એટલે જ્યોતિ તે જ તેમનું આસન અને આલોક જ તેમનો ભંડાર.

(૨) “ પાઈઆ સુ એકાવાર ” સૃષ્ટિને પૂર્વે જ ને આપવાનું છે તે આયુ છે. વળી પ્રારંભવાદીઓ અર્થ કરે છે:-જેના ભાગ્યમા જે છે તે પૂર્વથી જ નિર્દિષ્ટ થયું છે.

બતીસવી પવડી.

ઈકઠૂ જીમો લલ્લ હોહિ લલ્લહોવહિ લલ્લવીસ ।

લલ્લુ લલ્લુ ગેઢા આસીઅહિ પ્કુ નામુ જગવીસ

પતુ રાહિ પતિ પવડીઆ ચઢીપ હોઈ ફકોસ ।

સુણિ ગલા આકાસ કી કીટા આઈ રોસ ।

નાનક નદરી પાઈપે કૂડી કૂડ ઠોસ

॥ ૩૨ ॥

શબ્દાર્થ.

બતીસવી=બતીસમી ઇ=દુ=એક જીમો=જીમની લખ હોહિ=લાખ થાય લખવીસ=વીસ લક્ષ લખુ લખુ=લક્ષ લક્ષ ગેઢા=વાર આખી અહિ=ખોલુ એક નામુ=એક નામ જગદીસ=જગદીશ્વર એતુ=આ શહિ=રસ્તે પતિ=સન્માન પવડીઆ=ચઢવાની નીસરણી ચડીએ=ચડીએ હોઈ=યાઉ ઈકીસ=મળીને એકરૂપ સુણિ=સામળી. ગલા=વાર્તા આકાસ-કી=આકાશની કીટા=કીટના આઈ=આવી રીસ=આકાશ નદરી=કૃપાથી. પાઈપે=પમાય કૂડી=મિથ્યા. કૂડે=મિથ્યા વાદીની હીસ=ખડાઈ, ખડવાટ

ભાવાનુવાદ.

જે એક જીમની લક્ષ થાય, લક્ષની વીથ લક્ષ થાય “ જગદીશ ” એ એક નામ લક્ષ લક્ષ વાર ખોલું. એ નામના જપને માર્ગે સન્માનની સીડીએ ચઢીને તેની સાથે એક યાઉ. આકાશની વાત સામળી કીટના પ્રાણમા આકાશા ચઈ રે નાનક ’ કૃપા દારા તેમને મેળવી શકાય. ખીજુ કંઈ જે ખોલે તે મિથ્યાવાદીને મિથ્યા બધવાટ ડર.

(૧) એત શબ્દનો અર્થ શ્રદ્ધા એક જથ્થે કર્યો છે અર્થાત્ શ્રદ્ધા જ પથ.

તેતીસવી પડહી.

આસણિ જોર ચુપૈ નહ જોર ।
 જોર ન મગણ વેળ ન જોર ।
 જોર ન જીવણિ મરણિ નહ જોર ।
 જોર ન રાજિ માલિ મતિ સોર ।
 જોર ન સુરતી ગિઆની ઘીચારિ ।
 જોર ન જુગતી છુટૈ સંસાર ।
 જિસુ હથિ જોર કરિ વેલૈ સોર ।
 નાનક ઉતમુ નીચુ ન કોઈ

॥ ૩૩ ॥

શબ્દાર્થ

તેતીસવી=તેત્રીસમી આખણિ=કહેવાય નહિ ભેર=શક્તિ ચુપૈ=ચૂપ થતા. મગણુ=માગવાની દેણુ=આપવાની જીવણિ=જીવને મરણિ=મરણે રાજિ=રાજ્યે. માલિ=ધને મનિ સોર=મનમા ઉત્તેજન કરવાની સુરતી=ચાને ગિઆનિ=જ્ઞાને ઘીચારિ=વિચાર, તથા જુગતિ=યુક્તિ, કપાય છુટૈ સ સાર=સ સારથી છૂટાય જિસુ=જેના હથિ=હાથે કરિ વેલૈ=કરી જુઓ સોર=તે ઉતમુ નીચુ=ઉત્તમ, અધમ ન કોઈ=કોઈ નથી

જાવાનુવાદ.

બોલવાની શક્તિ નહિ, મૌન ધારણ કરવાનું બળ નહિ. પ્રાર્થનાની શક્તિ નહિ, દાનની શક્તિ નહિ. જીવને મરણે કાંઈ શક્તિ નહિ રાજ્ય, ધન, મન ઉત્તેજનાની કાંઈ શક્તિ નહિ. ધ્યાન જ્ઞાન ચર્ચાની કંઈ શક્તિ નહિ. સ સાર ત્યાગની યુક્તિની (વેરાગ્યની) શક્તિ નહિ. જે કોઈની શક્તિ હોય તો તે પ્રયોગ કરી જુઓ કે નાનક! આપણી ધન્યાથી ઉત્તમ અધમ કોઈ બનતું નથી. ૩૩

(૧) “દેણુ ન ભેરુ” આપવાની પણ કંઈ શક્તિ નથી એ રીતે અર્થ પણ કરે છે.

(૨) “મનિ સોરુ ” કોઇ કોઇ એને રાજમાલનું વિશેષણ કરે છે, કહે છે, રાજમાલ જેવા જેઓ મનમાં તર્ક બાધે છે.

(૩) નાનક કહે છે: તે જેને ઉત્તમ કહે તે ઉત્તમ અને જેને નીચ ગણે તે નીચ. અમારા ઉત્તમ નીચ કહેવાથી કોઇ તે પ્રકારે થતું નથી.

(૪) “જિસુ હથિ ભેરુ ” એ પંક્તિનો અર્થ દ્રુમ સાહેબે કયો છે: પરમેશ્વર, જેના હાથમા શક્તિ છે, તે રચના કરી પોતે બુદ્ધ છે.

ચોતીસવી પડદી.

રાતી રતો ચિતી ઘાર ।

પવણ પાણિ અગની પાતાલ ।

તિસુ વિચિ ધરતી થાપિ રક્ષી ધરમસાલ ।

તિસુ વિચિ જીઅ જુગતિ કે રગ ।

તિનકે નામ અનેક અનન્ત ।

કરમી કરમી હોઈ વીચાર ।

સચ્ચા આપિ સચ્ચા દરબાર ।

તિથૈ સોહનિ પંચ પરવાણ ।

નદરી કરમિ પવૈ નોસાણ ।

કચ પકાઈ ઉંથૈ પાઈ ।

નાનક ગઈઆ જાપૈ જાઈ

॥ ૩૪ ॥

શબ્દાર્થ.

ચોતીસવી=ચોતીસમી રાતી=રાત્રિ, દિન રાત્રિ રતી=ઋતુ ચિતી=તિથિ
વાર=વાર પવણ=પવન. પાણી=પાણી અગની=અગ્નિ પાતાલ=પાતાળ
તિસુ=તેની વિચિ=વચ્ચે ધરતી=પૃથ્વી થાપિ=સ્થાપિત કરી રખી=રાખી
છે ધરમસાલ=દેવમન્દિર જીઅ=જીવ. જુગતિ=પ્રકાર, વિધિ, રગ=બ્યવે-

હાર તિનકે=તેઓના. કરમી=કર્મ હોઈ=થશે વીચાર=વિચાર સચા આપિ=આપ સત્ય સચા દરબાર=તેમનો દરબાર, ન્યાયમંદિર, સત્ય તિથે=તેથી. સહનિ=સોભાયમાન પય પરવાણુ=પાય જન પ્રમાણિત નહરી=કૃપાદક્ષિમા કરમિ=કર્મના પવે=પડે નીસાણુ=ચિન્હ કય=કાચુ. પકાઈ=પાકુ ઉથે=ત્યા પાઈ=પમાય. ગઈઆ=ગયે. જપે=જપયુ જઈ=જશે.

ભાવાનુવાદ.

દિનરાત્રિ, ઋતુ, તિથિ, વાર, વાયુ, જલ, અગ્નિ, પાતાળ એ કાળ અને દેશમા પૃથ્વીને દેવમંદિરરૂપે સ્થાપિત કરી રાખી છે તે પૃથ્વીમા નાના પ્રકારના જીવો નાના પ્રકારના બ્વહાર કરે છે. તેઓના નામ અનેક અનંત પ્રકારનાં છે કર્મ અનુસાર તેઓના વિચાર થશે. પરમેશ્વર તમે જ સત્ય, તમારો દરબાર સત્ય તે દરબારે પ્રમાણિત સાધુઓ શોભા પામે ભગવાનની કૃપા પ્રત્યેક કાર્યને ચિન્હિત કરે તે દરબારમાં કોણ કાચુ અને કોણ પાકુ વા કોતુ કામ સાફ વા મન્દ તેના નિર્ણય થાય નાનકે કહે છે ત્યા ગયે તે જાણી શકાય. ૪૪

(૧) બધો ઉપદેશ આપી નાનકદેવ ઉપસહારમા પાંચ ખંડ આ લૌકિક અને આધ્યાત્મિક જગતના વિભાગ કરી કહે છે. ૧. ધર્મખંડ. ૨. જ્ઞાનખંડ, ૩. આનંદખંડ ૪. કૃપાખંડ ૫. સત્યખંડ. ધર્મખંડ આ પૃથ્વી જેને દેવમંદિર રૂપે ભગવાને કાલ અને સ્થાન (Time and Space) માં સ્થાપન કરી છે. રાત્રિ શબ્દમા દિનરાત્રિ સમજવાતું. પાતાળ શબ્દમા આકાશ, પાતાળ બે સમજાય.

(૨) “ કરમી કરમી હોઈ વીચારુ ” કર્મ કરતા કરતા જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ થાય એમ પણ કોઈ અર્થ કરે છે.

(૩) “ નહરી કરમિ થવે નીસાણુ ” કર્મ ઉપર કૃપા રૂપી ચિન્હ પ્રકાશિત થાય.

(૪) શેષ બે પંક્તિના અર્થ દ્રુમ સાહેબે બીજા કરતા કંઈ બુઢા કર્યા છે. તે કહે છે કે, ત્યારે અપરિપક્વ બંધ પરિપક્વ થાય અને તે સ્થાન કેવું છે તે ત્યાં ગયેથી ખબર પડે.

પૈતસિવી પડદી.

ધરમલહ કા પહો ધરમુ ।

ગિઆનલંહકા આલહુ કરમુ ।

કેતે પવળ પાળી બૈસન્ટર કેતે કાન મહેસ ।

કેતે વરમે ઘાઢતિ ઘઢીઅહિ રૂપ રગ કે વેસ ।

કેતીઆ કરમભૂમી મેર કેતે કેતે ધ ઉપદેસ ।

કેતે હન્દ ચન્દ સૂર કેતે કેતે મંહલ દેસ ।

કેતે સિધ બુધ નાથ કેતે કેતે દેવી વેસ ।

કેતે દેવ દાનવ મુનિ કેતે કેતે રતન સમુન્દ ।

કેતીઆ સ્થાળી કેતીઆ ઘાળો કેતે પાત નરિન્દ ।

કેતીઆ સુરતી સેવક કેતે નાનક અન્તુ ન અન્તુ ॥૬૫॥

શબ્દાર્થ.

પૈતસિવી=પાત્રીસમી. ધરમખડકા=ધર્મભૂમિના એહો=આ
ધરમુ=ધર્મ ગિઆનખડકા=જ્ઞાનભૂમિનો આખડુ=કહું છું કરમુ=કર્મ
કેતે=કેટલાય પવણુ=પવન પાણી=પાણી બૈસન્ટર=અગ્નિ કેતે=કેટલાય
કાન=કુંજ મહેસ=મહેશ, શિવ. બરમે=બ્રહ્મા ઘાઢતિ=સૃષ્ટ ઘડીઅહિ=બંડે
છે રૂપ=રૂપ રગ=વસ્ત્ર વેસ=વેશ, આકાર કેતિઆ=કેટલાય કરમ-
ભૂમિ=કર્મભૂમિ મેર=સુમેર કેતે=કેટલાય ધ્રુ=ધ્રુવ ઉપદેસ=ઉપદેશ કરે
છે ઇન્દ્ર=ઇન્દ્ર ચન્દ્ર=ચન્દ્ર સૂર=સુરગણ મંહલ=ભૂમિ ડલ દેસ=દેશ
સિધ=સિદ્ધ પુરુષ બુધ=બુદ્ધ નાથ=યોગી દેવી=દેવી વેસ=વેશ રતન=રત્ન
સમુન્દ=સમુદ્ર કેતીઆ=કેટલાય ઘાળી=ખાણ ખાણી=વાણી, શબ્દ
પાત=પતિ નરિન્દ=નરેન્દ્ર સુરતી=ધ્યાન સેવક=સેવક

ભાવાનુવાદ.

ધર્મભૂમિના ઉપયુક્ત નિયમ ઉપર કહી ગયા જ્ઞાનખંડનું કાર્ય શુ તે કહે છે તે સ્થાને કેટલાય પવન, જલ, અગ્નિ છે; કેટલાય કૃષ્ણ અને મહેશ છે કેટલાય બ્રહ્મા સૃષ્ટ યર્ધ સૃષ્ટિકાર્યમા નિરત, નાના પ્રકારના રૂપ અને વર્ણના આકાર ધરે છે કેટલીય કર્મભૂમિ અને સુમેરુ રચ્યા છે, કેટલાય ધ્રુવ ઉપદેશ કરે છે કેટલાય ઇન્દ્ર, ચન્દ્ર, સુરગણ કેટલાય ભૂમડલ કેટલાય દેશ રચ્યા છે કેટલાય સિદ્ધ, બુદ્ધ કેટલાય નાથ યોગી, કેટલીય દેવીઓ છે કેટલાય દેવ, દાનવ, મુનિયો કેટનાય, રત્ન અને રત્નાકર સમુદ્ર કેટલાય, કેટલીય ખાણો, કેટલાય શાસ્ત્ર વાણી, કેટલાય રાજા નરેન્દ્ર કેટલાય ધ્યાની, કેટલાય સેવક, કેટલાય જે છે, નાનકે કહે છે, નાનકે કહે છે, તેનો અન્ત નથી. અન્ત નથી. ૩૫

(૧) ધર્મખંડ. પૃથ્વીમા પરિમિત વસ્તુ ભોધ શકાય. જ્ઞાન ઉર્જાવલ થયે સમભાય કે બધુ અનંત છે. એ જ જ્ઞાન-ખંડનું વિશેષત્વ.

છત્તીસવી પઢડી.

ગિજાન સંઢ મહિ ગિજાનુ પરચડુ ।

તિથે નાદ વિનોદ કોઢ અનન્દુ ।

સરમ સંઢકી બાળી રૂપુ ।

તિથે ઘાઢનિ ઘડીપે બહુતુ અનુપ ।

તાકીઆ ગલા કથીઆ ના જાહિ ।

જે કો કહે પિઠે પહુતાઈ ।

તિથે ઘડીપે સુરતિ મતિ મનિ બુધિ ।

તિથે ઘડીપે સુરા સિધાકી સુધિ

॥ ૩૬ ॥

શબ્દાર્થ.

છત્તીસવી=છત્તીસમી મહિ=મા પરચડુ=પ્રચડ તિથે=ત્યા નાદ=શબ્દ બિનોદ=વિનોદકારી કોઢ=કોટિ અનન્દુ=આનંદ. સરમ=સમભા, વિનચ.

અમ, સ્મરણ, આનંદ ખડકી=ખડની બાણી=વાત રૂપુ=દર્શન. ધાડતિ=ધરીને
ધરીએ=ધડે બહુતુ=ધણા. અનુપ=અનુપમ સામગ્રી. તાકીઆ=તેમના
ગલા=વાત. કથીઆ=કહી ના બહિ=ભય નહિ જે કો=જો કોઈ કહે=કહે.
પિછે=પાછળથી પછતાઈ=પસ્તાય ધરીએ=ઉત્પન્ન છે સુરતિ=ચિન્તા
મતિ=મત સુરા=સુરગણની સિધાકી=સિદ્ધની સુધિ=શુદ્ધિ વા જ્ઞાન

ભાવાનુવાદ.

જ્ઞાનખડમા જ્ઞાન પ્રયત્ન પ્રતાપ યુક્ત છે ત્યા વિનોદકારી
સંગીત અને કેટિ કેટિ આનંદ મળે, એ આનંદખડનુ વાણી
રૂપ (દર્શન) લક્ષ્યે. ત્યા અનેક અનુપમ રૂપ રચાયેલા છે તે
દર્શનની વાત વાંચમાં કહી ભય નહિ જે કોઈ કહેવાનો પ્રયત્ન કરે
તો કંઈ બોલાયુ નહિ માની પાછળથી પસ્તાય ત્યા ધ્યાન, મત,
મન, બુદ્ધિ ઉત્પન્ન છે, ત્યાં સુરગણ ઉત્પન્ન થયા છે ત્યાં સિદ્ધ
પુરુષોનો પવિત્રતાનો ચૈતન્ય ભાવ ઉત્પન્ન છે ૩૬

(૧) પ્રદક્ષાજ્ઞાનની પછી પ્રદક્ષાનંદ થાય એનું નામ
“સ્રમખડ”. જ્ઞાનખડમા આનંદનો આરંભ થાય આનંદ
ખડમા સૌન્દર્ય બેવાય ધર્મખડનું વકતવ્ય એ કે જગત-
મા પ્રકૃતિમા જીવમા ભગવાન સત્યરૂપે અવસ્થિત છે.
જ્ઞાનખડનું વકતવ્ય એ કે અનંત ભાવે ભગવાનને બાણવા.
આનંદખડનું વકતવ્ય એ કે ભગવત રૂપનું દર્શન કરવું.

સંત્રીસવી પઝઢી.

કરમ ચંદકી ઘાળી જોર ।
તિથે દોર ન કોઈ દોર ।
તિથે ક્રોધ મહાબલ સૂર ।
તિન મહિ રામુ રહિઆ મરપૂર ।
તિથ સીતો સીતા મહિમા માહિ ।
તાકે રૂપ ન કથને જાહિ ।
ના ઝંદિ મરહિ ન ઠાગે જાહિ ।

ਜਿਨਕੈ ਰਾਮੁ ਬਸੈ ਮਨ ਮਾਹਿ ।
 ਤਿਥੈ ਭਗਤ ਬਸਹਿ ਕੇ ਲੋਭ ।
 ਕਰਹਿ ਅਨਨ੍ਦੁ ਸਚਾ ਮਨਿ ਸੋਹ ।
 ਸਚ ਲਡ ਬਸੈ ਨਿਰਕਾਰ ।
 ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਖੈ ਨਦਰਿ ਨਿਹਾਲ ।
 ਤਿਥੈ ਲਡ ਮੰਡਲ ਵਰਮੰਡ ।
 ਜੇ ਕੋ ਕਥੈ ਤ ਅਨ੍ਤ ਨ ਅਨ੍ਤ ।
 ਤਿਥੈ ਲੋਭ ਲੋਭ ਆਕਾਰ ।
 ਜਿਵ ਜਿਵ ਹੁਕਮੁ ਤਿਥੈ ਤਿਵਕਾਰ ।
 ਵੇਖੈ ਬਿਗਸੈ ਕਰਿ ਬੀਚਾਰ ।
 ਨਾਨਕ ਕਥਨਾ ਕਰਹਾ ਸਾਰ ॥ ੩੭ ॥

ਸ਼ਾਬਦਾਰਥ.

ਸੈਧੀਸਥੀ=ਸਾਧਤ੍ਰੀਸਥੀ ਕਰਮਭਭਤੀ=ਕਰਮਭਭਤੀ, ਦਥਾਭਭਤੀ
 ਆਭੀ=ਕਥਾ ਭੇਡ=ਸ਼ਕਤਿ ਤਿਥੈ=ਤ੍ਵਾ ਛੋਡ=ਘੋਲ ਨ ਛੋਢ=ਛੋਢਨੇ ਨਹਿ
 ਭੇਧ=ਧੋਖਾ ਮਛਾਭਭ=ਮਛਾ ਭਭਵਾਨ ਸੁਰ=ਸੁਰ ਤਿਨ ਮਛਿ=ਤੇਯੋਮਾ
 ਰਾਮੁ=ਪਰਮਾਤਮਾ ਰਹਿਯਾ=ਏ ਭਰਪੂਰ=ਭਰਪੂਰ, ਪੂਰ੍ਣੁ ਸੀਤਾ=ਸੀਤਾ, ਯਾਨ੍ਤਿ
 ਸੀਤਾ=ਸਿਕਤ ਥਠਿ ਏ ਮਛਿਮਾ=ਮਛਿਮਾ ਮਾਛਿ=ਮਾ. ਮਰਛਿ=ਮਰੇ ਕਾਯੇ
 ਮਛਿ=ਭਯਾਯ ਜਿਨਕੈ=ਯੋਯੋਨਾ ਰਾਮੁ ਵਸੈ=ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਾਸ ਕਰੇ ਏ ਮਨ
 ਮਾਛਿ=ਮਨਮਾ ਭਯਤ ਭੋਯ=ਭਕਤੀ ਵਸਛਿ=ਵਾਸ. ਕਰਛਿ=ਕਰੇ ਏ ਆਨੰਦੁ=
 ਆਨੰਦ ਸਥਾਮਨਿ=ਸਤ੍ਵ ਮਨੇ ਸੋਘ=ਤੇ ਸਥ ਘਡ=ਸਤ੍ਵ ਘਡੇ ਵਸੈ=ਵਾਸ
 ਕਰੇ ਏ ਨਿਰਕਾਰ=ਨਿਰਕਾਰ (ਭਭ) ਕਰਿ ਕਰਿ ਵੇਯੈ=ਸੁਭਿ ਕਰੀ ਭਯੇ
 ਨਦਰਿ=ਦ੍ਰੁਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਿ ਦ੍ਰਾਸ ਨਿਹਾਲ=ਦ੍ਰੁਪਾਯ ਤਿਥੈ=ਤ੍ਵਾ ਘਡ=ਭਯਭ ਮਭਲ=ਭੁ-
 ਮਭਲ ਵਰਘਡ=ਭਭਾਭਭ. ਨੇ ਛੋ=ਭੇ ਛੋਢ ਕਥੈ=ਕਛੇ ਤ=ਤੇਨੇ ਅਨੰ=ਅਨੰਤ
 ਨ ਅਨੰਤ=ਅਨੰਤ ਨਥੀ ਭੋਯ ਭੋਯ=ਭੁਵਨ ਭੁਪਰ ਭੁਵਨ ਆਕਾਰ=ਸੁਭਿ
 ਜਿਵ ਜਿਵ=ਯੋ ਯੋ ਪ੍ਰਕਾਰੇ ਹੁਕਮੁ=ਆਦੇਸ਼ ਤਿਵੈ ਤਿਵ=ਤੇ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰੇ ਕਰਿ=ਕਾਰਥੰ
 ਵੇਯੈ=ਭਯੇ ਬਿਗਸੈ=ਵਿਕਸਿਤ, ਆਨੰਦਿ ਯਾਯ ਕਰਿ ਵੀਯਾਛੇ=ਵਿਯਾਰ ਕਰੀਨੇ
 ਕਥਨਾ=ਕਛੇਭੁ ਕਰਹਾ=ਕਛੇਭੁ ਸਾਰ=ਭੋਭਵਤੁ

ભાવાનુવાદ.

કૃપા ખડતી કથા સખળ છે, ત્યા ખીજ કોષ્ટને પણ પ્રવેશનો અધિકાર નથી ત્યા મહા બળવાન ચોદ્ધાઓનો (જેઓએ જગત જીત્યું છે તેનો) વાસ છે તેઓમા ભગવાન ભરપૂર ભર્યા છે. ત્યા ભગવત મહિમામા કેવળ શાન્તિ જ સીંચાઈ ગઈ છે તે શાન્તિનું રૂપ શબ્દોમા કશું જાય નહિ. જેઓના હૃદયે ભગવાન વાસ કરે છે તેઓનું મૃત્યુ થતું નથી, તેઓ કોષ્ટથી પણ ઠગાતા નથી. તે ભક્ત લોક; ત્યા ભક્તગણ વાસ કરે છે, તેઓ હૃદયાર્દ્ર સત્ય સ્વરૂપનો ઉપભોગ કરે છે સત્ય ખડે નિરાકાર અક્ષવાસ કરે છે. તે સૃષ્ટિ કરીને જીએ છે અને કૃપાદષ્ટિથી કૃતાર્થ કરે છે. ત્યા ખડ, ભૂમડલ, અક્ષાન્ડ, બધું જ વિદ્યમાન છે. જો કોષ્ટ કહેવા પ્રયત્ન કરે તો કહેશે કે તેનો અન્ત નથી, ત્યા ભુવન ઉપર ભુવન અને સકળ સૃષ્ટિ વિદ્યમાન છે, તેમનો જેવો જેવો આદેશ, તેમ તેમ થાય છે. તે જીએ છે, આનંદ કરે છે અને જ્ઞાન દાન કરે છે. રે નાનકે' સાર કથા કહેવી ધણી કઠિન છે. ૩૭

(૧) કર્મ શબ્દનો અર્થ કર્મ વા કૃપા. કર્મને ઉચ્ચ પદ આપવું કે કૃપાને ઉચ્ચ સ્થાને મૂકવી ? ગુરૂ નાનકે પહેલ પ્રથમ કૃપા ઉપર આધાર રાખતાં શીખવાડયું; એથી અમને લાગે છે કે તેમણે સત્ખંડની નીચે જ કૃપાખંડને સ્થાન આપ્યું છે. સત્યખંડે ખીજ જીવાત્માને કંઈ કાર્ય નથી. તે સ્થાને પ્રજ્ઞ પૂર્ણરૂપે વિદ્યમાન છે. તે ખંડે જીવને ભગવાન પોતાની કૃપા વડે લઈ જાય છે અને ભક્તને પોતાના સકલ આનંદના ભાગીદાર બનાવે છે. ભક્ત નાનકે કર્મ અને સેવાને આટલું ઉચ્ચ સ્થાન આપે એમ લાગતું નથી.

અઠતીસવી પડદી.

જતુ પાદારા ધીરજુ સુનિઆરુ ।
 અહરણિ મતિ વેદુ દયીઆરુ ।
 મહ સલા અગનિ તપ તાડ ।
 માંડા માડ અમૃતુ તિતુહાલિ ।
 ઘઢીએ સઘડુ સવી ટકસાલ ।
 જિન કડ નદરિ કરમુ તિન કાર ।
 નાનક નદરી નદરિ નિહાલ

॥ ૩૮ ॥

શબ્દાર્થ.

અઠતીસવી=આડત્રીસમી જતુ=ધન્દ્રિય જથ, સયમ પાદારા=સોનીની
 ડુકાન ધીરજુ=ધૈર્ય સુનિઆરુ=સોની અહરણિ=એરણુ, લોહખડ, જેના
 ઉપર (સોનુ) મૂકીને હથોડા મારે છે તે (Anvil) મતિ=મત,
 જ્ઞાન વેદુ=વેદ હથીઆરુ=હથોડી બહુ=ભય. ખલા=કૂંઠણી અગનિ=અગ્નિ
 તપતાહિ=તપસ્યાનો પ્રભાવ લાડા=વાસણ, પાત્ર. લાહિ=ભાવ અમૃતુ=અમૃત
 તિતુ=તેમના ડાલિ=રેડ ધડીઅ=તૈયાર કર સળદુ=શબ્દ, વાણી, શાસ્ત્ર-
 સચી=સત્ય, ટકસાલ=ટકશાળ. જિનકક=જેની ઉપર. નદરિ=કૃપાદષ્ટિ.
 કરમુ=કર્મ તિન કાર=તેમની નદરી=કૃપામય. નદરિ=કૃપાદષ્ટિ નિહાલ=
 કૃપાય' (કર)

ભાવાનુવાદ.

સયમ તે સોનાની ડુકાન; ધૈર્ય તે સોની, મન એરણુ અને
 વેદ હથોડી ભય કૂંઠણી અને તપસ્યા તે છે અગ્નિ પ્રેમતુ પાત્ર
 કરી તેમાં અમૃત રેડ, તેમ થયે સત્ય ટકશાળમાં સ્તોત્ર નિર્માણ
 થશે જેની ઉપર કૃપાદષ્ટિ થઈ છે, દયા જ તેઓનું જીવનકાર્ય
 છે. નાનક કહે છે હું કૃપામય' કૃપાદષ્ટિ કરી કૃતાર્થ કર ૩૮

(૧) શુરૂની વાણીને “ શબ્દ ” કહે છે. ટંકશાળમાં
 જેમ રૂપીઆ તૈયાર થાય, સોનીની ડુકાને અલંકાર થાય,
 તે રીતે સાધુસગતથી સાધુ વચન ઘડાય. તે સુવર્ણ-
 લંકારની સામગ્રીનું વર્ણન કર્યું. આ રીતે તે “ શબ્દ ”

દ્વારા ભગવાનની સ્તુતિ કર. સ્તુતિ કર્યોથી ભગવાનની કૃપા પામીશ. જેઓ ભગવત્ કૃપા પામે છે તેઓ ચૂપ બેસી રહી શકતા નથી. તેઓ બીજા પ્રતિ કૃપા કરે છે. તેઓનાં કાર્ય દયાભાવે પરિપૂર્ણ હોય છે. શેષ પંક્તિના ભિન્ન ભિન્ન અર્થ થાય.

(ક) તેઓને પરમેશ્વરે કૃપા દ્રષ્ટિ દ્વારા ભક્તિ વા જ્ઞાન-રૂપી કાર્યનું જ્ઞાન કર્યું છે. ગુરૂ નાનકે કહે છે. પરમેશ્વર એવો તો કૃપામય છે કે તેમની કૃપાથી હું મહા આનંદિત (કૃતાર્થ) થયો છું.

(ખ) જેઓના પ્રતિ ગુરૂ પરમાત્માની કૃપા ઊતરી છે તેઓ નિષ્કામ કર્મ પામ્યા છે. ગુરૂ નાનકે કહે છે તે કૃપાની વાતો શું કહું ? પરમાત્માની કૃપાથી ભક્ત પોતે કૃતાર્થ થેલા છે, અને બીજાને ઉપદેશ આપી કૃતાર્થ કરે છે.

(ગ) જેઓ જ્ઞાનદ્રષ્ટિ પામ્યા છે, તેઓનું કર્મકૃપા કરવી તે. નાનકે કહે છે: જ્ઞાનદ્રષ્ટિ સંપન્ન સાધુ ગુરૂષ્ પ્રહ્લદદ્રષ્ટિદાન કરી બધાને કૃતાર્થ કરી દે છે.

(ઘ) જેઓના પ્રતિ તેમની કૃપા હોય તેઓએ જ એ કૃપાને પ્રાપ્ત કરી છે. તે કૃપા શી ? એ જ કે પરમાત્મા કૃપામય કૃપાદ્વારા તેઓના પ્રતિ બુદ્ધિ

(ડ) જેઓ પ્રતિ ભગવાનની કૃપા તેઓ આ કાર્યે અર્થાત્ ટકશાળે શબ્દ ઘડવામાં નિયુક્ત થાય. અને પરમાત્માની કૃપાદ્રષ્ટિ લાભ કરી કૃતાર્થ થઈ બાય

(ચ) જેઓની ઉપર ભગવાનની કૃપાદ્રષ્ટિ, તેઓનું એ કાર્ય, જે પ્રાણને પરમાત્મામાં પરોવવો. ઉપર્યુક્ત શબ્દદ્વારા ગુરૂનાનકે કહે છે જે એ પ્રકારના કૃપાપ્રાપ્ત ભક્ત પોતાની કૃપા દ્વારા બધાને કૃતાર્થ કરે છે.

સલોક.

પવણુ ગુરુ પાણી પિતા માતા ધરતિ મહતુ ।
 દિવસુ રાતિ દુહ્ દાહ્ દાહ્આ જ્ઞેલૈ સગલ જગતુ ।
 ઘગિઆહ્યા ઘુરિઆહ્યા વાઘૈ ઘરમુ ઘૂરિ ।
 કરમી આપો આપણી કે નેઢૈ કે ઘૂરિ ।
 જિનિ નામુ ધિઆહ્યા ગપ મસકતિ ઘાલિ ।
 નાનક તે મુલ્હ ઉજલે કેતી છુટી નાલિ ॥

શબ્દાર્થ.

સલોક=શ્લોક પવણુ=પવન ગુરુ=ઉપદેશ પાણી=પાણી પિતા=પિતા-
 માતા=માતા ધરતિ=પૃથ્વી મહતુ=મહાન દિવસુ રાતિ=દિન રાત દુહ=બે.
 દાહ દાહઆ=ચાકર અને ચાકરની ખેલે=ખેલાવે છે, રમાડે છે સગલ=સકળ.
 જગતુ=જગત ચ ઘિઆહ્યા=સાર કર્મ ઘુરિઆહ્યા=ખોદુ કર્મ વાઘૈ=વાઘ,
 ઊચરે ઘરમુ=ધર્મની, પરમેશ્વરની હૂરિ=હંતરમા, સ નિધાને કરમી=કર્મ
 પ્રમાણે આપો આપણી=આપો આપ કે=કોઈ નેડૈ=નિકટ કે હૂરિ=કોઈ દૂર
 જિનિ=જેઓએ નામુ ધિઆહ્યા=નામ ધ્યાન કર્યું છે જએ=પાર જિતયા છે
 મસકતિ=કલેશ ઘાલિ=પરિશ્રમદ્વારા અતિક્રમ કરી તે=તેઓના મુખ
 ઉજલે=મુખ ઊજળા છે કેતી=કેટલાય છુટી=છૂટે છે નાલિ=સાથે.

ભાવાનુવાદ.

પવન ઉપદેશ, જલ પિતા, પૃથ્વી મહોટી માતા, દિવસ
 અને રાત તે બે ચાકર ચાકરણુ જગતને ખેલાવે છે સારા અને
 ખોટા કર્મને ધર્મની સનિધે દોરીને લવાય છે. કર્મ અનુસાર આપો
 આપ કોઈ નિકટ કોઈ દૂર થઈ જાય છે. જેઓએ નામ ધ્યાન કર્યું
 છે તેઓના બધા કલેશ જતો રહ્યો છે

રે નાનક ! તેઓના મુખ ઊજળા, કેટલાય લોક
 તેઓની સાથે પરિત્રાણુ પામ્યા છે

(૧) મેકોલિક સાહેબે લખ્યું છે જે આ શ્લોક ગુરુ
 નાનકનો રચેલો નથી. દ્વિતીય ગુરુ અગદેવે આ રચ્યો છે
 એ પ્રમાણે સીખો માને છે.

જપજી સાર.

બીજા મંત્રમાં એક નિરાકાર પરમેશ્વરની સ્તુતિ છેઃ એક
ઓંકાર 'સત્યનામ, કર્તા-પુરુષ, નિર્ભય, નિર્વેગ' અકાલ મૂર્તિ,
અયોનિ, સ્વયંભૂ શુદ્ધ આનંદ ' તમારો જાપ કરે છું, તમે આદિ-
સત્ય, યુગાદિ સદા વર્તમાને સત્ય અને ભવિષ્યમાં સત્ય.

૧. ચિન્તન કરતા તમે મળો નહિ અને ચૂપ થઈ રહેતા ય
મળો નહિ કિન્તુ આત્માની ક્ષુધા ન મટે સમસ્ત પૃથ્વીનો ભાર
માથે ઉપાડતા પણ ના મટે. ત્યારે કેમ કરી સત્યને મેળવાય, અને
અનૃત સાચેનો સબન્ધ દાખી શકાય ? નાનક આ પ્રશ્ન કરી તેનો
ઉત્તર આપે છે કે હુકુમ અનુસારે ચાલવાથી તેમ થઈ શકે, અને
તે હુકુમ પ્રત્યેકના અંતરે લખેલ છે

૨. એ હુકુમથી બધું થાય. બધું એ હુકુમમાં સમાય. કોઈ
તેની બહાર નથી જે હુકુમ જાણે છે તે સ્વને તજે છે. " અહ-
ભાવ તેને રહે નહિ "

૩. શક્તિ હોય તો પરમેશ્વરના શુભગ્ન કરો. તેની સ્તુતિ
વદના કરો પણ એમ માનશો નહિ કે આ ઉપાયથી તેને વશ કરીશ
તે એવંછાથી બધું કરે છે અને મનુષ્યાત્મામાં સ્વતઃ સ્ફુરણ કરે છે.

૪ પરમાત્મા સત્ય ! તેનું નામ સત્ય ! તેની સ્તુતિ કરતા
પ્રાણમાં અપૂર્વ ભાવનો સચાર થાય છે તેની કથા, તેની વાત,
કેમ થઈ શકે ? શું કરિયે તો તેને સતોષ દરાય ? અમૃત વેળાએ,
અહાં મુહૂર્તે તેના મહિમાનું ધ્યાન કરો. કર્મ કરવાથી સન્માન
મળે, પણ મુક્તિ તો તેની કૃપાદારા જ. એટલું સમજ કે ભગવાન
સર્વમય સત્યરૂપે છે. તેની કૃપા થાતા તેને પમાય.

૫. તે નિરાકાર પરમેશ્વરનું સ્થાપન ન થઈ શકે. તેની કલ્પના
કરી જાય નહિ, તે સ્વપ્રકાશ. જેઓ તેની સેવા કરે છે તે સમાનિત

ચાય છે. નાનક કહે છે તે ગુણનિધાનના ગુણગાન કરે, તેનો મહિમા શ્રવણ કરે, અને ચિત્તમા પ્રેમ કરે; સકલ દુઃખ દૂર થશે અને સુખ મળશે. તે ગુરૂના ગુરૂ પરમ ગુરૂથી શબ્દ, વેદ, દેવતાદિ ઉત્પન્ન થાય છે અર્થાં તેનામાં અવસ્થિત છે. તેને જાણીએ તો પણ કહી શકાય નહિ તે શબ્દથી અગોચર છે. તે ગુરૂ એક વાત સમજાવી દે છે કે સકળ જીવનો દાતા એક માત્ર તે છે રખે આપણે તેને બૂલી જઈએ.

૬ તેને પ્રાણમા ધાર્યા વિના બહારનું સ્થાન, તીર્થ પર્યટન બધું વૃથા. જે તેની કૃપા ન મળે તો સમગ્ર સૃષ્ટિ લઇને પણ શું કરે ? મનમા સમસ્ત રત્ન છૂપાયેલા છે તેની પ્રાપ્તિ એક પરમ ગુરૂની શિક્ષાવડે ચાય. તે ગુરૂ પોતે જ એક વાત શીખવે છે જે સકળ જીવના દાતા તે. રખે આપણે તેને બૂલી જઈએ.

૭ ચાર યુગમા દશગણ આયુષ્ય હોય, સંસારમા મહાયશ અને કીર્તિ મળી હોય, અધામા પ્રથસા મળે તથાપિ, ભગવાનની કૃપા પ્રાપ્ત ન કરાય તો બધું જ નથી એમ સમજવું મનુષ્ય ગમે તેવો મ્હોટો હોય તોય તે કીટની અપેક્ષાએ તુચ્છ છે જે પોતે અપરાધી હોય તે જ તેને દોષ આપે. નાનક કહે છે એક ભગવાન જ નિર્ગુણને ગુણ આપે અને ગુણવાનને વધારે ગુણસમ્પન્ન કરે, એવો કામ નથી જે ભગવાનને ગુણ આપી શકે.

૮ નામશ્રવણનું માહાત્મ્ય કહે છે, નામ શ્રવણ કરવાથી મહા-પુરૂષો થયા છે નામશ્રવણથી પૃથ્વી આકાશ પાતાળ અને લોક લોકાન્તગ્નો મર્મ સમજાય છે. નામ શ્રવણ કરતા મૃત્યુવ્રજાથી બચાય છે. નાનક કહે છે ભગેતો નામ શ્રવણ કરી નિરંતર આર્નદ-મા રહે છે અને નામશ્રવણે જ દુઃખ અને પાપ નાશ થાય છે.

૯. નામ શ્રવણે બીજું શું શું ચાય તેનો ઉલ્લેખ કરે છે; નામ શ્રવણે જ ઇન્દ્ર, ઐશ્વા, અને મહેશ નિજ નિજ પદ પામ્યા છે. નામ શ્રવણે જ મર્યાદાપ્રાપ્તિ થાય છે. અને વેદ સ્મૃતિ અને અપરાપર

શાસ્ત્ર સમજાય છે, શારીરિક અને માનસિક તત્ત્વ સમજાય છે. નાનક કહે છે: ભક્તો એને લીધે જ હમેશા આનંદ રહે છે અને દુઃખ કે પાપ તેમને સ્પર્શ કરતા નથી

૧૦. શ્રવણનું બીજું પણ ૧૭ છે કે સત્ય, સંતોષ અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય, તીર્થ સ્નાનનું ફળ મળે, વારવાર શાસ્ત્રપાઠ કરવાનું ફળ પણ નામ શ્રવણ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય, અને સહજે ભગવાનનું ધ્યાન થાય એ જ કારણથી ભક્તો સર્વદા પ્રસન્ન તથા કલેશ અને પાપથી મુક્ત રહે છે.

૧૧ નામશ્રવણે શુણના સમુદ્ર ભગવાનમા અવમાહન સ્નાન થાય. નામશ્રવણે પીર બાદશાહ ઉચ્ચપદ પામ્યા છે. આધિના પથ પામ્યા છે, અસંભવિત તે સંભવિત થાય છે એને લીધે નામશ્રવણ કરી ભક્તો સદા વિકસિત અને દુઃખ પાપથી વિમુક્ત થાય છે.

૧૨ નામગાનનો મહિમા કહીને નામશ્રવણનું માહાત્મ્ય વારંવાર સમગ્રવ્યું હવે મનનની શક્તિ વર્ણવે છે.

મનનની વાત કહી જાય નહિ. જો કોઈ કહે તો હાર પામે અને કહે કે એમ કરવા કેમ ગયો? કાગળ કલમે લખ્યું જાય નહિ, મને મને વિચાર કરો પ્રભુનું નામ નિરંજન કોઈ કોઈ મનુષ્ય તેનું મનન કરી જાણે, બધા કરી શકે નહિ

૧૩ મનન ક્રમતા મન યુદ્ધિ જામત થાય, સકલ ભુવનનું જ્ઞાન થાય મનનથી બધા સતોપથી હારી જતાં બચાય યમ સાથે મૃત્યુ લોકે જવું ન પડે અહા ! પ્રભુનું નામ નિરંજન કોઈ કોઈ એવા છે કે જોઓ એનું મનન કરી જાણે

૧૪ મનન કરતા ધર્મપથમા બાધા વિધન રહે નહિ. મનન-કારી સન્માનિત થઈ લોકોમા પ્રસિદ્ધ થાય. મનનના બળે ધર્મ-યોગથી ભ્રષ્ટ થતા બચે એટલું જ નહિ, પણ ધર્મ સાથે સંબધ થાય. પ્રભુનું નામ નિરંજન, કોઈ કોઈ બંધિત જ તેનું મનન કરી જાણે.

૧૫. મનનના બળે મોક્ષદાર પ્રાપ્ત થાય; પોતે એકલો જ નહિ, પણ સમસ્ત મંડળી અને પરિવારને લઈ જઈ શકે; ગુરુ પોતે તારે અને શિષ્યને તારે; મનન કરવાથી વારે વારે જન્મ પ્રહણ્ય કરી મુક્તિની ભિક્ષા માગતા ભમવું ન પડે. અહા ! એવા નિરજન નામનું કોઈ કોઈ મનન કરી જાયે.

૧૬. સાધુ પુરુષો ભગવાનનું મનન કરે અને પ્રભુના દરબાર-મા સોભિત થાય. તેઓ ભગવત્ ધ્યાને જ નિયુક્ત રહે, એ શિવાય બીજું શું ચર્ચ શકે ? તેના કાર્ય અસંખ્ય, ગણના થાય નહિ. સત્ય પવિત્ર ધર્મ દ્વાથી ઉત્પન્ન થયો છે; ભગવાન સૂત્રધાર બનીને સતોપશ્ચી સૂત્રદ્વારા બધાને ધરી રાખે છે અને જણાવે છે. આ વાત જે સમજે છે તે સત્ય ધર્મ સમજે છે. લોકો કહે છે કે આ સૃષ્ટિ બળદ ઉપર અવસ્થિત; વળી તે બળદ કેની ઉપર પ્રતિષ્ઠિત ? વળી તેની નીચે શું છે ? એમ વિચાર કરવાથી શું વળે ? કદિ પાર આવે નહિ એ બધી વાત કોણ લખી શકે ? કોણ વર્ણવી શકે ? કેટલી શક્તિ ? કેવું તેનું સૌન્દર્ય ? કેવી તેની દયા ? એ કંઈ લખવાની વસ્તુ નથી. એક ઇચ્છા દ્વારા તે ઉત્પન્ન કરે છે અને ધરી રાખે છે. હું શું કહી શકું ? હું તો અતિ તુચ્છ છું. તેના ચરણમા સપ્રદાનને પણ યોગ્ય નહિ હે પ્રભુ ! તું જે કરે તે બહુ; હે દેવતા ! તું જમત જીવન્ત નિરાકાર

૧૭ અસંખ્ય જપ, અસંખ્ય ભાવ, અસંખ્ય પૂજા, અસંખ્ય તપસ્યા, અસંખ્ય ગ્રંથ, અસંખ્ય વેદપાઠી, અસંખ્ય યોગી, અસંખ્ય વૈરાગી, અસંખ્ય ભક્ત, અસંખ્ય દાતા, અસંખ્ય સત્યવાદીઓ, અસંખ્ય શરવીરો, અસંખ્ય મુનિ થયા છે. છતાં તારી જે ઇચ્છા તે જ અમારે માટે સારૂ છે. તું નિરાકાર પ્રભુ સદા વિરાજિત.

૧૮. અસંખ્ય સારા માણસો જ નહિ, અસંખ્ય ખરાબ લોક પણ છે, તે નિરર્થક નિન્દા કરી પારકો ભાર માથે ઉપાડે છે. નાનકે કહે છે હુંય નીચ, હું એક નિમિષ માત્ર તમારામા આત્મ સમ-

પૈણુ દરી શક્યો નહિ તુ જે કરે તે બહુ. સર્વદા અમારી પાસે નિરાકાર છતા પ્રકાશિત રહે

૧૯. અસખ્ય નામે અસખ્ય સ્થાને અસખ્ય લોક રહ્યા છે. અસખ્ય અસખ્ય બોલતાં માથુ ભમી જાય. અક્ષર દ્વારા તમારું નામ અને ગુણ-ગાન થાય. તેથી જ અમારું લખાણ અમારી ભાષામાં, અમારા અદૃષ્ટની વાત પણ તેમાં લખાય છે. તમે જેવી આજ્ઞા કરો તેમ થાય. જે થાય છે તેનું એક નામ આપો છો, નામ વિના કોઈ વસ્તુ નથી. તમારા મહિમાને જ્ઞાનદ્વારા કોણ સ્વાધીન કરી શકે? હું તો અતિવચ્છ છું, ઉપહારયોગ્ય જરા પણ નથી; જે કરો તે બધુંય સારું તું જામત જીવન્ત નિરાકાર દેવતા.

૨૦. પવિત્ર ન થતાં કંઈ થઈ શકે નહિ તે વિશે કહે છે; સરીર મલિન થતા જળથી, વસ્ત્ર મલિન થતા સાબુથી ધોવાય; એવી રીતે મન મલિન થતા નામ દ્વારા પવિત્ર કરાય. માત્ર શબ્દ બોલવાથી કંઈ થાય નહિ. પોતપોતાના કર્મનું ફળ ભોગવવું જોઈએ. નાનક કહે છે આ સસારે આગમન અને અહિંથી પ્રસ્થાન ભગવાનના આદેશો જ થાય છે.

૨૧. બહારના તીર્થ કરવાથી, તપસ્યા કરવાથી, દયા કરવાથી, જે કંઈ માન મળે, અને આતર તીર્થે પવિત્ર થઈ સ્નાન કરતા અવણી મનનથી અને તમારા પ્રતિ પ્રેમ કરવાથી જે કંઈ ફળ મળે તે બધું તમારે ગુણે જ, અમારો કંઈ ગુણ નહિ. તમારી કૃપાથી જ ભક્તિ થાય. હે મગળ સ્વરૂપ ! હે આદિ ! હે બ્રહ્મ ! હે સત્ય ! હે શોભનીય મનોહર સુન્દર ! બોલો બોલો કયે વખતે આ સંકલ્પ સુન્દર જગત સરબુધ ? પડિતો જાણે નહિ, કાજીઓ જાણે નહિ, જાણું હોત તો નિજ નિજ શાસ્ત્રે, પુરાણે કુરાને લખી રાખત. જોગીઓ પણ જાણે નહિ; જોણે સૃષ્ટિ કરી છે તે જ જાણે જુદા જુદા લોક જુદી જુદી વાત કહે છે. બધા માને છે કે અમે સુચિત્ત ભગવાન મહાન, તેનું નામ પણ મહત્ત જે એમ માને કે બધુંય સ્વતઃ થયું છે તે આ પાંચે બહુ આગળ વધી શકે નહિ.

૨૨. આકાશ પાતાલ બધાના ખૂણે ખૂણા તપાસ્યાં. વેદ પુરાણ એક જ વાત કહે છે જે લખી ચકાય તો લખ્યું હોત. જે લખે તે પણ લખતા લખતા વિનાશ પામે. નાનકે કહે છે, તેને મહત્ત્વ કહેા; તે પોતે પોતાને જાણે.

૨૩. સ્તુતિ વદનાકારી વદના કરે છે, કિન્તુ તેમને કેટલે સુધી જાણે ? નદીનો પ્રવાહ સમુદ્રે જમ્મ પડે, પણ સમુદ્રને કાણ જાણે ? તું સમુદ્ર, તારી સપત્તિ પર્વત સમાન, અમે કીટના જેવા પણ નથી; અમે શું જાણીએ ?

૨૪. તું અનત, તારા ગુણોનો અંત નથી, એમ કહેવાથી અંત આવતો નથી. તારી કોઈ વસ્તુનો અંત નથી. તે જાણવા માટે ધણા માણસો વ્યાકુલિત છે, ધણા માણસો બહુ આરાધના કરે, તપસ્યા કરે, પણ પાર પામે નહિ. જેમ વધુ પ્રયત્ન તેમ તેમ વધુ વધુ બારે લાગે. તું મહાન, તારૂં સ્થાન ઉચ્ચ. ઉચ્ચની પણ ઉપર તારૂં નામ. ઉચ્ચ કદિ કોઈ એવરો મહોરો થાય તો તે ત્યાં પહોંચે; તું કેવરો મહોરો તે તું પોતે જ જાણે છે. નિજ કરુણાગુણે તું કૃપા કરે છે.

૨૫ તમારી કૃપા કયા લખતા પાર ન આવે. કેટલું એ દાન આપો છો છતાં બદલામાં કંઈ ધન્યતા નથી. બહુ લોકો તમારી પાસે ભિક્ષા માગે છે, મહા શક્તિશાળી પણ માગે છે અને દીન દ્રરિદ્ર પણ માગે છે બહુ લોક મેળવી બૂલી જાય છે, બહુ લોક અસ્વીકાર કરે છે, કેટલાક લોક ભોગવે છે. એ બધું જ તમારું દાન. કોઈ બદી, કોઈ મુકન, આ શિવાય કાણ શું કહી શકે ? જે બીજી વાત બોલે તો તરત માર ખાય આપ બધી વાત જાણો અને આપો. બધા બોલે છે પણ થોડા જ લોક જાણી શકે છે. કૃપા કરી જેમને ગુણ-ગાનની શક્તિ આપો છો તેઓજ મનુષ્યો મધ્યે રાજરાજેન્દ્ર.

૨૬. તમારા ગુણ અમૂલ્ય-તમારૂં બધુંજ અમૂલ્ય. ભક્તો જેઓ તમારૂં ગુણગાન કરે છે તેઓ અમૂલ્ય. જેઓ તેમનો સગ પામે તેઓ પણ અમૂલ્ય. એ અમૂલ્યની વાત કહી જાય નહિ. કહેતા

કહેતા બધાં વાદે. વેદ, પુરાણ બ્રાહ્મણ બધા હાર માને છે. બ્રહ્મા, ઇન્દ્ર, કૃષ્ણ, ગૌરી, મહાદેવ, સિદ્ધ, બુદ્ધ, દેવતા, મુનિ બધાય કહેવાનો પ્રમાણ કરે છે, પણ કોઈ કહી શકતું નથી. મહાન કહી જે વિચારે તે જ મહત્ત થાય. નાનક કહે છે તે સત્ય સ્વરૂપ, બીજું કંઈ કહેવું તે મૂર્ખતા.

૨૭ તમારો પરિચય કંઈ પમાય ? ક્યા બેસી, કેવી રીતે સર્જન કરો છો અને સકલનું પ્રતિપાલન કરો છો, એજ ગાન બધાએ ગાયું છે, પ્રકૃતિએ ગાયું, ધર્મરાજે ગાયું, દેવતા સુરનરે સિદ્ધે, બધાએ ગાન કર્યું. જે તમારું ગાન કરે તે જ ભક્ત થાય. હું માનારની ગણતરી શું કરું ? તેમની સંખ્યા કદી પણ શૂન્ય નહિ. તમે સત્ય, તમારું નામ સત્ય. તમારી રચના સત્ય, તમે છો, નિરંતર રહેશો. બહુવિધ રચના કરી છે, કરો છો, પોતાની રચના પોતે દેખો છો. જે તમારી ઇચ્છા તે જ કરો છો, તમને કોણ શું કહી શકે ? તમે રાજના રાજ; નાનક તમારી ઇચ્છાને આધીન.

૨૮. જોગીએ બહારના આડબરની વાત કહે છે. સત્ય યોગી શું હોય તો સતોષ, વિનય, ધ્યાન, પવિત્રતા જ્ઞાન જોઈએ. બધા મનુષ્યોને એક સપ્રદાયની અન્તર્ગત કરી મનનો જય કરી તમને નમસ્કાર કરવા જોઈએ. તમે આદિ, અનાદિ, અવર્ણ, અબ્યય, ચિરકાળ એક આકારે વિદ્યમાન.

૨૯. જ્ઞાન તે અમારા ભોજનની સામગ્રી, તમારી દયા તે બહાર ધટ ધટમા શબ્દહારા આહવાન કરો છો, તમને હૃદયમા પામવા જોઈએ. રિદ્ધિસિદ્ધિ મળ્યે શું વળે ? તમારી સાથે સયોગ અને તમારી સાથે વિયોગ એ બે જ કામ પૃથ્વીમા ચાલે છે જેને બાજે જે આવે તે લે. તમને નમસ્કાર.

૩૦ એક બ્રહ્મ તમે સંકલ્પહારા સૃષ્ટિ કરી છે. તમારા ત્રણ સ્થિતિ પ્રસિદ્ધ છે. એક સૃષ્ટિ રચે છે, બીજી પ્રતિપાલન કરે છે, અને ત્રીજી નાશ કરે છે અને ધ્વસ કરે છે. જેથી તમારી ઇચ્છા તેમ જ થાય; બહુ વાસ્તે કરવી તે માત્ર વિહંબના તમને નમસ્કાર.

૩૧. લોક લોકાન્તરની સૃષ્ટિ કરી છે. જે કંઈ કરવાનું હતું તે કરી દીધું છે. પોતે પોતાની સૃષ્ટિને જુઓ છો. નાનકે કહે છે સત્ય પુરૂષનું બધું કાર્યજ સત્ય. તમને નમસ્કાર.

૩૨. એક જીભની કરોડ થાય અને કરોડ કરોડ વાર જગ-દીક્ષ નામનો જપ થાય, એ રીતે તમારી સાથે યુક્ત થવાય. આકાશની વાત સામળી પત્ર ગિયાને ઇચ્છા થઈ કે આને તરી જવાથી. તમારી કૃપા થતા બધું થાય, નહિ તો એ બધીય મિથ્યા કલ્પના.

૩૩. મોલવાની શક્તિ નહિ, ચૂપ રહેવાનું બળ નહિ, બિદ્યાની શક્તિ નહિ, દાનની શક્તિ નહિ, જીવન મરણમા કંઈ શક્તિ નહિ, પૃથ્વીના ધન રાજ્યની શક્તિ નહિ, જ્ઞાન ધ્યાનની કંઈ શક્તિ નહિ, સસાર પરિત્યાગ કરતા શક્તિ આવે નહિ. જે કોઈની શક્તિ હોય તો પરીક્ષા કરી જુઓ. નાનકે કહે છે મારી તમારી ઇચ્છાથી કંઈ નહિ થાય. ભગવાન જાણે છે કોણ ઉત્તમ કોણ અધમ.

૩૪. પૃથ્વીની પચતત્ત્ર વડે સૃષ્ટિ રચી તેમા ભગવાને એ પૃથ્વીને દેવમન્દિર રૂપે સ્થાપિત કરી છે. તેમા જીવને જ્ઞાનના પૂતળાં કર્યાં છે. તેના નામ અનન્ત, કર્મ કરવાથી તે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. તે સત્ય સ્વરૂપ સ્વયં દરબારે બેઠા છે. ત્યાં જ એક સાધુઓ યોગિત થતાં બેસે છે. તેમને કપાળે કૃપાનું ચિન્હ છે. કોણ અસલ, કોણ નકલ, તે ત્યાં જવાથી જણાય જાય.

૩૫. દેવમન્દિરમા ધર્મખડનો એ નિયમ. જ્ઞાનખડની વાત એ જે તે સ્થાને બધું અનંત કેટલા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ, કેટલા બુદ્ધ સિદ્ધ, કેટલા રાજા, કેટલા ધ્યાની, કેટલા સેવક નાનકે કહે છે, તેઓનો અંત નથી, અંત નથી.

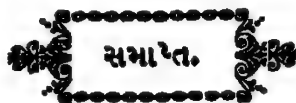
૩૬. જ્ઞાનખડે જ્ઞાન જ પ્રચંડ; અંતે આનન્દ પ્રાપ્તિ. આ ખડનું નામ પરમખડ અથવા આનન્દ ખડ. અહિં સુંદર રૂપસૃષ્ટિ દૃષ્ટિ-જોયર થાય. અહિં કેટલું સૌન્દર્ય બેઠું થયું છે તે વર્ણવી શકાય

તેમ નથી. અહિં ધ્યાન, મત, મન, બુદ્ધિ બધું સરજેલું છે. અહિં જ સિદ્ધ પુરુષોની ચૈતન્ય ભાવની સૃષ્ટિ થાય.

૩૭. ધર્મખંડ, અને આનન્દખંડની ઉપર કૃપાખંડ છે. ત્યાં શક્તિ શિવાય કંઈ નથી. આ પ્રદેશમાં ભક્તો વાસ કરે છે અહિં મનમાં આનન્દનો વામ થાય. આની ઉપર સત્યખંડ એ પ્રદેશની વાત કહેવાનું ઘણું કંઈ. અહિં નિગ્રહાગ્ર બ્રહ્મ સ્વર્ગ વાસ કરે છે પોતે જ પોતાની કૃપામાં સૌને જીએ છે તેનો જે આદેશ તે પ્રમાણે બધું થાય.

૩૮ ભગવાનની કૃપા સિવાય કંઈ નથી કિન્તુ મનુષ્યનું કર્તવ્ય પણ કંઈક છે. તેનો ઉપદેશ આપે છે. મનુષ્યની સમસ્ત શક્તિ અને દેવ પ્રસાદ કયા એક થાય ? ભક્તહૃદયે એ સ્તુતિ શી રીતે તૈયાર થાય ? સત્યની ટકાણે રચવા માટે કયા કય પદાર્થ આવશ્યક છે ? મંથન પ્રથમ, સોનીની દુકાનનું સ્વરૂપ બીજી ધૈર્ય સોની થઈ ત્યાં બેઠો છે, ત્રીજી સોનીની એરણુ જેના ઉપર આધાર પડે છે; ચોથું જ્ઞાન શસ્ત્ર; પાંચમો ભય કૂકણી, છઠું તપસ્યા અને વૈરાગ્ય અગ્નિ તથા તેના ઉત્તાપ, સાતમું ભવરૂપી કુડલી; આઠમું અમૃત એમાં નાખવું આમ ટકાણે શબ્દ (સ્તુતિવદના) તૈયાર થાય. પણ એટલાથી પતે નહિ; ભગવાનની કૃપા આવશ્યક છે જેમ પ્રાણહીન શરીર બ્યર્થ તેમ કૃપા સિવાય બધુંય બ્યર્થ. પરંતુ કૃપા મનુષ્યને સ્વાધીન નથી કૃપા કરવી એ પ્રભુનું કાર્ય છે, તેથી નાનક વિનીત થઈ પ્રાર્થના કરે છે, હે કૃપામય ! કૃપાદષ્ટિ કરી ચરિતાર્થ કરો.

શ્લોક - આ પ્રકૃતિમાં મનુષ્યને રાખી તેના પ્રતિપાલન માટે બધા ઉપાયો ભગવાને ધડયા છે. પોતપોતાના કર્મ અનુસારે બધા તેની પાસે કે તેનાથી દૂર જાય છે. નામ ધ્યાન દ્વારા બધા પરિશ્રમ ટળે. નાનક કહે છે, નામધ્યાન કરી પોતે ઉર્જવલ થામ અને તેની સાથે બહુ લોક મુક્તિ પામે હરિ ઓ

સૌ. ભાનુમતી ત્રિવેદીકૃત પુસ્તકો

મિસર કુમારી

મૂલ્ય રૂ. ૧)

જીતાયલી પ્રજાપર જીલમ, સરકારનો
પસ્તાવો, સારૂ પરિણામ, તે જોવા
માટે, મહાત્મા ગાંધીજીને તેમની પગ-
વાનગીથી અર્પણ થયેલું આ પુસ્તક
જરૂર વાંચો.

જ્યોતિ

મૂલ્ય રૂ. ૧)

આધુનિક આર્યમૂલક સંસારની વિષમ-
તાનું, સ્નેહ અને સૌજન્યના ક્ષેવાતા
ભોગનું, પતિ-પત્નીના આદર્શ જુદા
હોવાના કુખનું, એક અતિ કઠણ
ચિત્ર, જેમા જ્યોતિ અને શાતા જેવી
આદર્શ અમળાઓએ આત્માર્પણ
કરેલું છે.

જપથ

મૂલ્ય રૂ. ૦૮

જે શીખોની શરૂવીરતા અને આત્મ-
ભોગ આજે આખા ભારતવર્ષનું ધ્યાન
ખેંચે છે તેમના ધર્મનો ખીજમંત્ર અને
નિત્યપાઠ, ગુરૂ નાનકદેવ વિરચિત,
મૂળ સહિત ગુજરાતી અનુવાદ.

**ઉપલાં મારે
લખો:-**

સૌ. ભાનુમતી ત્રિવેદી,

સાન્ઠાકુંજ, (મુબઈ)

વેણીશંકર વહાલજી પઢીયાર.

“ પઢીયાર આશ્રમ ” ચૌરવાડ (સૌરાષ્ટ્ર.)

**ભણીતા લેખક સ્વ. અ. યું. પદીયારનાં
લોકપ્રિય પુસ્તકો.**

ભક્તિજ્ઞાનના કાખલાનાં:—

૧ સ્વર્ગતુ વિમાન.

સ્કેલા સ્કેલા ૩૨૫ કાખલા, ૫૪
૩૬૦, રૂ. એક

૨ સ્વર્ગની કુંચી.

ભાનન પદ સાથે ૨૧૦ કાખલા,
૫૪ ૪૨૫, રૂ. એક

૩ સ્વર્ગનો ખજાનો.

વિસ્તારવાળા ૧૨૫ કાખલા, ૫૪
૩૬૦, રૂ. એક.

૪ સ્વર્ગનાં રત્નો.

છાસાસુઓને ખાસ ઉપયોગી ૧૦૧
કાખલા, રૂ. એક

૫ સ્વર્ગની સહક.

હડા ખુલાસાના ૧૬૬ કાખલા
૫૪ ૫૪૦ રૂ. એક

૬ સ્વર્ગની સીડી.

ગીતાના મહાન સિદ્ધાંતો સ્કેલી
સ્કેલી રીતે સમજાવેલા છે ૫૪
૪૫૦, રૂ. દોઢ.

૭ સ્વર્ગનો આનંદ

૫૪ ૪૦૦, કિંમત રૂ. એક

ખાસ સ્ત્રી ઉપયોગી:—

૮ સ્ત્રીઓનું સ્વર્ગ.

મોઝોએ વાચવા લાયક, ૫૪
૪૪૦, રૂ. દોઢ.

૯ સ્વર્ગની મુંઢરીઓ.

સ્ત્રી ઉપયોગી નવું પુસ્તક, અનુ-
કરણ કરવા યોગ્ય પાત્રોના વર્ણન
સાથે ૫૪ ૫૦૦ રૂ. દોઢ

૧૦ જીવાની ભાળવવાના ઉપાયો
૫૪ ૫૦૦ કિંમત રૂ. દોઢ.

જમાનાને અનુસરતાં:—

૧૧ સંસારમાં સ્વર્ગ.

વિકાસનામા વખણાએક. ૫૪
૪૦૦, રૂ. દોઢ.

૧૨ સાચું સ્વર્ગ.

ખાસ વાચવા લાયક, ૫૪ ૬૨૫,
રૂ. દોઢ.

૧૩ સ્વર્ગનું અમૃત.

હડા આતર અનુભવોનું વર્ણન
રૂ. દોઢ.

૧૪ પ્રેમ પ્રેમ ને પ્રેમ.

છદ્ગીમા મોકાસ ભરનાર
રૂ. એક

દરેકનું પોષ્ટેજ વી. પી જીડ

ઉપલાખાના ધણી પુસ્તકો ખલાસ થયાં છે તે ફરી છપાશે
ત્યારે મળશે તૈયાર હશે તે મળશે. વિગત માટે લખો:—

વેણીશંકર વહાલજી પદીયાર

૪ “ પદીયાર આગ્રમ ” સુ. ચોરવાડ, (સૌરાષ્ટ્ર)

